

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt vores arbejde – Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her:

<https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskernes Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

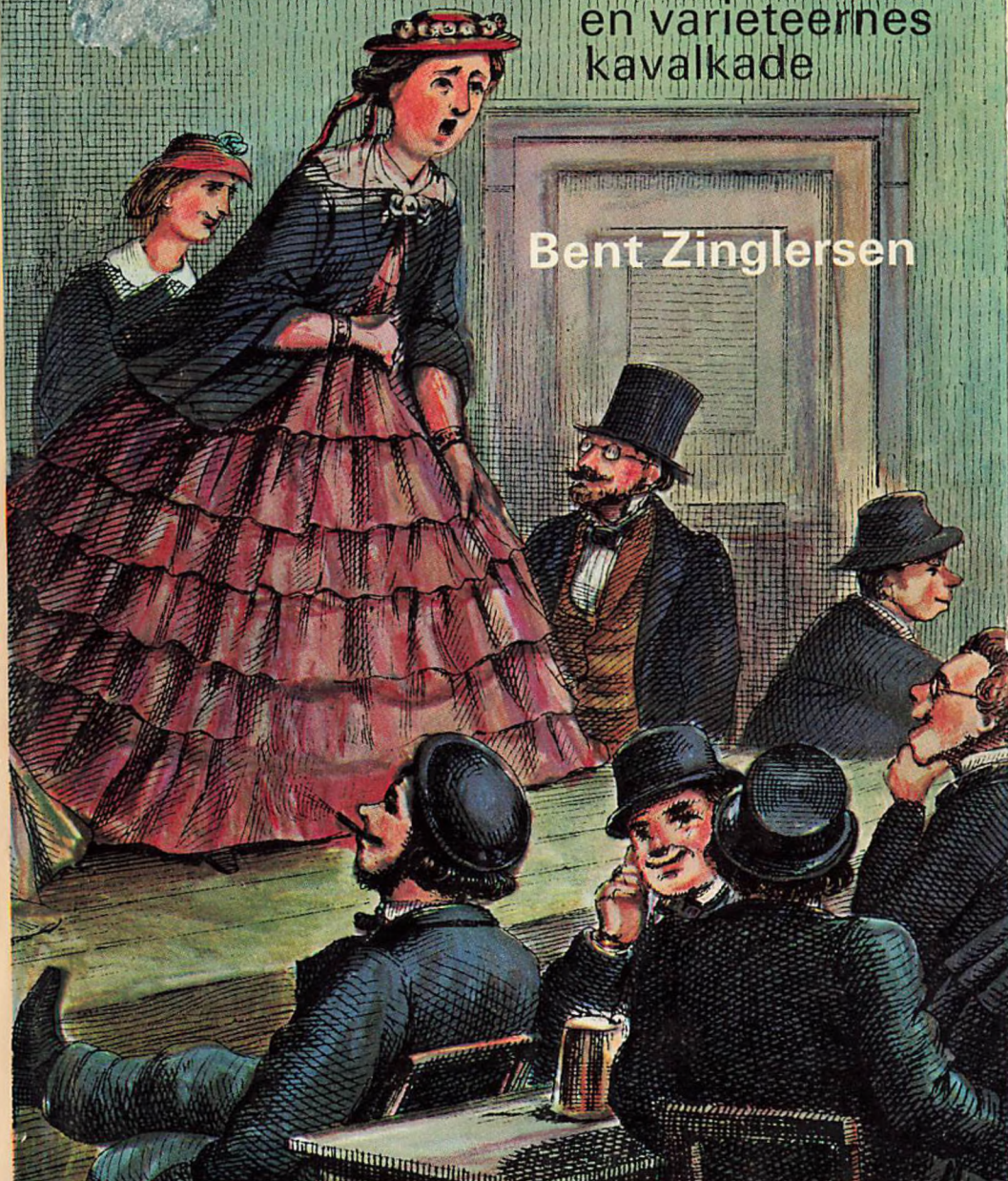
Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

køb blomster
køb blomster
køb blomster

køb blomster køb blomster

en varieteernes
kavalkade

Bent Zinglersen

lad os mindes
Johannes

*sagde kællingen
og svang klukflasken hen
over mandens afsjælede
legeme!*

Denne barokke fortælling er Bent Zinglersens introduktion til en frisk vandring gennem København med nye besøg på store og små beværtninger.

Der er altid en historie at diske op med over et skummende krus øl, og Zinglersen er en mester i at servere dem.

Gennem sine fire bøger om københavnske beværtninger har Bent Zinglersen været med til at bevare et værdifuldt stof – der sætter kulør på vores kulturhistorie.

H A S S E L B A L C H

VARIETEEN ER DØD

Er Varietéen dødsdømt? Det ser næsten saadan ud. Og naar man har været en trofast Tilhænger af Genren, virker det vemodigt at se den falde — for Filmen. Det er nemlig den frembrusende Filmsflod, som her og forresten alle vegne fortrænger Varietéen, skyller den over Ende ... og motiverer en retrospektiv Artikel om Emnet: Varieté.

Den sidste københavnske Varieté har fornylig maattet melde Pas paa Grund af Tidernes Ugunst.

Man kunde have troet, det var en Idé med en flot Gestus at forære Københavnerne en elegant Varieté, hvor ordentlige Mennesker kunde være bekendt at komme, et Etablissement af den Art, som Byen faktisk har savnet siden *Scalas* Glansperioder under *Thomas S. Lorenzen*, der ifølge Myten begyndte som Portier i det samme Hotel, hvor han endte som Direktør. Imposant var han at skue, naar han Aften efter Aften gav Audiens i sin Balkonloge, medens paa Scenen *La Tortajada* eller *Lola Montez* bugtede sig i andalusisk Vildskab eller *Robert Steidl* aflyrede sine schneidige Berlinerkupletter. Ved Direktørens Side saas jævnligen den

Britta Petersen.

Der findes i Verdensbyen København ikke en eneste Varieté. Det er ingen Ulykke — men et ejendommeligt Tilfælde; og mange vil tilføje: beklageligt. Der var over Larmen i »den gamle Varieté« et harmløst Humør, som man skulde have til troet større Livskraft. For Menneskene er jo egentlig ikke blevet mindre muntre siden Varietéens Dage; de søger blot andre Forlystelser. — En af den gamle Varieté's Venner, Forfatteren cand. mag. Niels Th. Thomsen fortæller her nogle muntre Smaatræk fra de store Varieté-Stjerners Tid i København.

lille nidkære og snaksomme Censor *Carl Levin*, nu Ejer af de Ferslewske Blade. Under en grotesk Karikatur af Parret i »Verdensspejlet«, tegnet af *Axel Nygaard*, stod der: Censor: »Hør, ved De hvad! Den Dames Præstation nærmer sig skam i betænkelig Grad det smudsige«. — Varietédirektøren: »Vil De da forbyde Nummeret?« — Censor: »Jeg vil i hvert Tilfælde først se det een Gang til.«

Lorenzen lancrede med en vis Stoltthed det bevingede Ord: »Min Etablissement er Porten til Europa!« Det var sandt i dobbelt Forstand, eftersom der passerede en lysende Skare af Artister i begge Retninger. De danske Farver forsvarede med Honnør af *Lona Barrison* og *Dagmar Hansen*. »Aa Dagmar, aa Dagmar, vil du være min, saa vil jeg være din ...!« Dagmar fyldte godt i et Trikot; hun fylder ogsaa et helt Kapitel i dansk Forlystelseslivs Historie; og et af de morsomste, fordi hun kulminerede, mens vort Varietéliv havde sin Blomstringstid; hun har sandelig gjort hele

Felttoget med, — lige fra dengang, hun i go'erne var

et Forargelsens Tegn,

især ude i Provinsen, som Fristerinde i sort, af Huden gennemlyst Silketrikot, til hun blev Husgudinde hos Fugmann ude i »Over Stalden« og sikker Hovedattraktion for københavnske Varietéledere. Endnu for kort Tid siden stod hun paa en Tribune — ude hos Lorry.

Dagmar, der staar saa smukt i den nationale Bevidsthed, kommenterer Udviklingen med følgende Bemærkning, der ikke er uden Malice: »Ak ja, det var den Gang, da man blev beskyldt for at optræde uden Klæder paa, og saa var man dog fuldt paaklædt fra Top til Taa! Nej, nu kan man tale om Afklædthed! Det nøgne paa Scenen er bleven et karakteristisk Udtryk for Tiden — og dens Smag!«

At Varietéen er slaaet ud, hænger sammen med Tidsaanden: I London er man netop ifærd med at rive *Empire* ned; den stolte Music Hall paa Leicester Square hvor den yndefulde *Adelina Genée* i en Aarrække var Prima Ballerina, skal give Plads for et moderne Filmopalads, rejst

Clara Wieth som Barfodsdanserinde

Philippa Frederiksen.

Saharet.

for amerikansk Kapital. *Ronacher* i Wien, et Elite-Etablissement, hvis Navn Bühnernes færende Folk altid nævnte med en næsten religiøs Andagt, eksisterer nu heller ikke længer som Varieté. Vor egen *Cirkus Varieté* demonstrerer med pædagogisk Tydelighed et Overgangsstadium ved at have en Storfilm som Hovednummer paa sit Program og et Par beskedne Artistnumre som

et Variété-Rudiment.

Den hyggelige gamle Cirkusbygning, som brændte og gav Plads for World Cinemas kolde Jernbeton, var uhyre rig paa festlige og fornøjelige Minder for den københavnske Variété-Habitué, der gerne hang paa »Pinden«, naar der for en Gangs Skyld var fuldt i Logerne. Han nævner paa staaende For Navn efter Navn af Variétéstjernernes blaa Bog. Først og fremmest *Cléo de Mérode* og *Saharet*.

Cléo saa dejlig ud med det ebonit-sortede Haar og den elfenbenshvide Skilning, men kunde ikke danse. Hun levede højt paa, at hun var gamle Kong Leopold af Belgiens legitime Maitræsse, — han fik i den Anledning i visse Kredse Navneforandring til »*Cléopold*«. Hendes markante Apparition: Den usandsynlige Højde og originale, øreskjulende Gardin-Frisure gjorde hende interessant. *Saharet* kunde derimod danse, endda fænomenalt, og saa tillige yndig ud. Franz von Lenbach, Bismarcks Maler, havde gjort et charmant Portræt af hende. Hun rejste Verden rundt og sparkede, saa højt hun kunde. Mens hun sidste Gang var her i København i 1908, lod hun sine berømte Ankler assurere, 25,000 Kr. for hver, — for det var de værd! Hun imponerede Intervieweren, som hun modtog paa Hotel Dagmar, ved at fortælle, at hun elskede at læse, helst

Leo Tolstoj; hun var i det hele taget ikke helt almindelig.

Et Standard-Eksempel paa større kompilerede Variéténumre, sat op med virkelig artistisk Raffinement, var

Alice Eis' Vampyrans,

som havde ikke saa lidt af Sensationens Duft over sig. Hendes Partner, Mr. French, havde selv komponeret det virkningsfulde mimo-plastiske Nummer paa Grundlag af et Digt af Kipling og et Maleri af Burne Jones. Og i den charmerende Miss Alice, en 20-aarig New Yorker-Skønhed, som paa Scenen var af en grum og dekadent Ynde, havde han været saa heldig at finde en Scenekunstnerinde, der evnede at give saavel mimisk som plastisk Udtryk for Vampyrens besnærende Magt over sit Offer. Akten fornede Legendens Mystik med en kras Realisme, som slog — og forresten forekom det københavnske Publikum noget yderligere. Nu er man bleven mere vant til »Vampyrer«, gennem Filmen.

Enhver der oplevede dem husker tydeligt de store Cirkus Variété-Aftener, hvor den zigunceragtige *Carl Gottschalksen* — »*Callemand*«, med de tre Brillant-Brystknapper, Don Juan-Smilet og den fint viksele, blændende sorte Moustache — rigtig soled sig i Bifaldet fra det tætfyldte Amfiteaters store, brede Københavnerpublikum, der gav Henrykkelsen over hans nyeste Kanarifuglemelodi larmende Udtryk gennem taktfast Trampen og skingrende Skomagerpift. Saa kom det raffinerede Vampyrnummer, der selvfølgelig virkede noget desorienterende paa Søndags-Masserne, men uvilkaarligt mandede til Ro. Alice Eis, der var stolt af at have optraadt for Monarker som Kong Alfons og Exkong Manuel, oplevede i Lø-

Alice Eis.

Dagmar Hansen (Heinemann)

bet af kort Tid, at hendes Nummer blev kopieret en halv Snes Gange rundt omkring paa Kontinentets Variétéer.

Herhjemme paavirkede hun i nogen Grad en meget kendt Skuespillerinde, der netop paa det Tidspunkt bestemte sig til at gøre

Springet fra Scenen til Variétéen,

som det dengang hed med en staaende Cliché. Det var Fru *Clara Wieth*, der den 1. Marts 1911 havde sin Debut som Barfodsdanserinde paa den Scene, Miss Eis lige havde forladt. Men Fruen sprang snart tilbage igen. Variétéen bød hende ikke helt, hvad hun havde ventet. Hun fandt, at et Variéténummer, der nu engang maa ligge aldeles fast, blev en Slags Prokrusteseng for Talentet og hæmmede hendes kunstneriske Individualitet. Men hun havde ialfald det ud af sin lille Afstikker — foruden den fyrstelige Gage —, at hun fik et Kig ind i en Verden, der længe havde fængslet hendes Fantasi, og hvis Mennesker hun sympatiserede med. Der er ganske morsomt at tænke sig, at Fru *Clara Pontoppidan*, der nu nærmest gaar i Fru Heibergs Fodspor, for 16 Aar siden nær kunde have været tabt for Teatret.

En anden meget kendt Københavnerinde, der ogsaa gjorde det førnævnte »Spring«, var den lille selvsikre Balletdanserinde *Britta Petersen*, som var raget uklar med den myndige Mester *Hans Beck* og sporenstregs fandt Asyl hos Thomas Lorenzen. Affæren satte Spor i en af Tivolis muntre »Sommerrejser«, hvor *Carl Alstrup* sang — med en grotesk Navneforvanskning og let sønderjydske Akcent:

Er der noget i Vejen med Britta-peterne
ka' De bare komme til mig!

Men for Britta Petersen, nu Fru Louis Lohse (forresten Halvsøster til Fru Ulla

køb blomster
køb blomster

- en varieteernes kavalkade

BENT ZINGLERSEN

Skaal, København
Endnu en skaal, København
Vejen går min tro over Knippelsbro
Lad os mindes Johannes

BENT ZINGLERSEN

køb blomster
køb blomster

*- en varieteernes
kavalkade*

STEEN HASSELBALCHS FORLAG
KØBENHAVN

© Bent Zinglensen, 1970
Omslag: Efter gammel tegning
Bogen er sat med Garamond og trykt i
Det Hoffensbergske Etablissement
ISBN 87 560 0035 9
ISBN 87 560 0036 7 (indb.)

Vi takker Københavns Bymuseum
for at have stillet billedmateriale
til rådighed

INDHOLD

Kildevæld og sang i skoven	7
Ude i Charlottenlund	18
Monigattis pavillon	31
Sorte Christians krog	39
Tribunesang i røg og damp	47
Københavns Montmartre	59
Runddelens glade hjørne	68
Den siamesiske tvilling Alleenberg	78
Digteren og syngepigen	85
Den er a' Kragelund	93
Den internationale varieté	106
Disse templer for meningsløsheden	118
Oh Dagmar!	122
En opadstræbende bulevært	128
Varieteen går videre	135
Den evige jubilar	143
Udvalg af gamle viser	151

Kildevæld og sang i skoven

En pavillon var en gang et telt på fransk. Ordet kom efterhånden til at betyde en bygning i et anlæg eller noget i den retning – her i Danmark først og fremmest et lille forlystelsessted i skoven eller på det endnu landlige Frederiksberg.

Når Erika Voigt i sin tid sang Epes og Poetens vise om »den gamle pavillon«, var det sangerindeknejpen i en af Dyrehavsbakkens fjæleboder, der tonede frem for éns indre øje; men på anden vis er man stadig mindet om begrebets dybeste oprindelse. Selv et grundmuret hus på Bakken benævnes stadig et telt, og dets direktør har formelt titlen telt-holder, selv om den navnkundige professor Tribini er ene om at residere i et vaskeægte telt med sin fornøjelige kunst.

Traditionen med paraden udenfor og rekommandørens højrøstede anbefaling af sit strålende program er så gammel som selve forlystelsesstedet i den skov, som fordem hed Boveskoven og i 1970 fejrer sin 300 års fødselsdag som kongelig dyrehave med røde porte og hegn omkring. De allerførste gøglere, der indfandt sig ved kilden for at forlyste dens gæster, har vel kunnet klare sig uden telt, men næppe uden rekommandørens tungfærdige forelæsninger før forestillingen. Tribinis »højtærede herskaber, grevskaber og klædeskaber« har sikkert lydt i en datidig version ved Kirsten Piils kilde allerede for et par hundrede år siden.

Forlystelsessted i egentlig forstand har der næppe været på dette sted før i sidste halvdel af 1700-tallet, hvorfor det såmænd er ganske rimeligt at fejre jubilæum sammen med Dyrehaven ud fra den betragtning, at gøglet først rigtig op-

stod ved Struensees liberale love i 1770; men det kan ikke ganske udelukkes, at der har været gøgl her allerede et par hundrede år tidligere. Markedsgøgl og Dyrehavsbakke har jo sin rod i det religiøse. Syge mennesker tilbragte Sankt-hans og vor frue nat – natten til 2. juli – ved hellige kilder, hvis undergørende kraft var særlig intens disse nætter. De blev fulgt dertil af deres pårørende, og langt tilbage i middelalderen har sådanne store sammenløb af mennesker trukket både vandrende kræmmere og rejsende gøglere, hvorved begrebet kildemarked var skabt.

Dyrehavsbakken er i lige linie et gammelt kildemarked; men det er temmelig tvivlsomt, om det flyttede til dette sted før tidligst 1750, selv om Bakken fejrede sit 300 års jubilæum i 1885. Forlystelsesstedet skulle efter dette være opstået to år efter Kirsten Piils helt igennem sagnagtige opdagelse af kilden. Den unge pige skulle i 1583 være faret vild i Boveskoven, og en kilde skulle være udsprungen for at frelse hende fra skovdybets onde magter og lede hende frelst tilbage til den fædrene arne.

Årstallet har figureret på stensætningen siden 1750, og der er vist ingen i dag, der kan forklare, hvorfra man fik det:

Det Kilde Væld, som her sit Udløb

haver taget,

Er af Kirstine Piil først fundet

og opdaget.

Ann. 1583.

Men nu til manges Lyst og

Nøtte sat i Stand

Ved Grev af Reventlau som

Stiftsbefalingsmand.

Ann. 1750.

Det var ikke første gang, kilden var blevet sat i stand. Det var sket allerede i 1732 på foranledning af dansemester Henrik Brinkmann og parykmager Johan Chr. Greve, og i en årrække gik det liflige væld under navnet Brinkmanns kilde. Ved dansemesterens opdagelse af kilden – eller genopdagelse skulle man vel sige, i alt fald hvis man fæster lid til sagnet om den unge pige, der for vild – var der ikke noget marked her, og der blev det heller ikke i hans tid. Men derfor kan der godt have eksisteret et sådant her længe før, som blot er blevet glemt ved andre kilders udspring nærmere ved København.

Det forlystelsessted, som Holberg omtaler i komedien »Kilderejsen«, har været enten Vangede eller Vartov kilde, hvortil der var valfart af københavnere dengang på sommerens to helligaftener. Den katolske helgenpåkaldelse, der faktisk lå i de rituelle slurke af det friske kildevand, har næppe været yndet af præsteskabet, men kilderejsernes store folkelige yndest, som hang sammen med markedsgøglet, gjorde det uhyre svært at bekæmpe det. Efterhånden har man vel helt resigneret og taget det for blot og bart gøgl. Og så sørget for at få noget fornuftigt ud af de penge, der blev lagt i sparebøssen, i Vangede kildes tilfælde et hospital, som endnu dengang var et kirkeanliggende.

Ifølge indskriften på Vangede kilde, som nu løber med kommunevand, udsprang den i 1709. Der var ikke tvivl om, at der på de store aftener har hersket et broget folkeliv ved denne kilde, og at der er blevet spyttet godt i bøssen. Et par tyveknægte brød i alt fald kildeblokken op sankt-hansdag i midten af forrige århundrede. De blev pågrebet og dømt til at klæde hjul og stejle.

Torkel Baden, der var med til at gennemføre de store landboreformer på godset Bernstorff, skrev i 1774, at de

kyndigste læger lovpriste kildevandets hemmelige kraft under blanding med alle spirituøse drikke. De syges helbredelse blev benyttet som anledning til en storlået fest med sang og dans til den lyse morgen og bravt drikkeri af meget andet end kildevand. Da Kirsten Piils kilde efterhånden begyndte at komme i ry, dalede besøget ved de to andre kilder, men endnu adskillige årtier ind i forrige århundrede var der syge, der valfartede til Vangede kilde.

Kirsten Piils adkomst til det udødelige ry, grev Reventlow har givet hende, kan der som nævnt sættes et stort spørgsmålstejn ved. Der er ikke nogen, der ved hvem hun var, og om hun i det hele taget har eksisteret. Et poetisk skær har der stort set altid hvilet over navnet. Da Klampenborg kuranstalt i 1840'erne ansøgte kongen om tilladelse til at hente helsebringende vand ved kilden, fik man kun lov til det mod at forpligte sig til ikke at profanere den! Lidt malurt er der dog også blevet dryppet i bægret. En forsker mente engang at have fundet ud af, at Kirsten Piil var en gammel, tandløs kælling, der boede i Larsbjørnsstræde og hentede kildevand på flasker i Boveskoven for at falbyde det i gaderne under høje råb som en anden rejekælling. Det nægter vi at tro på.

Da den pietistiske Christian den Sjette forbød de undertiden temmelig grove udskejelser ved Vartov og Vangede kilder, begyndte københavnernes at søge ud til Kirsten Piils kilde, for der var jo stadig syge, som skulle helbredes. I den første tid har det sikkert gået ganske stille af, men efterhånden fandt gøglet vej også til Dyrehaven, og snart var det som fordom ved de andre helligkilder nærmere ved byen ikke længere vandets helbredende kraft, der var det store trækplaster.

Særlig helliggjort blev kilden jo ikke af, at det var i den

ugudelige Struensees tid, den for alvor blev populær. Den kortvarige trykkefrihed, han indførte, blev bl. a. benyttet til at udgive en masse viser, der fortalte om løjer og tant under kilderejserne, og mange af dem var temmelig vovede. Også prosaskildringer af pikante oplevelser blev trykt i store oplag – således beretningen om en gammel pebersvend, der var draget til skovs sankthansaften for at læske sin gane ved den undergørende kilde:

»Han håber samtidig på dette folkelige sted at kunne opsnuse sig en gammel giftetrængende jomfru. Han er næppe trådt ind i det brogede selskab, førend han omringes af to i sandhed ret lækre unge pigebørn; på de slemme hatte og forkerte engelske dragter ser man straks, at det er to københavnske jomfruer. De kikker ham lige op under øjnene, fniser og siger, at han ser forbandet komisk ud og nok aldrig har været ved kilden før. De får imidlertid et par lækre unge herrer i sigte, iler efter dem, men herrerne undløber ...«

Fra en samling af skrifter, der udkom under Struensees trykkefrihed, plukker vi denne titel: »Kilde-reysen eller de christnes årlige rase-tid«. Den udkom i 1772 under devisen: »Vi skal derud, skal vi end sætte vor tøy på assistance-huus; Den kilde kan vor hierte lette; Een gang vi tåle kan en ruus«.

I et andet skrift træffer man en kildegæst, der falder i søvn ved det undergørende væld og vækkes af selveste den unge, skønne jomfru Kirsten Piil, der siger med dyb græmmelse i sin klokkeklare røst: »Hvorledes haver jeg ikke i mange år mærket, at laster og udyder har tiltaget, Guds bespottelse, overdådighed, hovmod og pragt, drukkenskab og horeri, hvilke trende sidste laster at være er næsten årsagen til de flestes kildereyse«.

Fra et telt hører vor opvågnende kildegæst visesang, der skærer sig igennem latter, musik og slagsmål. Den ene hob mennesker efter den anden vælter sig ind i skoven, mange efter at have drukket bravt i vognene undervejs. Man hører replikker som: »Klask! der gled den fulde kælling ned i suppedasen!« og »Nå, min søde jomfru, hvordan smager det grønne?« Og da en hel vognfuld piger i typiske amagerdragter kommer rullende, høres en beundrende stemme gennem den evige tummel: »Der skal du se, Christoffer! Tøse, der ser ud, som om de var æltet i en smørbøtte!«

Eiler Nystrøm mener at kunne fastslå »uden tvivl«, at de første optrædende på Bakken var nogle linedansere, der indfandt sig i 1775 for at underholde de mange mennesker, som allerede længe havde vist, at de egentlig var ganske ferme til at underholde sig selv. Linedans var meget yndet i de tider. Vel var det ikke de største ekvilibrister, der trak deres reb mellem to træer i Dyrehaven, men folk jublede alligevel, som havde det været de europæisk berømte linedansere, som på den tid gav forestilling på selveste Det kongelige Teater. Efterhånden kom også andre optrædende til. Det hedder i en avis i 1785, at en italiensk sanger, en liredrejer og en dame med davidsharpe forlystede folk ved Kirsten Piils kilde i store telte, som de rejste under de slanke bøges løvparasoller.

På det tidspunkt skulle »jøden under træet« allerede have sunget på Bakken hver sommer i 5 år. Han hed Michel og havde i de første mange år sin kone med, dronning Esther, som hun blev kaldt, skønt der nok ikke har været noget dronningeagtigt over hendes fremtræden. Hun spillede og sang sammen med manden, og der er vist ikke tvivl om, at hun var den første egentlige bakkesangerinde. Hun døde af brystsyge i 1815, og manden fortsatte alene og blev

efterhånden indbegrebet af alle de sommerlige forlystelser i skoven. Han lod rejse en løvhytte under sit berømte træ i 1830 og fejrede 50 års bakkejubilæum, og det hævdedes, at han på det tidspunkt var 93 år! Han klarede dog endnu et par sæsoner, før han døde, og han skal siden 1780 ikke have svigtet en eneste sæson i skoven! I hans yngre dage lød der mange klager over ham i pressen. Man sanktionerede stort set i det royalistiske København, at han gav den franske revolutions fejende march for fuld musik, men man mente, at de unge piger, der fnisende flokkedes om ham, kunne tage skade af de ofte meget frivole viser, han også diverterede sine tilhørere med. Selv om han ikke ændrede repertoire med alderen, synes det, som om man bedre har kunnet tage de vovede viser fra en mimrende gamlings mund, det ser i alt fald ud til, at den gamle guitarsanger, som blev foreviget af Oehlschläger i hans muntre »Sankthansaften-Spil«, har nydt almindelig anerkendelse også i de højere cirkler i sin høje alderdom.

Også Johanne Luise Heiberg har sat et æreminde over denne særprægede gøgler. Hun kendte ham fra sin barndom, hvor han var hendes første møde med kunstens verden! Den senere så berømte skuespillerindes mor holdt i mange år telt på Bakken, hvor hun solgte hollandske vafles, og hun fik naturligvis ekstra stor tilstrømning efter at datteren var blevet et kendt navn på den nationale scene. Fru Heiberg genkalder sig erindringen om jøden under træet, Michel Levin, som hun hævder havde et afgjort talent for komiske viser, og som tillige var en festlig mimiker. Hans fattige datter blev optaget i madam Pätges hus og skal have været den første, der så Johanne Luisers kunstneriske fremtidsmuligheder. Hun tog pigen med op til solodanser Dahlén på Det kongelige Teater og fik hende op-

taget på balletskolen, hvor Heiberg snart fik kik på hende.

Hun lærte digteren Bakken at kende, og Heiberg førte med vaudevillen »Recensenten og dyret« det festlige gøgl op på nationalscenen til stor forargelse for adskillige anmeldere og blandt dem Knud Lyhne Rahbek. Den blev dog siden en stor succes. Den 14-årige jomfru Pätges, der senere blev fru Heiberg, spillede opvarterpigen Rosa med sin mors telt som den effektfulde baggrund. Teatret havde lånt det for at gøre miljøet så ægte som muligt. »Kunsten begynder i dyrehavsbod« hed det i et digt af Drachmann ved Johanne Luise Heibergs død, »blandt gøglere findes dens moder ...«

I øvrigt tilbragte også skuespillerinden Betty Hennings nogle af sin barndoms somre på Bakken, hvor hendes forældre havde et restaurationstelt. Maleren Anton Melbye var guitar-spiller i den grønne skov i sin fattige ungdomstid og skal have været en talentfuld sanger og musikanter.

Mellem de allertidligste sangere og sangerinder på Bakken var også Christian og Gine, der sang deres jævne små kærlighedssange i fri luft ligesom Levin. Den brunøjede Gine fik nekrologer i bladene, da hun døde. I et af dem hed det:

»De fleste københavnere vil have set Christian og Gine og med forbavselse have hørt Gines sang, der slet ikke var grim, skønt kulden og sliddet på stemmen havde gjort deres virkning i årevis. Hendes stemme var ualmindelig kraftig og dyb, mindede noget om en mandsstemme«. Man ynkede den stakkels Christian, som måtte fortsætte alene, når Gine var stedt til hvile på Ordrup kirkegård. Mandsdybe kvindestemmer er der altså også en ældgammel tradition for på Bakken!

Disse jævne og primitive fornøjelser tiltrak et meget stort publikum af alle klasser, og allerede i slutningen af

1700-tallet var det ved at blive en fast skik, at enhver familie skulle på Bakken mindst én gang om året. Den københavnske grosserer Marcus Bech, som har nedskrevet sine ungdomserindringer fra slutningen af det attende og begyndelsen af det nittende århundrede, er en af de mange memoirefortællere, som skriver om en sådan tur. »I dyrehave-tiden vare vi ogsaa et par gange derude,« fortæller han, »og traf engang at være der en dag, hvor kong Christian den Syvende med hele familien og suite kom kjørende dertil, med en stor vogn, hvori gardens hautboister musicerede foran, og med heele hestgarden baade foran og bag efter den. Det hele var meget kongeligt og pragtfuldt. Engang kjørte musikvognen ned i mosen strax ved indkiørslen til Dyrehavs-bakken og blev siddende og kunne ei komme strax op. Musikanterne gjorde front paa vognen og spillede rask væk, medens kongen og følget passerede forbie. Kongen kjørte til et stort opreist telt paa Bakken og drak the udenfor samme, omringet af mange tusinde Dyrehave-gæster. Der var den tid mange store forestillinger af forskiellige slax i dertil opførte træskure og theatre, circus af en berider med et brillant udstyret personale, der – førend enhver forestilling begyndte – rede under musik parviis Bakken op og ned for at trække tilskuere, og flere menagerier af vilde dyr og ikkun een af de store op- og nedgaaende gynger«.

»Dyrehavstiden er københavnernes karneval,« hedder det i statsminister, grev Rantzau-Breitenburgs dagbog på tysk for 4. juli 1833. »Den varer omtrent 14 dage, men bliver stundom forlænget. Under de store, herlige træer ser man telte, butikker, karruseller, fjæleboder og alle slags skuespil. En mængde mennesker spadserer frem og tilbage mellem disse, og der findes næppe det menneske i Køben-

havn, der ikke hellere ville bringe sit sidste stykke bohavn til assistentshuset end at forsømme at besøge Dyrehaven i denne tid. At færdes til vogns og nyde dette maleriske syn er mig en stor fornøjelse. At spadsere omkring er mig mindre behageligt, især da man hvert øjeblik træffer bekendte, som man må hilse på, og med hvem man må passiare lidt«.

Man kan altså konstatere, at det rene gøgl, udøvet af folk, der socialt svarer til sjoerne på Københavns gader, nød større bevågenhed i landets højeste overklasse, kongehuset inkluderet, i enevældens tid, end tilsvarende gøgl gør det i vor tid. Når excellensen ikke har kunnet stå ud af sin vogn uden at måtte passiare med en masse af sine bekendte, kan man roligt gå ud fra, at publikum ikke har været lutter småfolk.

Brinckmanns kilde var med tiden i alles bevidsthed blevet til Kirsten Piils kilde, og den franske balletdanser Brinckmann, som fandt den i 1732 – eller genopdagede den, skal man jo sige, hvis man fæster lid til sagnet om Kirsten Piil – var forlængst glemt. Kilden var heller ikke blot valfartssted sankthansaften og aftenen før jomfru Marias helgendag – den blev besøgt i gradvis længere og længere tid hver sommer, og vandets mirakuløse kraft var der færre og færre, der skænkede en tanke.

Tidligt havde kilden fået et sådant ry, at den tiltrak udenlandske artister og gøglere, og mange af dem var ikke meget for at rejse bort igen, når kildetiden var omme. Allerede i begyndelsen af forrige århundrede lykkedes det flere af dem, således både Price og Casorti, der begyndte i Dyrehaven, at opnå tilladelse til at optræde i deres boder og telte på københavnsk grund efter kildetiden. Det blev Vesterbro, der på den måde blev Københavns store forlystelseskvarter – måske medvirkende årsag til, at Tivoli blev placeret her i 1843.

Københavnerne holdt af at spadsere ud ad Vesterport om aftenen for at se solen gå ned i landlige omgivelser, og nu fik de på hjemvejen de blafrende kerter fra en række primitive gøglerboder at se og udråbernes lokkende tirader at høre, akkurat som man kendte det fra Dyrehavens kilde-marked. Søndag efter søndag var der et leben og en fest på Vesterbro – noget, som myndighederne naturligvis ikke så med særlig blide øjne på. Derfor blev tanken om at skabe et stort tivoli bakket op af ordensmagten. Man foretrak at have mange forlystelser samlet på ét sted med hegn om i stedet for at have dem liggende i lange rader en kilometers vej uden for porten.

Længe før Dyrehavsbakkens gøglere slog sig ned på Vesterbro efter sæsonen i skoven, havde der været allehånde forlystelser i Charlottenlund skov hele sommeren igennem og langt ud på efteråret. Gyldenlund, som stedet oprindeligt hed, var Københavnsegnens første folkelige forlystelsessted. Det havde eksisteret i mere end halvandet hundrede år, da den stald for skovgæsternes rideheste, som synes at have skabt begrebet syngepiger, blev opført ved hjørnet af Strandvejen og Jægersborg Allé.

Ude i Charlottenlund

I maj 1940 blev der under indtryk af den tyske besættelse af Danmark indført et midlertidigt forbud imod udskænkning af spiritus på restauranter, og det gav indehaveren af Skovriderkroen i Charlottenlund den geniale idé at begynde at sælge nogle lækre konditorkager til gæsterne. Der var to slags, og de kaldtes henholdsvis Marie Grubbe og Gyldenløve. Den ene var fuld af CLOC og den anden af cognac, så dette bagværk blev naturligvis vældig populært. Direktøren måtte imidlertid indstille salget, skønt han i retten besværede sig over, at det var tilladt at sælge likørkonfekt, men altså ikke likørkager. Forbudet mod Marie Grubbe og Gyldenløve motiveredes med, at de var blevet serveret med sugerør til!

Det er de to personnavne, som figurerer i ovennævnte autentiske historie, der har mest interesse i denne forbindelse. Charlottenlund hed nemlig tidligere Gyldenlund efter kongesønnen Ulrik Frederik Gyldenløve, som en tid var gift med Marie Grubbe. Skoven var den oprindelige dyrehave til Ibstrup slot, det senere Jægersborg, men blev i 1663 overdraget til Frederik den Tredjes højt begunstigede kamertjener Jakob Petersen, der fik tilladelse til at indrette et »wirtzhus« med forskellige former for underholdning. Det er tvivlsomt, om han selv nåede at få forlystelsesstedet i gang, for han forlod allerede et par år efter landet over hals og hoved, vist fordi han havde taget sig lovlig mange friheder i sit forhold til kongen og især hans dronning.

Værtshuset, der lå omtrent, hvor nu Skovriderkroen ligger, blev sammen med hele skoven skænket til Gyldenløve, som opførte et landsted til sig selv, det nuværende Charlottenlund slot, der siden slutningen af 1930'erne har huset Danmarks Fiskeri- og Havundersøgelser. Gyldenløve mageskiftede senere stedet med et gods i Midtsjælland, på hvis jorder øens højeste punkt befinder sig, efter kongesønnen kaldet Gyldenløves høj. Slottet blev senere ombygget af Christian den Sjettes søster Charlotte Amalie og kom efter kongens ønske – han ridsede navnet ind i en rude med en diamant! – til at hedde Charlottenlund. Men det var længe efter Gyldenløves tid.

Mens den højfornemme herre, der som de andre Gyldenløver var et resultat af et kongeligt sidespring, residerede på det lille lystslot ved Øresund, var kongen ofte hans gæst; men i 1685, da Gyldenløve var statholder i Norge, holdt Christian den Femte en vældig fest til ære for ham i hans gamle sommerresidens, som nu var overgået til kronen. Kongen havde netop været på en længere rejse i Norge, og hele hans rejseselskab deltog i festen. Gyldenløves lakaj, Skaanlund, der var en ferm dagbogskriver, fortæller betaget, at kongen midt under gæstebudet lod føre en vældig guldpokal af 4000 dukaters vægt – det må have været noget over 13 kilo rent guld – ind på bordet. På dens låg sås ikke blot majestætens monogram, men også en gylden figur af skæbnegudinden Fama med en trompet i hånden, 3 danske og 3 norske løver samt 3 svenske kroner, som kongen stadig førte i sit våben, ihukommende den forlængst bristede Kalmarunion. På indersiden af låget læstes et digt af Kingo om rejsen til Norge, og om pokalens fod stod med guldskrift i relief: »Kong Christian den Femte forærede denne Velkom til sin Statholder og General-Felt-Marschalk Ul-

drich Friderich Güldenlew for den gode Fornøyelse, Kongen fant for sig udi Norge 1685«.

Da Gyldenløve blev klar over, at den prægtige pokal var til ham, greb han den begejstret om foden og skænkede den fuld af vin, hvorpå han svælgede dens indhold i sig med et »Kongen leve!« Pokalen gik nu raden rundt, og alle deltagere måtte tømme den på kongens sundhed. Skaanlund bemærker, at der kunne være mere end en halv kande i den, men hvor meget det var, er jo ikke godt at vide. Fremtidig kom pokalen kun frem, når der var meget fornemme fremmede. Den blev overladt i taffeldækkeren og sølvpoppen Jørgen Pedersens varetægt, men »ellers drak jeg mangen gang af den, når vi kunne være for os selv,« tilstår den gemytlige lakaj i sine erindringer.

Gyldenlund var altså nu kommet i kongeligt eje, og som man senere så det på Frederiksberg, havde kongelige lyststeder en vis evne til at tiltrække promenerende bymennesker, som ville ud i naturen om søndagen for at »lustere« sig. Da den senere kong Christian den Sjette boede på slotet ved Øresund som ung kronprins, var den engelske eventyrer John Norcross, som var i svensk tjeneste i den store nordiske krig, en tur derovre i en lille båd for at kidnappe ham. Han måtte imidlertid opgive det, da der var alt for mange mennesker, der spadserede frem og tilbage langs stranden, hvor kronprinsen var ude at ride på sin daglige tur i omegnen. Norcross prøvede lykken endnu engang nogle dage efter, men måtte igen opgive.

Skovløberne gjorde store forretninger ved at sælge vand på maskine til de lystrejsendes te og kaffe, og der rørte sig et muntert liv i skoven – vist ikke altid lige ærbart, hvis man skal stole på Holberg. »Ej herre, i Spanien er det farligt, hvor fruentimmer er indesluttet,« siger Henrik i »Ma-

skerade«, da Jeronimus raser imod denne form for forlystelse, og han fortsætter: »Men her i landet, når to forlibe sig i hinanden, finde de hundrede lejligheder til at komme sammen. At rejse til Gyldenlund eller Frederiksdal om sommeren holdes for et meget noble tidsfordriv; men hvad der bestilles iblandt, ved min bror perfekt, som er lejekusk«.

Vist var det, at Gyldenlund var et stærkt søgt stævneødested for unge elskende. »Du seer så gusten, bleg og sur som beileren, der seer sin brud til Gyldenlund at fare,« hedder det i en vise af Thøger Reenberg fra begyndelsen af 1700-tallet. I 1750 udkom Niels Prahls tragikomiske helte-digt »Den bortsnappede jomfrue eller Fikkens lykkelige lustere-reyse og ulykkelige spatsere-gang«. Den handler om en ung københavnerpige, der bliver inviteret ud af sin far:

Da sagde Fikkens far: hør nu, min datter Fikke,
i aften har jeg lyst en flaske vin at drikke
på landet, klæd dig på, følg med til Gyldenlund,
det bli'r et dejligt vejr i denne aftenstund.

Undervejs gør de holdt ved traktørstedet Kildendal ved Vartov kilde, hvor det første store kildemarked for københavnerne holdtes, og som kendes helt tilbage fra 1621. Men de kommer efterhånden ud til Gyldenlund, hvor den gamle tømmer to flasker rhinskvind, mens jomfru Fikke skyder med en ung mand over sin chokoladepop. Inden mørkets frembrud deklarerer man hendes forlovelse, og farmand synger i sin halvkvæfert: »Min datter ikke er den første, som kan sige: I Gyldenlund jeg fik min første kæreste ...« Senere på aftenen er der, som det fremgår af titlen på det versificerede drama, en anden vaks fyr, der snupper pigen og ødelægger lidt af idyllen.

Man vedblev altså at kalde stedet Gyldenlund længe efter, at det officielt havde skiftet navn til Charlottenlund. Forlystelserne i skoven er taget af i århundredets anden halvdel, men stod igen i fuldt flor under englænderkrigen i det følgende århundrede, da man af sparehensyn ikke ville begive sig så langt væk fra byen, som det ellers var ved at blive skik. Bakken har man dog nok alligevel besøgt i den korte markedstid; men sommeren igennem var der nu igen en mængde telte og boder i skoven, hvor fortrinsvis de jævne klasser forlystede sig. Sangerinders muntre triller og gøglernes rekommandering af deres præstationer blandede sig med dansemusikken fra skovløberhusene og på søndag eftermiddage med det sjællandske jægerkorps' musiceren på valdhorn for de hundreder af promenerende københavnere i den grønne skov.

Det var forbudt at ride eller overhovedet at føre heste ind i skoven; men da der var mange unge herrer, der drog i skoven om søndagen til hest for at imponere småborger-skabets unge piger med deres flotte ridedragter og skinnende sølvspor, var der stort behov for stalde i skovens nærhed. »Som mælkebøtter på grøftekanten voksede traktørstederne frem langs københavnernes dyrehavsvej,« skriver Gentoft-historikeren L. Gotfredsen. »Constantia havde aflagt sine luksuskæder og var nu en folkelig beværtning ...« Den lå, hvor nu det fornemme beboelseskompleks Constantia breder sig ved den sydlige rand af skoven og skal have fået dette navn af sin bygherre, der som ung skibstømrer berejste Sydafrika og altså også byen Constantia. Andre landsteder ude ad disse kanter var opført af købmænd og skibsredere, som havde opkaldt dem efter andre stednavne i Sydafrika, hvor de havde hentet deres rigdomme – Taffelbay, Bonne Esperance etc. Constantia med den fortrinlige belig-

genhed havde tidlig fået traktørbevilling og havde en tid i 1700-tallet været et ganske fornemt sted. I det følgende århundrede blev det altså mere folkeligt. I traktørstedets stalde anbragte de ridende herrer deres heste, når de skulle i skoven for at gøre indtryk, og da der hurtigt var fuldt hus på de store søndage, tjente mangen en fattig dreng en god skilling ved at holde en hest, mens dens herre var inde at more sig.

Det bestandigt stigende behov, efterhånden som velstanden var ved at vende tilbage efter statsbankerotten, gav en aftrådt løjtnant ved navn Wiglar den idé at oprette en stald ved selve indgangen til herlighederne, altså ved hjørnet af Strandvejen og den gamle kongevej mellem slottene Charlottenlund og Jægersborg, den nuværende Jægersborg Allé. Stalden blev opført i begyndelsen af 1820'erne og fik i slutningen af tyverne beværterbevilling. Få år efter kunne han erstatte det første primitive skur med en net og pyntelig pavillon i bindingsværk med stald i nederste etage og serveringslokale ovenover. Det kan ikke forbavse, at det hurtigt fik navnet Over Stalden.

Wiglar kom aldrig til at tjene de store penge på sin gode idé, for han lejede beværterlokalet ud til enken efter den kendte københavnske konditor Lardelli, som fik betydelig mere mammon ud af det. Hendes konditori skulle først og fremmest betjene »den bedre del af publikum, der ikke ønskede at besøge teltene«. For at forlyste dem fandt hun på at engagere nogle damer, der kunne synge og spille på harpe og guitar. Dette er sket nogenlunde samtidig med, at Monigatti i Frederiksberg Allé havde syngende tyrolere i sin pavillon, men mutter Lardellis damer synes at have været danske. Hun fik hurtig konkurrence på dette felt af syngepiger i de små telte og pavilloner i skoven og begyndte

derfor at tage entré, så damerne ikke hos hende skulle lade en tallerken gå rundt, sådan som det var almindeligt med mange former for underholdning, også på Bakken. Over Staldens syngepiger var stedse en anelse finere på den end de andre i skoven.

Wiglar fik ikke heste nok i sin stald og sank dybt i gæld, men var så heldig at få staten til at overtage bygningen mod at han selv kunne fortsætte geschæften og bo på stedet i hans og hans hustrus levetid. Det kan ikke udelukkes, at dampskibet Caledonias søndagsture op ad kysten, hvor det lagde til ved Charlottenlund, kan have fået mange af de hidtil ridende til at lade hesten blive hjemme. Sejlturen gav jo også anledning til mangan en god flirt. Caledonia – eller »Plaske-Malene«, som den kaldtes på grund af sine store skovlhjul – var kommet hertil i 1819 som Danmarks første dampskib og var blevet sat ind på ruten til Kiel, men gik også af og til på Øresundsfart.

Kort efter Wiglars død trak også Lardelli-enken sig tilbage, og stedet blev overtaget af Niels Nielsen, der på grund af sin forudgående militære karriere blev kaldt Niels Husar. Han lejede Over Stalden af statsskovvæsenet fra 1846 til 1861 og foretog et par tilbygninger, ligesom han i en kælder indrettede kro for kuske og beridere. Det var i hans tid, Adolf Rosenkilde udgav sin fornøjelige skildring af Anders Tikjøbs rejse til København og tur nordpå med kapervoggen for bl. a. at besøge Over Stalden og Charlottenlunds mange små forlystelsestelte. Efter Niels Husar overtog traktør Mads Nielsen etablissementet, og efter hans død i 1871 fortsatte hans enke som den officielle lejer, indtil hun selv døde i 1892. Hun forpagtede dog det meste af tiden den daglige drift ud til restauratør Th. Fugmann, som skabte stedets store ry i det lettere forlystelsesliv.

Den gamle stråtekte bindingsværksbygning brændte i 1875, men genopstod omtrent i samme skikkelse, altså stadig med stalden nederst og en indvendig trappe op til serveringslokalet, hvor sangfuglene kvidrede efter tur på tribunen. Ved ombygningen af Charlottenlund slot få år efter, hvor arkitekt Meldahl forsynede det med en kuppel – »desværre« siger museumsinspektør Steffen Linvald – skulle man have plads til en kavallerbolig, og så blev Over Stalden flyttet over på den modsatte side af Jægersborg Allé og kom til at ligge, hvor nu Skovriderkroen har ligget i over 30 år. På samme side opførtes efter professor Meldahls tegninger endnu en stald med traktørbevilling, men her med serveringslokalet i samme plan som hestenes båse. Det fik naturligvis navnet *Ved Stalden* og eksisterer endnu, dog nyopført efter en brand i 1915.

Der knytter sig en pudsig historie til Over Staldens brand i 1875. At en ung huslærer på slottet blev dømt til at betale en erstatning på mellem 50 og 60 tusinde rigsdaler for ved uforsigtighed med sin pibe at have forvoldt branden, var naturligvis ikke så morsomt; men Axel Henriques' oplysninger om hans afbetaling af disse penge eller rettere mangel på samme gør historien mindre tragisk. Huslæreren hed Heiberg og var senere journalist på Dagbladet sammen med Henriques. Mange år senere, da Heiberg havde taget sin doktorgrad, men stadig virkede som journalist, kom Henriques op på bladet Københavns redaktion og fandt redaktør Ove Rode i færd med at pynte kontoret med flag og blomster, mens vin og kranskage stod parat på et bord. Da forfatteren spurgte om anledningen, svarede Ove Rode, at det var, fordi den gamle brandstifter fra Over Stalden, som nu var i hans brød, netop havde betalt sidste afdrag på erstatningen. Det fik den digre journalist og viseforfatter til

at udbryde: »Hvis dr. Heiberg nogen sinde har afbetalt bare 10 øre, må man kalde mig dr. Heiberg resten af mit liv«. Doktoren havde altså slået chefen for gentagne forskud under påberåbelse af at skulle have denne kedelige gamle gæld ud af verden, mens staten forlængst havde eftergivet ham pengene.

Over Stalden brændte igen i 1898. Ved 21-tiden den 15. juni, da man var ved at stege bøffer til det ventede store rykind fra travbanen, kom to herrer pludselig ind i sidelokalet på førstesalen og råbte, at der var brand. Sangerinderne troede, der var tale om en makaber spøg og fyrede nogle vitser af i den anledning, og kostbare sekunder gik tabt. Med magt trængte de to mænd damerne ned ad den smalle trappe, og de var ikke mere end lige kommet bort fra tribunen, før taget styrtede ned over de højryggede stole, de havde siddet på. I et nu var hele bygningen omspændt af flammer. Tjenere rendte forvirret rundt og forsøgte at få flygtende gæster til at betale, hvad naturligvis mislykkedes. Trods fuldstændig panik kom ingen mennesker noget til, men sangerinderne og køkkenpersonalet, som boede i bygningen, mistede alt hvad de ejede.

»De stakkels sangerinder stod i deres kostumer og tog sig i det billige godtkøbsatlask særdeles traurige ud i flammernes skær,« hed det i en avisreportage dagen efter. »En af dem græd, så tårerne trak furer i sminken. Men hr. Fugmanns buffistinde trøstede: Det var da godt, ilden ikke brød ud om natten, så var I brændt inde alle sammen«.

To af dem, der havde mistet alt, sad dagen efter ude i haven og græd, da en ung pige, de ikke kendte, kom hen til dem og gav dem 100 kroner hver. Det var Dagmar Hansen, som året efter blev engageret af Fugmann og skabte Charlottenlunds sagnomspundne Dagmar-epoke.

Til Over Staldens historie op mod slutningen af forrige århundrede hører også gamle Thomsen. Det var en tjener, som havde været der i årevis, og som Fugmann ikke nænede at afskedige, selv om man ikke almindeligvis benyttede så gamle mennesker til opvartning. En aften var Thomsen på vej gennem skoven til jernbanestationen, da han forvild og faldt i en grøft. På hans råb om hjælp kom en herre ilende til i mørket og fik ham lodset videre gennem skoven, men nægtede pure at gå med gamle Thomsen ind på trak-tørstedet Gyldenlund ved banen for at få en lille én som tak for ædel dåd. I stedet trykkede den gamle, nærsynede opvarter den fremmede en 25-øre i hånden og sagde nok en gang tak for hjælpen, inden han tøflede af. Tililende fra forlystelsesstedet ville vide, hvad det var, Thomsen havde stukket i hånden på kronprinsen – for ham var det. Kronprins Frederik boede på Charlottenlund slot og besteg siden tronen under navn af Frederik den Ottende.

Gyldenlund var en træpavillon ved jernbaneoverskæringen, opført efter tegninger af selveste M. G. Bindesbøll i midten af 1850'erne. Ved udvidelsen af banelegemet i 1920'erne blev den nedlagt. Det var et sted, der en kort tid i forrige århundrede var lige så populært som Over Stalden, og også her havde man syngepiger på tribunen. Det havde man også i de mange telte, der ved Over Staldens flytning over på den anden side af vejen var blevet forvist herfra til Grøndalssletten, hvor de fik lov at fortsætte med deres muntre leben til godt hen imod århundredets slutning. Naturligvis til stor forargelse for de omkringboende villaejere. At der stadig i tingbogen gøres opmærksom på, at grundejere i området op til skoven ikke må oprette utugtsforretninger, stammer fra denne tid. Man var naturligvis overbevist om, at »de uartige piger« fra tribunerne var »uartige« også i

deres fritid, hvad i alt fald ikke har været tilfældet for dem alle.

Fugmann forbød for at højne moralen sine piger at sætte sig ned mellem publikum, og foran tribunen satte han et solidt gitter for at holde de påtrængende herrer på behørig afstand. I deres værelser blev syngepigerne om natten bevogtet lige så godt som novicer i et nonnekloster.

Af et politireferat fra sommeren 1876 fremgår det, at heller ikke alle syngepigerne fra de små telte på Grøndals-sletten var så løse på tråden, som de mange klagere gik ud fra som givet. En nat var et selskab bestående af tre kendte københavnere af det gode borgerskab inde i et af sangerindeteltene »for at høre på koncerten«. Ved lukketid blev de siddende og var ikke til at drive ud. De ville følge sangerinderne hjem. Da de 4 piger skulle derfra, holdt de imidlertid sammen som ærtehalm og holdt behændigt de tre herrer fra livet. De besofne skovgæster troede dog stadig, at det med diverse uhøviske tilråb og gode tilbud var muligt at få deres sammenhold til at bryde, i det mindste måtte vel en enkelt af dem vise sig svag i knæene og skille sig ud fra de andre for at tjene en god skilling i den duftende skovbund.

De tre velbeslåede herrer blev skuffede. De fulgte damerne til et hus i Ordrup, hvor de boede, og begyndte en formelig belejring af huset, idet de stadig mente et vindue før eller senere ville blive listet op, og en vinkende pighånd ville komme til syne. Da det ikke skete, tog den ene af herrene en stor brandstige fra nabogrunden og satte den op til et vindue. Herover blev de to andre så betænkelige, at de stak af. Den tredje besteg under stort besvær stigen og styrtede kort efter ned i sin kæfert, dog uden at komme noget videre til. Nu gik han rundt i kvarteret og ødelagde låger

og hegn og smukke blomsterbede, ligesom han i sit raseri over syngepigernes standhaftighed smadrede Grøndalshusets vandtønde.

Det endte med, at han blev snuppet af politiet, men der var som nævnt tale om en ganske nobel herre af det bedre borgerskab, så dommeren så særdeles mildt på kumpanens fuldskab og hærværk og nøjedes smilende med at idømme ham en bøde på 20 kroner. Dog måtte han også betale en ringe erstatningssum for de skader, han havde forvoldt – 25 kroner til statskovvæsenet og for diverse private skader 50 kroner og 90 øre!

De idelige protester fra de omkringboende mandede ofte ud i, at forlystelserne i skoven var ganske uforsvarlige i betragtning af, at hans kongelige højhed kronprins Frederik havde sin bopæl på slottet. Til den ende skriver Carl Muusmann: »Jeg har i sin tid på Avisen set et manuskript, i hvilket kronprinsen personlig, som anonym indsender, protesterede imod, at man gjorde indehaverne og sangerinderne brødløse af hensyn til »slottets høje beboer«, om hvem indsenderen personligt vidste, at han slet ikke følte sig generet af det pågældende forhold«.

Det var dog ikke kronprinsen muligt at redde teltene på Grøndalssletten, som definitivt blev fjernet sidst i 1880'erne. Endnu i lang tid lød syngepigernes glade triller i traktørstedet Gyldenlund, mens en mere adstadig borgerlig udfoldelse fandt sted i Palmehaven og Jernbanepavillonen umiddelbart på den anden side af baneoverskæringen. En tid dirigerede Tippe Lumbye i Palmehaven, i øvrigt med Emil Reesen som pianist i orkestret; men da de ikke kunne få deres penge, vandrede de med deres instrumenter over til Jernbanepavillonen på den anden side af gaden og tog engagement her. Palmehavens ny orkester indledte nu en for-

melig musikalsk kappestrid fra åbne tribuner med Lumbye, som forsikrer, at det lød herligt, især når bommene gik ned for et kommende tog, hvilket jo skete under idelig melodis klokkeklang.

Da de to anarkister Jens Petersen og nordmanden Hans Jæger var mest i vælten, gav Palmehavens vært dem en måneds kost og logi imod at de nogle timer hver dag sad på terrassen og lod sig se! De forlod stedet i vrede under påberåbelse af, at Hans Jæger havde fået »en afdanket dug« stukket ud som lagen. Der var sildesalat på den – havde det så endda bare været hummer i mayonnaise!

Af de gamle kendte steder i den vestlige del af skoven holder Grøndalshuset stadig stand, opkaldt efter skovløber Vilhelm Grøndahl, der rykkede ind her så tidligt som i 1813. I 5-øres dansens gyldne tid var Grøndalshuset et af de populære steder nord for København; men da det gamle hus skulle rives ned i 1915 og erstattes af et nyt, vedtog Gentofte sogneråd efter idelige protester fra villaejere i nærheden for fremtiden at forbyde dansen. Grøndalshuset, som oprindelig kaldtes Blindeporthuset, vedblev dog at nyde stor folkelig yndest, ikke mindst pinsedag. Mangen en sangforening på pinsetur har efter morgenens vokale præstationer i det grønne rekreeret sig ved en opulent frokost i det gamle skovløberhus.

Monigattis pavillon

Det var Giovanni Monigatti, der fik skyld for at have indført »sangerinde-uvæsenet« i Danmark, som fik sin typiske form i skovene oppe ad Strandvejen; men der har næppe været megen lighed mellem de østrigske damer og herrer, der spillede og sang tyrolersange og jodlede af hjertens lyst, og damerne, som sad på rad og række og fyrede saftige viser af på keredansk. Monigattis pavillon i den forreste runddel på Frederiksberg Allé, hvor nu springbrønden med hollænderpigen står, var ret stilig. »Den lavere klasse« var forment adgang, og der måtte ikke nydes plebejeriske drikkevarer som øl og brændevin, men kun ædel drue – og så naturligvis chokolade, som i hvert fald i begyndelsen var den største artikel. Der var jo egentlig tale om et konditori.

Foruden de ægte tyrolske sangere og musikanter, som forlystede publikum inden døre, var der festlig illumination og fyrværkeri uden for om aftenen og jævnlig ballonopstillinger om søndagen. Efterhånden forfaldt stedet og blev i det indre en ren og skær sangerindeknejspe, men det var længe efter, at genren havde fået sin endelige form i Over Stalden og på Bakken og adskillige steder på Frederiksberg.

Pavillonens tilblivelse er snævert forbundet med Jostys. De to italienske medaljører og billedhuggere Brilley og Taddei var kommet til Danmark for at medvirke ved udsmykningen af det ny Christiansborg slot, som man gik i gang med kort efter århundredskiftet, efter at det gamle var brændt i 1794. Imidlertid kom der onde år for Danmark,

da man holdt på den forkerte hest i Napoleonskrigene, og statskassen kunne ikke længere bevilge de midler, det krævede at bygge videre på det prægtige slot. Det kneb også med at udrede den aftalte løn med de to italienere, og »af kongelig nåde« – underforstået simpel nødvendighed – gav man dem tilladelse til at oprette et traktørsted i Frederiksberg have, hvor der kom så mange mennesker for at kikke på de kongelige, når de opholdt sig på det hvide slot på bakkens top.

Bevillingen blev udstedt i 1813, og den lød på at »falholde rafraichissements til de spadserende«, dog naturligvis under forudsætning af, at der ikke »udskienkedes øll eller brendeviin for den simple classse af almuen«, hvad de nok heller ikke havde tænkt sig.

Til at stå for den daglige drift ansatte de den schweizisk-italienske konditor Giovanni Monigatti fra Graubünden, som havde mange landsmænd og kolleger i København, hvor de havde indført begrebet konditori. Det var disse schweizere, væsentligst fra den italiensktalende del af landet, som lærte borgerskabets damer at gå på restaurant – et begreb, som i øvrigt endnu var ukendt i Danmark på den tid. De første årtiers konditorier svarede nærmest til det senere café, som i en nyere tid er blevet et grusomt udvandet begreb.

Monigatti, som havde opholdt sig i Danmark, fra han var en stor dreng, klarede forretningen til alles tilfredshed og gjorde pavillonen i Frederiksberg have til et kendt og yndet udflugtssted. Fra højeste sted blev han imidlertid i 1825 anmodet om at starte en selvstændig virksomhed. Der var sket det, at den stormægtige overhofmarskal Adam Hauch havde fattet godhed for en beleven konditorsvend i Pedrins fornemme konditori på Østergade, hvor den københavnske

Lorry Feilbergs Operetten var en af sangerindernes sidste skanser på Frederiksberg. Det var dog hos naboen i Allégade, Billigheden, sangerinderne holdt længst ud.

Fra slutningen af 1820'erne var syngende tyrolere det store nummer i København. På Det kongelige Teater måtte man indlægge en tyrolsk familie i Beethovens »Fidélío« for at få folk til at komme!

Det var først godt ind i 1800-tallet, at kildemarkedet flyttede bort fra selve Kirsten Piils kilde – til det nærliggende beskedne højdedrag, Dyrehavs-bakken.

overklasses damer og herrer havde deres daglige gang. Denne svend hed Anton Josty og var også schweizer, og han ville Hauch gerne give et kraftigt skub fremad i tilværelsen. De italienske billedhuggere var døde, og bevillingen var netop blevet ledig ved Taddeis enkes død. Nu overtog Josty den, og Monigatti fik bevilling til at oprette sin egen pavillon i Frederiksberg Allé. Josty døde først i 1899, og det populære konditori forblev i hans slægts eje helt frem til 1937. Josty udvidede forretningen, men bevarede den bedsteborgerlige hygge, som Monigatti havde skabt, og som gjorde stedet til mål for københavnske familiers spadsere-ture om søndagen i 100 år. Især opnåede stedet et formidabelt ry gennem Frederik den Sjettes besøg i den hyggelige pavillon. Han kom ofte om mandagen for at høre, hvordan »besøjet« havde været om søndagen, og ofte havde han prinsesse Wilhelmine med. De kopper, de drak af, blev bevaret op gennem tiderne og findes stadig.

Goldschmidt havde engang i sin begejstring over alt, som kom fra revolutionens fædreland, fulgt efter en fransk sanger, som optrådte i København, mens han var ung student. Først helt ude i Frederiksberg have vovede han at tiltale den fremmede »monsieur le français«, som hilste ham venligt, men lidt uforstående. For at få en konversation i gang sagde Goldschmidt på det smukkeste skolefransk, at det var en smuk have, hvad sangeren gav ham ret i af et godt hjerte. »Der er blandt andre smukke ting en pavillon, hvor kongen drak te,« vedblev den vordende digter. Franskmanden svarede: »Er kongen da syg?« I hans hjemland drak man kun te som medicin imod dårlig fordøjelse! Men det var altså Jostys pavillon, som den unge student havde ønsket at gøre lidt reklame for.

Taddeis telt fra 1813 var allerede efter nogle måneders

forløb erstattet af en rigtig træpavillon, som Josty udvidede. Mange mennesker vil endnu erindre de tider, da man langvejs fra travede til Frederiksberg have om søndagen for at drikke chokolade i små lysthuse med kulørte ruder eller bredte madkurvenes indhold ud og bestilte vand på maskine hos opvarterne. Vor tids Josty er jo et større foretagende, men det ligger på præcis samme sted, hvor Brilley og Taddei slog deres telt op i statsbankerottens bevægede tid.

Den fortrængte Monigatti, som havde regnet med at overtage bevillingen i Frederiksberg have efter Taddeis enke, åbnede sin ny forretning i alleen den 1. juli 1826. Det var også blot et telt, men allerede året efter lod han opføre en smagfuld pavillon i bindingsværk, som eksisterede i tre årtier. Den blev indviet i juni 1827, og Monigatti tog en mark i entré; men så var der også underholdning både inde og ude for »et gentilere publikum« – hvis man ikke faldt inden for denne karakteristik, blev man ikke lukket ind. Underholdningen bestod først og fremmest af de allerede omtalte tyrolere, der ikke blot sang, men også spillede på guitar og harpe, instrumenter, som nød overordentlig popularitet på den tid. Gennem indførelsen af et sådant selskab til Danmark skulle Monigatti have lagt grunden til tribunesangen; men nogen tid forinden havde et lignende selskab optrådt med sang og musik på d'Angleterre. Det var et selskab, som bestod af far, mor og nogle voksne børn, som ikke blot gav koncerter hos Knirch i hotellet på Kongens Nytorv, men også på selveste hofteatret på Christiansborg. De blev her imidlertid så længe, at besøget fuldstændig ebbede ud, og da deres eneste indtægt var det, der blev samlet ind, når talerkenen gik rundt, var de til sidst så forarmede, at en kaptajn forbarmede sig over dem og tog dem med på sit skib, så de helskindet kunne slippe bort fra København. Det var

om dette selskab, Heiberg digtede i vaudevillen »Den 28. januar«, der kom op på teatret netop det år, Monigatti fik sin bevilling:

Musikanter er det, som
grüne Petersilie
give vil for skillingen.
Muligvis er det og den
Ferruzziske familie.

Hvis ikke lignende har været kendt endnu tidligere, er det altså Knirch, som har indført tribunesangen og ikke Monigatti. Det er nok sikrere at give Over Stalden æren – eller skylden! – for her kom man nærmest den form, tribunesangen havde i syngepigernes gyldne tid i 1860'erne og 1870'erne.

Heller ikke det tyrolerselskab, som Monigatti havde engageret, var lønnet af værten; men man lod ikke en tallerken gå rundt, som man gjorde andre steder. Tyrolerne lod deres smukkeste dame gå rundt med et nodeblad, som publikum skulle lægge deres skærv på. Fint sku' det være. Det har nok ikke været slet så fint i det telt, Monigatti også en tid havde på Dyrehavsbakken, selv om det skulle have hørt til et af de pæneste steder i den grønne skov. Hans bevilling her lød på »alt slags conditorie, chocolate, lemonade, thee og punch, alle slags liqueurer og kager«.

Da indehaveren døde i 1843, drev enken Oline Monigatti pavillonen på Frederiksberg videre – efter nogen tids forløb sammen med sin nye mand, sadelmager og tidligere kongelig foderknægt Hallberg, der adopterede enkens søn. Denne blev som voksen skuespiller, og hans datter gik også til scenen. Hun hed Anna og giftede sig Larssen og siden Bjørner og stod på toppen af en strålende scenekarriere – næsten

nationalscenens eneste værn imod de anmassende storvarieteer – da hun pludselig meddelte sine forbløffede kolleger, at hun af religiøse grunde ikke længere kunne stå på en scene. Det virkede næsten lammende på hele den københavnske teaterverden, publikum indbefattet. Anna Larssen Bjørner, som altså var barnebarn af Monigatti, var resten af sine dage en energisk agitator for pinsemissionen.

I hendes farfars tid var pavillonen i det forreste Frederiksberg Allé et af Københavnsegnens førende forlystelsessteder, men efter hans død gik det hastigt ned ad bakke. Da Georg Carstensens planer om det storslåede Alhambra som konkurrent til Tivoli var ved at tage form, opgav man helt ævred i den gamle pavillon, som kort efter blev revet ned. Over for så vældigt et forlystelsessted lige ved siden af var al konkurrence på forhånd udelukket.

Pavillonen havde en overgang været en del berygtet, fordi man arrangerede offentlige danseballer på abonnement – altså kun med deltagelse af folk, som indskrev sig forud. Det var Jostys pavillon i øvrigt også en overgang og af samme grund. Dansen stod ikke i kurs hos myndighederne og ejheller hos det bedre borgerskab, men så meget mere yndet var den af den jævne befolkning. Hvis den ikke havde ligget i vejen, var Monigattis salon såmænd nok ikke blevet revet ned, men var snarere blevet omdannet til et sted, der var endnu ringere end det, den efterhånden var sunket ned til at være.

I 1887, hvor pavillonen altså endnu ikke var gået helt i glemmebogen, bragte Punch en vittighedstegning, hvor man så en ældre herre, som under en spadseretur sammen med sin unge søn passerede en gammel, rynket morlil, som solgte blomster. Herren svinger på tegningen overgivent med stokken og siger til den unge student: »Den dame dér

var i min ungdom en feteret stjerne i Monigattis pavillon. Hvad siger du til det?« Sønnen svarer fiffigt: »Sic transit gloria demimundi!«

Det leder tankerne hen på en langt senere vise, Engelhardt og Matrays »Køb blomster«, som siden 1927 har været på det faste repertoire i Bakkens sangerindepavilloner såvel som i den tilsvarende institution, der fandtes for omkring et kvart århundrede siden i Tivoli. Her har vi også den gamle, fattige kone, som »bøjet af sorger, kummer og nød«, »i pjalter og laser« går og sælger blomster og tænker tilbage på sin ungdoms karriere i rampelyset:

Som danserinde
hyldet i guld
lykken var hende
dengang så huld.
Herlige dage,
da hun var smuk,
nu er tilbage
sorg kun og suk.
Hvad ungdom fejrer
forsvinder igen,
når blomsterne vejrer
for vinden hen,
og foran teatret
der har hun sin færd.
Der vandrer hun modig
og tigger enhver:
Køb blomster, køb blomster,
en rose så rød
fra morgen til aften
er visnet og død.

Står det ikke ganske klart, hvor langt ned ad rangstigen i det københavnske forlystelsesliv Monigattis pavillon egentlig var sunket, kan det i alt fald konstateres, at dens eksempel meget hurtigt havde smittet af på en hel del mindre steder på det endnu ret landlige Frederiksberg, hvor tribunesangen hurtigt fik samme form som på Bakken såvel som i Charlottenlund skov og i Tivoli. Farsoten smittede indefter mod København lidt over århundredets midte. Inde bag stadens volde blev pavillonerne til sangerindekældre, hvor tidligere tiders berygtede buledans blev afløst af eller suppleret med tribunesangerinder. Dansekældre var der en uhyrlig mængde af, og de er i mere københavnsk forstand en af forudsætningerne for sangerindeknejpernes brogede flor i de små gader. De større dansesaloner, som oprindeligt blev oprettet som modvægt mod de obskure dansekældre, havde også deres sangerinde-periode, og da de er mere markante end de jævnt ensartede dansekældre, er det på sin plads her at rekapitulere et enkelt træk af deres gemytlige historie.

Sorte Christians krog

Der er endnu mange mennesker, som erindrer de glade ungdomsdage, da de svang sig i Kæden i Dronningens Tværgade 55. Den faldt som offer for saneringen af det gamle, mørke Adelgade-Borgergade kvarter, og på dens plads ligger i vor tid en kendt spiserestaurant med det såre forpligtende navn Escoffier. I de københavnske forlystelsers topografi er man på klassisk grund, når man dvæler her, for allerede i 1700-tallet lå der et kendt traktørsted her på lag. Det var Sorte Christians krog – således kaldt efter en mørkhåret vært, som residerede her i hus med have og puslede om sine gæster om sommeren i det grønne. Det var før, Kronprinsessegade blev anlagt, så traktørens have stødte op til kongens og var endda forbundet med denne ved en låge, som dog ikke alle og enhver fik lov at låne nøglen til.

Rahbek har fortalt om den gamle have fra længe før hans egen tid – gamle minder, som skuespilleren Rose har diverteret med i Det kongelige Teaters restaurant. Skuespilleren sad en aften i 1749 og spillede kort i Sorte Christians krog, da der pludselig lød et drønende kanonskud, efterfulgt af flere. Det var indledningen til en salut på 27 skud, som forkyndte en prinsefødsel, og da det sidste skud havde lydt, rejste Rose sig og ilede til teatret, hvor han havde en aftale med værten, Pilloy. Hvis det blev en dreng, skulle den populære skuespiller straks give møde ved indgangen til Pilloys bacchantiske tempel i teatrets kælderregion og være med til at byde de næste 27 nye gæster velkommen. Det

skulle ske ved at tømme en svingende pokal gylden druevin sammen med dem, og skønt skuespilleren havde nydt adskillige genstande ovre hos Sorte Christian, nedsvælgede han gladelig alle 27 pokaler på kronprinsens sundhed. Det var ham, der senere blev konge under navn af Christian den Syvende. Måske skulle Rose have drukket nogle glas ekstra på hans åndelige sundhed. Skuespilleren fortalte Rahbek, at det havde været »en hvas tjeneste«, og man tror ham gerne.

I begyndelsen af 1800-tallet blev den fornemme Kronprinsessegade anlagt, og Dronningens Tværgade, som hidtil var endt blindt ved traktørstedet, blev ført igennem helt til Kongens Have. En bygning fra 1756, der havde hørt til Sorte Christians etablissement, blev nu omdannet til dansesalon i den store stil, sikkert tænkt som en modvægt imod de mange obskure dansekældre allerede da. Senere i århundredet blev flere andre store dansetempler åbnet om ikke ligefrem på politiets foranledning, så dog med politidirektørens varmeste anbefaling – ud fra den opfattelse, at hvis man samler en masse dansende på ét sted, kan man bedre holde øje med, at de opfører sig nogenlunde ordentligt. Tivoli blev grundlagt på tilnærmelsesvis samme princip! I tilfældet Kæden synes de større forhold ikke at have højnet moralen. Værtshuset var berygtet i første halvdel af 1800-tallet som Kretschmers dansebod, eller Krismas, som man i reglen kaldte værten, en tidligere militærperson.

Memoireskriveren Jacob Behrend, som havde sin gang hos Kretschmer i sin ungdom, skildrer dansesalonen som en stor, firkantet sal med galleri langs væggene, hvilende på malede og forgyldte træpiller. På orkestertribunen i den ene ende sad 6–8 musikanter og blæste i horn og filede løs på strengeinstrumenter under kapelmesterens myndige takt-

stok. For hver dans skulle herrerne gå hen til orkestret og betale en skilling. Belysningen var elendig, og da stolpers og vægges oprindelige farve forlængst var skjult bag et lag af smuds, virkede lokalet mørkt og skummelt trods dets anselige størrelse, og mange skumle ting foregik da også i krogene og oppe på galleriet, hvor der var udskænkning. Luften var hamber, den bestod af en ulækker blanding af tranet lampeos og dunster af tobak, brændevin, dårligt øl og rom fra de dampende puncheboller.

Kretschmer – som også ses stavet som Krismer og på flere andre måder – skal have været en lille tyk, gammel mand, der var gråhåret og pæonrød i ansigtet og tarveligt klædt i bomuldstrøje og vadmelsbenklæder. Dansen, der stundom var temmelig vildsom, blev hyppigt afbrudt af slagsmål.

I redaktør Jacob Davidsens erindringer får hverken Kretschmer eller hans etablissement noget bedre skudsmål end Behrends. Davidsen, der kom her som ung bogtrykker-svend, fortæller i sin høje alderdom, at stedet var »en af de uhyggeligste fristelser, ubefæstede unge gemytter den gang var udsat for, navnlig af mangel på mere anstændige forlystelsessteder og ædlere adspredelser«. Han dvæler meget ved »galgenknasternes« og »radekoppernes« forgiftede røg og den ulækre dansebodsvært, og skønt der mellem gæsterne en overgang var en veritabel adelsmand og senere stamhusbesidder, blev hans gamle skrivelærer uendelig flov over at være antruffet her af Jacob Davidsen! Kretschmer spadserede frem og tilbage i lokalet for at holde ro og orden og tilkastede kvindelige gæster »ikke just høviske stikord« med sin hæse brændevinsrøst. Der var også en politibetjent fast stationeret ved etablissementet, men det hindrede ikke ide-lige slagsmål, i reglen om kvinderne. Det var Københavns

værste slagsbrødre, der kom her, mener Davidsen, »en sådan samling af de råeste, gemene fysiognomier, med præget af alle laster, skulle man vanskeligt finde andetsteds: slagtere, flæskedragere, sjovere, arbejdsløse håndværkssvende« – og så naturligvis alfonsen, der i modsætning til det øvrige mandlige publikum altid var sirligt velklædte og havde råd til at være det!

Den værste af slagsbrødrene var en bomstærk fyr, som var af god familie – hvad Davidsen forstår ved dette begreb, er man ikke i tvivl om. »De ældre, som har levet i den tid, vil vide, hvem jeg sigter til, thi hans navn var i alles munde,« skriver den lidt sladderagtige gamle redaktør. »Visse hensyn bevirker, at jeg ikke kan nævne hans navn«. Under et slagsmål, Davidsen overværede, faldt en af de kæmpende hen imod en af pillerne, der bar galleriet, og knækkede den med et brag. Hvis politibetjenten ilede til og forsøgte at blande sig i sådanne opgør, slog banditterne kreds om de stridende parter og hindrede ham i at komme ind i begivenhedernes centrum. Så trak han i reglen opgivende på skuldrene og gik ud og tog sig en lille én. Kretschmer vadede rundt i udkanten af opløbet med hænderne i lommen, som om det ragede ham en fjer.

Kort efter, at en ny restauratør og dansevært, Tofte, havde overtaget Kæden i 1850, gik der ild i huset, så det blev næsten totalt udbrændt. Mens det blev genopført, rykkede Tofte over i det gamle Phønix i Helligøjststræde, som senere blev til Florida, altså i den nuværende Valkendorffsgade. Der udkom i den anledning en af de dengang så populære skillingsviser, som blev falbudt af syngende visekællinger på gaden og endvidere solgtes i de fleste værtshuse. Dens fulde titel var: »Sang om Kjæden, den evig muntre dansebod, som brændte, men dog flyttede til Helligøjst-

stræde efter branden«. Fra denne glædens hymne stammer disse dybtføjte strofer:

Min kjære, du inte må græde,
jeg siger, det hjælper dig ej,
for Kjæden, din forrige glæde,
er fløjet i morges sin vej.

Efter et passende antal vers, og den gang skulle der helst være mange, blev gråd til glæde vendt, og det blev den også i det formelige melodrama, som den slet ikke talentløse vært i kælderbeværtningen Onkel Toms Hytte i Læderstræde, Kærne-Peter, sang for sine gæster til eget guitarakkompagnement:

Græder, I nympher, Kjæden er lukket,
stride taarer!
Haabets sidste skranke er slukt,
slukt med taarer!

Flor om hatten, I muntre svende,
nu er al eders glæde til ende,
standset lig fuglen i sin flugt,
Kjæden er lukket!

Men Kæden genopstod i Dronningens Tværgade efter nogle måneders forløb, og det var i en ganske anden skikkelse end den skumle bule, som måske nok ikke har været så slem, som den gamle Jeronimus, Jacob Davidsen vil gøre den, men som i alt fald ikke har været alverdens meget bedre end de lavloftede danseboder i byens mange kelderbeværtninger. Der blev også indrettet selskabslokaler til

etablissementet, og både her og i den store sal blev der senere i århundredet, da den politiske interesse i provisorietiden var rødgloedende, afholdt møder med drøje taler imod regeringen. Georg Brandes har optrådt på slap line som politiker her forud for 1887-valget, men skønt han vedblivende var radikal, ønskede han ikke længere at tage aktivt del i partipolitik. Han henviste til, at Venstre for første gang gik en smule tilbage, netop da han deltog i valgkampen, men at de straks efter gik voldsomt frem igen. I begyndelsen af vort eget århundrede holdt syndikalisterne undertiden rabaldermøder i Kæden, og en gang gik de i samlet flok fra Dronningens Tværgade over og besatte Social-Demokraten, som de mente havde forrådt arbejderklassen. Men stadig var det dog dansen, der var det væsentlige, og efterhånden som glansen gik af den ny bygning fra midten af forrige århundrede, blev stedets rygte efterhånden lige så medtaget igen, som det havde været i salig Kretschmers dage.

Man kan dog vist gå ud fra, at det fortrinsvis var de mere snerpede, der fandt stedet forargeligt. Da Gustav Wied midt i 1870'erne boede hos sin tante Marie i Dronningens Tværgade lige over for Kæden, havde tanten en tjenestepige ved navn Rosa, som om aftenen, når hendes husfrue var gået til ro, luskede ud ad bagdøren og smuttede over i dansesalonen. Da det blev opdaget, lagde tanten sig på lur på trappen og snuppede hende, da hun troede, der var fred og ingen fare. Gustav Wieds bror John, som også boede der, syntes det var vældig frisk gjort af pigen at snige sig ud for at få sig lidt morskab i tilværelsen – han nød den nemlig selv i fulde drag og var »i det hele taget meget letsindig,« som hans bror har udtrykt det. Selv sad han hjemme aften efter aften og digtede på livet løs, mens John gik ud og slog til Søren.

Da Karin Michaëlis var nygift, blev hun en dag antastet af en ung pige, der tiggede småpenge. Hun blev inviteret inden for af den livsglade unge frue, og nu fortalte hun, at hendes kæreste kom ud af fængslet på søndag efter et års tid i brummen for nogle småtyverier, og at hun gerne ville glæde ham med en lille tur i Kæden. »Men det tør jeg jo ikke melde et kvidder om til pæne folk, så får jeg bare den i synet, at jeg er et letsindigt kvindemenneske,« sagde pigebarnet frimodigt til den unge forfatterinde, og hun tilføjede skælmisk: »Det er De vist også, så vi to passer godt sammen!« Det var ikke helt ved siden af, og Karin Michaëlis gav hende da også alt, hvad der var tilbage i hendes husholdningskasse – 3 kroner, som var en betydelig sum den gang. Det var nok til, at den fremmede pige og hendes sheik kunne komme i Kæden, og hun undte dem det af hele sit hjerte og gik ned i en viktualiekælder og klodsede lidt aftensmad, så hun og Sophus ikke behøvede at gå sultne i seng.

Kæden var altså et berygtet sted stadig væk. Men hvor Karin Michaëlis helt undlod at dømme og fordømme, lægger den senere kongelige ordenshistoriograf Louis Bobé ikke fingrene imellem. Han boede en overgang rundt om hjørnet i Kronprinsessegade og skrev i sine erindringer som en ældre herre med fine titler:

»Var det stemningsfuldt deroppe i de gamle stuer, havde nattelivet på den før så fornemme Kronprinsessegades brosten særlig under første verdenskrig et præg af lovløshed og uhygge. Efter mørkets frembrud et ideligt træk af vagabonder og voldsmænd fra de tilstødende gaders skumle knejper. Alfonser søgte til Dronningens Tværgades kipper, og den af politiet beskyttede dansebule, en moralsk og sanitær smittekilde, der ved nattetide udspjede sit indhold. Dra-

belige slagsmål, drukne, ofte næppe konfirmerede pige-børns hvin og skrål uden for vinduerne og jævnlig overfald på fredelige forbigående«.

Jeg har talt med flere ældre mennesker, som står helt uforstående over for en sådan skildring, skønt de i deres ungdom har været i Kæden masser af gange. Måske er skygesiderne blevet udvisket af erindringen i årenes løb, mens de hos Louis Bobé fuldstændig har kvalt al anden erindring. I øvrigt har han naturligvis aldrig selv sat sine ben i Kæden, og slet så slemt, som han skildrer det, har forlystelseslivet trods alt nok ikke været. Så havde politiet, som holdt den under konstant observation, nok taget affære lidt oftere.

Tribunesang i røg og damp

»Cantores amant humores,« sagde de gamle romere. En leksikonforfatter i forrige århundrede oversætter det til »sangere elske flydende varer« eller »drikke gjerne«. Han kunne have føjet til, at netop mens hans leksikon så dagens lys var der også en hel del sangerinder, der elskede våre varer eller i hvert fald flittigt lod sig traktere af de mandlige gæster, der rakte glas med punch og caloric op til dem på den lave tribune.

Da preusserne erobrede Dannevirke, erobrede sangerinderne København, hed det i hovedstaden, da den ene sangerindeknejpe efter den anden skød op inden for de gamle volde i 1860'erne. »Uvæsenet« havde som omtalt forinden ført sig frem i behørig afstand fra byen; men nu trængte sangerinderne ind bag stadens befæstning, som ikke var i stand til at modstå et angreb af denne art.

Adskillige af værterne, som fik tilladelse til musikalsk underholdning i kældre og boder og pavilloner, var fordrevne stadsmusikanter fra Sønderjylland, som var søgt til København og ikke lod sig nøje med en lirekasse, som mange af veteranerne fra både den første og den anden slesvigske krig blev spist af med. De etablissementer, som allerede så småt forinden var begyndt at lade sangerinder optræde, opnåede en betydelig popularitet ved at lade pigerne synge militære slagsange og nationale hymner i stramtsiddende uniformer.

De første annoncer for pavillonsang sås i aviserne i 1855, hævder historikeren Vidar Bruun, hvilket synes at indicere,

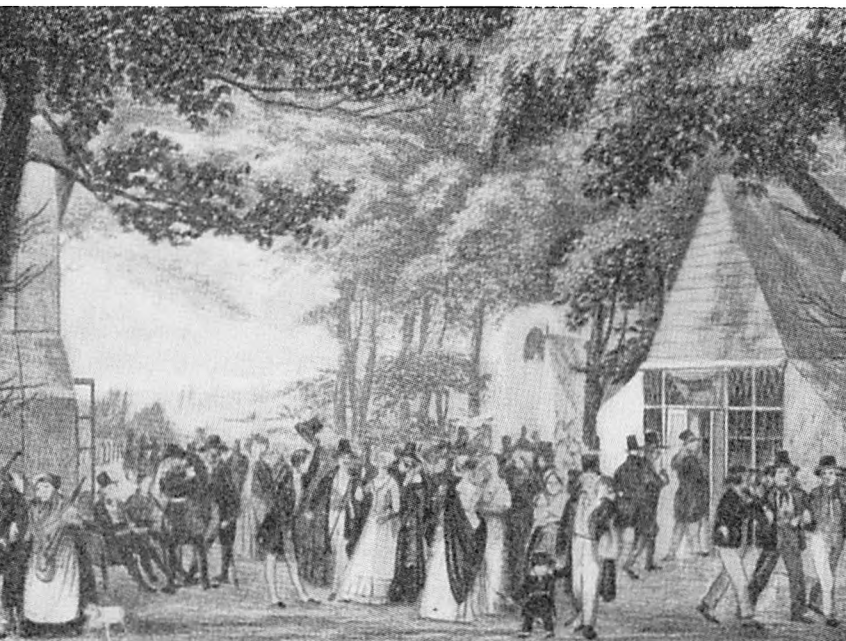
at hverken Monigatti eller Over Stalden har omtalt syngepigerne i deres inserater. Det var Frydenlund på Fælledvej 7 og Valhalla på Vesterbrogade, der annoncerede i det nævnte år. Fra 1864 til 1866 optrådte det Valentinske selskab i Valhalla ved det skarpe hjørne af Frederiksberg Allé, der senere kaldtes Osbornebygningen. Det var tribunesang af betydelig klasse, men efterhånden sank også Valhalla ned til at blive en mere typisk sangerindeknejspe. Den lå i en pavillon i tilslutning til hjørnebygningen, dengang kaldet »Strygejernet«, og var i 1870'erne den stærkest besøgte københavnske sangerindepavillon. En af de mest fejrede sangerinder var den smækre Amalie Hullstrøm, som gik under navnet Malle Knallerup efter at have sunget en vise med en pisk i hånden, med hvilken hun efter hvert vers spredte de blå tobakståger med et gevaldigt knald. Hun trak sig i august 1877 tilbage til privatlivet, idet hun giftede sig med den unge grev Holstein-Holsteinborg, en søn af den tidligere konseilspræsident og elefantridder!

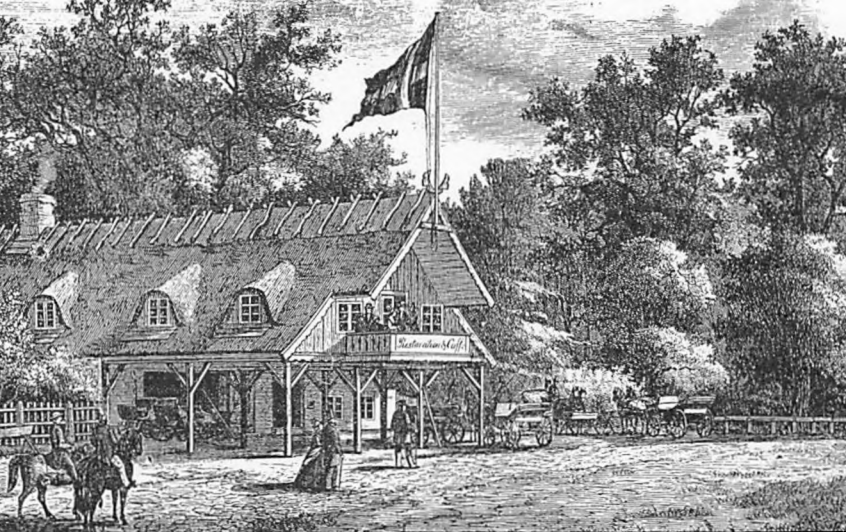
I Valhalla sad syngepigerne på en lav, halvrund tribune og havde så tilpas nær kontakt med publikum, at herrerne uden besvær kunne sende genstande op til dem. Så outreret som siden i de lavloftede kældre inde i den indre by har der vel næppe været på noget tidspunkt her, selv om stedet i tiden op mod sin lukning som sangerindetempel i 1883 var temmelig berygtet. Det var det i øvrigt også i sin korte tid som varieté. Den nuværende Vester Bio, som allerede i 1860'erne var sangerindepavillon, ser på billeder fra denne tid heller ikke slem ud. Man ser i baggrunden den obligate tribune med 4 damer på højryggede stole og en pianist i den ene side, på hvis signal de efter tur rejser sig og afleverer deres små, i reglen temmelig rørstrømske hymner. Damerne er tækkeligt klædt, og deres repertoire hævdes stort set også

Mangehånde forlystelser af beskeden art havde man på Bakken i forrige århundrede. Blandt boderne ses en 8 skillings »boutik«. Man har nok den gang kunnet købe mange rare ting for denne beskedne sum, der svarer til ca. 16 øre.

Gyldenlund var Københavnsegnens første store offentlige forlystelsessted – siden omkring 1730 bedre kendt som Charlottenlund.

Over Stalden i Charlottenlund – der er syn for sagn hvad angår navnets oprindelse!

Sommerlyst og Allcenberg, der lä som to siamesiske tvillinger i den yderste ende af Frederiksberg Allé, var konfirmandernes foretrukne steder på andendagen. Teksten til regningen fra det gamle Punch lyder:

– Gi' en skilling, konfirmand!

– Kan du gi' igen på en gadedørsnøggle?

at have været det på den tid. Man ser da heller ikke blot herrer i salen som i de senere, udartede sangerindeknejper, tværtimod troner i forgrunden af et ypperligt prospekt fra Olympen, som biografen hed den gang, en patriarkalsk herre med høj hat i selskab med sin kone, sine to voksne døtre og et par børn, der er faldet i søvn.

Men efterhånden kom skørterne lidt længere op, og viserne blev mere saftige. Så har man forrige århundredes typiske sangerindeknejpe – med kortskørtede, hæse, afdankede sangerinder i hjemmelavede, spraglede kostumer på en dunkel tribune i den ene ende af et skummelt, petroleumssosende lokale, hvor der kun er herrer blandt gæsterne, og hvor der stinker af dovent øl, dårlig tobak og billig parfume. Man fornemmer lidt af stemningen i Fr. Ricards vise om »Den gamle varieté« – i forlystelseslivets billige ende blev sangerindeknejpe og varieté synonyme – hvor der rimes på larm med stokke og stole og pianisten i den gamle, slidte kjole, mens den fulde svensker sidder og sprøjter med en sifon – for at få passende rim på »men'sker« og balkon! Men hvem de end er, pigerne på tribunen, musikanten, direktøren for etablissementet, levemænd, slagtere og kvægtrækkere blandt publikum, alle elsker de den gamle varieté i Trommesalen.

Mange steder havde man »smugstartet« med syngepigerne, inden der forelå officielle tilladelser til den slags underholdning. De fleste sådanne blev nemlig af førnævnte grunde udstedt kort efter 1864-krigen, hvor man til gengæld delte flittigt ud af dem, hvad myndighederne siden kom til at fortryde. Gavmildheden i starten har sikkert skyldtes en fornemmelse af, at tribunesang ville trække de gamle danskældre op på et noget højere plan, hvad der næppe ret mange steder blev tilfældet.

Allerede midt på året 1865 var der et formeligt mylder af sangerindeknejper i hele det indre København. Skippernes Lavshus i Lille Kongensgade og en beværtning i samme gades nummer 33 havde tribunesang, ligeledes en hel række i Nyhavn med Neptuns Hal i nr. 13 som den mest markante. I Store Kongensgade 40 åbnede Alexandrahallen, i nr. 27 Prins Carls cafe chantant, som næppe var så fin, som navnet antyder. Strandgade på Christianshavn havde Gemtyligheden i nr. 5 og Christian den Fjerdes hal i nr. 14. Freja indrettedes i Skindergade 14 og Odins Hal i Pilestræde 15, i Lille Strandstræde 20 kom Gøthakælderen, og straks uden for Vesterport blev den gamle accisebod indrettet som sangerindepavillon. Her lå også Glacisholmen, et kønt, lille stråttækt landsted ved den nuværende Vesterport station. Gæsterne her var naturligt nok især folk, der havde tilknytning til Trommesalen, kvægtorvet, der strakte sig mellem Vesterbrogade og den nuværende Ved Vesterport fra 1671 til 1880. Ud for Teglgårdsstræde kom der også sangerinder i en såkaldt øltunnel, som var indrettet her af en smart restauratør, der havde lejet den gamle bombesikre kasemat inde i selve byvolden af Københavns magistrat!

Stillet over for den fuldbyrdede kendsgerning, at sangerinderne havde bredt sig som en farsot over den ganske stad, begyndte myndighederne at udstede forordninger, som skulle begrænse deres antal og hindre de værste udskejelser. Det var især de korte skørter, man var ude efter. Politiet krævede skørterne længere ned under trusler om at inddrage bevillingerne, og endelig i 1869 mente man at have rettet et dræbende slag mod de mest obskure beværtninger, der havde ladet kælderdansen afløse af tribunesang, men ikke havde højnet moralen af den grund, tværtimod. Myndighederne inddrog alle bevillinger i Københavns kommu-

ne med undtagelse af Olympen, Valhalla, Thalia og Tivolis ny Pavillon, også kaldet Kisten, samt et par sangerindepavilloner inde i selve Tivoli.

Tivoli havde haft sangerindetempler næsten helt fra starten i 1843, altså længe før noget andet sted inden for Københavns kommunegrænser. Kistens forgænger, Slukefter, lå ud til Vesterbros Passage til højre for hovedindgangen – et primitivt træskur delvis med lærredsvægge, efter bevillingshaveren også kaldet Lardellis pavillon. Gæsterne sad ved runde borde, der var opbygget omkring træer, som voksede op gennem taget og fungerede som piller! Der var ingen duge på bordene, og publikum var yderst blandet. Når damerne mellem numrene valsede ned mellem publikum med deres tallerkener for at samle penge ind, blev de knebet i læggene og mellem sidebenene og kvitterede ofte med at give de ædle givere et kys på kinden. I 1860'erne havde Slukefter en glansperiode, da Valentinerne slog deres muntre triller her. Det vil blive omtalt senere i et særskilt kapitel om William Rantzau og Lorenz Kragelund.

Den gamle Holcks bastion på Københavns vold blev i 1844 indlemmet i Tivoli, og bastionens lynette blev til den populære ø i Tivolisøen, der som bekendt er en rest af den gamle stadsgrav. På den tidligere lynette opstod en sangerindepavillon, som aldrig hed andet end Øen. Der førte en træbro over til den, kaldet Skillingsbroen, fordi der skulle betales entré for at passere den. I den hyppige Tivoli-gæst Poul Chievitz' roman »Fra gaden« hører man om københavnske levemænd, der tager deres små »grisetter« med ud på Øen og beværter dem med punch. Sangerinder var der på tribunen fra første færd. Sophus Bauditz fortæller et sted, at da han engang var vært for nogle svenske studenter og tog dem med i Tivoli, blev de allermest begejstrede, da han

tog dem med over i »en rædsom sangerindeknejpe på Øen«. Svenskerne blev kåde som børn, men til alt held for den pæne unge forfatter også elskværdige og naive som børn!

Charles Kjerulff har skildret sangerindepavillonen som et ottekantet træhus på en lille jordhøj, omgivet af træer og buske, »hvor de virkelige nattergale slog om kap med de kunstige i buret«. »Næppe var vi kommet på træbroen, der førte over graven til Øen,« fortæller Kjerulff, »før klaverets spinkle klim-bim-toner og kvindernes skarpe tingel-tangelhvin lokkede og vinkede os op ad de mange trappetrin på jakobsstigen, der førte op til himlen«. Salen var stuvende fuld, loftet var ganske lavt, og der var en skrækkelig luft eller rettere mangel på samme. Gassen hedede, osede og lugtede, cigarerne stank skarpt og kvalmende og blandede sig med lugten af skummende bayersk øl – »for slet ikke at tale om alskens mefistiske dunster fra fugtige mennesker og våde klæder«.

Hvor Chievitz mente, at nogle herrer tog letlevende piger med som gæster, mener Kjerulff ikke, at der nogen sinde kom kvinder på Øen andre steder end på sangerindernes tribune; men alligevel skulle tonen slet ikke være rå. Pigerne sang hverken særlig vovet eller tvetydigt, der var ikke en decideret sjofel eller bare dristig linje, ikke en uartig bevægelse eller betoning husker den kendte komponist og musikskribent. Vor tids Tivoli-historiker Alfred Jeppesen mener, at dette erindringsbillede fra Øens pavillon nok har været noget idealiseret. Han bemærker dog, at syngepigerne hovedrepertoire var viser af Rantzau og Erik Bøgh, der i alt fald ikke kan kaldes særlig vovede, heller ikke efter den tids smag.

Øen blev fjernet i 1880'erne, da man begyndte at forbe-

rede den vældige nordiske udstilling i København i 1888, hvis største palads lå på det nuværende rådhus' grund, og hvis område indbefattede hele Tivoli. I stedet byggedes i søen fregatten Sankt Georg, i hvis last den gamle sømand og guldgraver i Californien Thor Jensen, som senere blev varietévært i National, indrettede en sangerindeknejspe. Han antog naturligvis i den anledning titel af admiral!

Der var altså allerede sidst i 1860'erne, da myndighederne rettede deres store slag mod sangerindeknejsperne, så solide traditioner for den slags i Tivoli, at man lod dem fortsætte her. Det turde vel også være fremgået af det foregående, at de næppe har været tilnærmelsesvis så hambre som hovedparten af kælderknejsperne inden for voldene.

Man fik vel fjernet de værste af dem ved den drastiske aktion, men københavnerens lyst til at høre syngepiger fik man ikke sådan uden videre bugt med. Frem for at hindre »de lavere klasser« i at forlyste sig på denne måde, hvad først og fremmest var hensigten – »de højere klasser« ville naturligvis ikke tage skade af at se dameknæ og høre vovede sange – trak man snarere de privilegerede sangerindetemplers standard en hel del ned.

Midt i 1870'erne var tribunesangen igen det helt store sus, og et præstekonvent krævede af Københavns borgerrepræsentation, at man omgående skred ind over for den usædelighed, der fandt sted i disse lastens huler, især Valhalla og Schweizerpavillonen, som lå på hver sin side af indkørslen til Frederiksberg Allé. Magistraten afviste klagen, og adskillige af medlemmerne røbede betydeligt kendskab til de lystige etablissementer, som præsterne fordømte. Det kunne revyforfatterne naturligvis ikke stå for. I Vil-

helm Petersens og Carl Wulffs revy »Rejsen til månen« i 1876 (!), var en af de medvirkende damer klædt ud som typisk syngepige. Hun sang bl. a.:

Dog atter jeg smiler glad, thi nu har
vor bys vise fædre nok givet dem svar.
Ja, gud, hvor de dog på det hele har syn,
det lader sgu til, de går ret godt i by'n!
Åh, sikken forhandling, det var inte grin,
de talte om Figaros grønne gardin
og kæmpede for os, så næsten jeg tror,
de selv har sunget daudi, daudi,
daudi hos os i kor!

Det kan tyde på, at dansesalonen Figaro, hvor nu Valencia har til huse, også har haft sangerinder i en periode eller måske blot ind imellem dansen i det store lokale. Det grønne gardin, der blev sunget om, kunne trækkes for de små separatkabinetter på galleriet, når en herre med en velspækket tegnebog fik lyst til at være alene med en af de professionelle unge damer, der her sværmede som møl om en tælleprås.

Schweizerpavillonen, som blev nævnt i den kirkelige bandbulle, lå i en bagbygning i en hyggelig have bag det nuværende kompleks med posthuset i Frederiksberg Allé 2. På hjørnet af Værnedamsvej havde Comino Gaudenzi indrettet konditori med lysthave i 1833, men hans enke lavede denne ganske noble forretning om til voks- og raritetskabinet i 1845. Det bestod indtil 1870, da det gik op i luer. Schweizerpavillonen, som længe havde ligget inde i haven, brændte ikke, men fortsatte som en temmelig berygtet sangerindeknejpe til omkring 1880, da den blev revet ned.

Ikke langt derfra – nemlig på Gammel Kongevej ved vesthjørnet af Vodroffsvej – lå gården Svanholm, hvor vekselmægler Isak Wulff Heymann i 1853 havde oprettet et bryggeri og i forbindelse hermed et serveringslokale med underholdning. Ikke blot havde han sangerinder på tribunen, men han lod også »imiterede tyrolerpiger« servere for publikum, fremgår det af Poul Strømstads fremragende bogværk om de københavnske søer og deres omgivelser. Det var ellers den langt senere varietévært Thomas S. Lorenzen, der officielt fik æren af at have indført servitricer i København; men Heymann havde altså været tidligere på færde. Måske har han fået kolde fødder og har ladet dem erstatte af mænd ret hurtigt. I hvert fald nævner Marinus Galschiøtt, at tyrolerpigerne, og hermed mentes vist også sangerinderne, blev upopulære under krigen i 1864, da Østrig som bekendt bistod Preussen med at erobre Slesvig-Holsten. Det var dog egentlig lidt uretfærdigt, hvis pigerne kun var imiterede tyrolere! Det gamle Svanholm, der nævnes helt tilbage i 1720'erne, måtte vige i 1917 for anlægget af det første Kinopalæ. Der var dog allerede i 1700-tallet opført en anden hovedbygning, ligesom Heymann tilføjede nogle bygninger i det følgende århundrede. Det er altså væk nu, men mindes stadig i navnet Svanholmsvej.

Et andet forlystelsesetablisement ved bredden af søerne var Sortedamslund, hvor der også periodisk var sangerinder på koncerttribunen. Det lå ved det nuværende Sortedams Dossering 63 på den 15. blegdam, og foruden hovedbygningen med restaurant og mødelokaler, som lå langt tilbage fra dosseringen, var der en stor lysthave med løvhytter, keglebaner, musiktribuner og borde med udendørs servering om sommeren. I 1898 købtes stedet af Københavns Kirkefond, og hovedbygningen blev ombygget til Fredens Kirke,

som nu ligger godt indeklemmt mellem høje, triste byejen-
domme.

Ude ved Ladegårdsåen, hvor der nu går en vej ned til Døpstummekirken fra Falkoner Allé, lå et lignende etablissement med have og restaurant og sangerinder, Åhuset, som blev revet ned i 1907 og nu kun mindes i navnet på en nærliggende fiskeforretning. Sortedamslunds navn kom dog til at gå igen i den store ejendom, der siden blev rejst på havegrunden ud imod Dosseringen. Åhuset kaldtes tidligt i 1800-tallet »Berlinerblå«, fordi der her havde været indrettet en farvefabrik, der havde specialiseret sig i denne farve. Bygningen blev i 1853 af P. G. H. L. Salicath lavet om til forlystelsesetablissement.

»Salicaths idylliske hus ved Ladegårdsåen« kalder Adamine Gerber det i 1902, da hun sidder og mindes sin svundne ungdom. Den gang var huset så hyggeligt med hollandske vinduer og lå ud til en sti langs åen, ad hvilken man gik over marken bag om sygehjemmet til Bangerts bro over Ladegårdsåen ud for Bülowvej. »Nu er det forfærdeligt,« skriver fruene – og mener altså tiden omkring århundredskiftet, »men står dog endnu og bliver brugt til varieté, gynges, musik, alt til sit publikum. Hus og have genlyder vist ikke af dannet tale. Kaffen serveres ikke som i hin tid til en destingeret kreds af herrer og damer, som efter middagen nød den der. Da var der fuglesang, stilhed, idyl, nu knejper. Formedelst den megen støj, høres aldrig gøg og nattergal, og vi leve dog, ja vi må«.

Den rare gamle dame har naturligvis ikke været inden for i Åhusets tid som varieté, men kan alligevel udtale sig om stedets karakter og kvalitet alene på basis af de muntre stemmer, der har lydt ud over hegnet fra vipper og gynges.

I 1894 slog en syngepige ved navn Regina Malmberg

sine triller fra Åhusets tribune. »Hun må have optrådt på sit ydre, hun var som ung meget smuk, men sangstemme ejede hun ikke,« fortæller Cai M. Woel. Sangerinden var gift med forfatterens 25 år ældre bror. Fra samme tid gengiver »Københavnerviv« en skildring af egnen omkring Ladegårdsåen, hvor byen så småt er begyndt at strække sine fangarme ud over de grønne marker. Så langt som ud til Åhuset er den dog ikke nået, her går byens alleryderste grænse, og det gamle forlystelsessted er »ukendt for de fleste, men vel nok en lille udflugt værd« – hvad det altså ikke var for Adamine Gerber, som kendte det fra 40 år tidligere. Journalisten i 1895 finder dog stadig stedet ganske idyllisk. Åhuset er »et besynderligt gammelt hus. Muren bugter sig ud og ind. Vinduerne med deres små ruder når helt ned til jorden, og der er grønmalede skodder at slå for, når mørket falder på, og lysene tændes derinde. Tegltaget er mosvokset og hænger så langt ned mod jorden, at man, når man står på vejen, kan kikke ned i tagrenden«.

Åhuset lå på åens Frederiksberg-side og bestod altså med sangerinder og det hele til 1907. Billigheden i Allégade, hvor der senere i nogle år var teater, og hvor der nu sælges ligkister, bevarede sangerinderne endnu længere. Det var på Frederiksberg, det hele i mere københavnsk forstand var startet, og det var Frederiksberg, der blev sangerindernes sidste skanse, når man ser bort fra Dyrehavsbakken og deres korte tilbagevenden til Tivolis mere nutidige Slukefter over for Rådhushaven.

Men det mest navnkundige syngepigetempel på Frederiksberg eksisterer stadig som forlystelsessted, nemlig Kehlets Cafe chantant, som nu er en del af det store etablissement Lorry, der i vore dage gør sit bedste for at bevare Frederiksbergs gamle ry som det københavnske Montmartre.

Sangerindelokalet var indrettet, hvor senere Riddersalen blev åbnet. Da den første traktør rykkede ind her i 1864, hed stedet Enighedslust. Det blev i 1877 åbnet af Carl Kehlet, som i 1896 solgte etablissementet til Lorry Feilberg. Kehlet reklamerede på store skilte med »Nordens skønneste kvinder«, som vel nok stort set var temmelig overdrevet, men som i tilfældet Amanda Nielsen i alt fald ikke var alverdens meget ved siden af. Det var hende, som Holger Drachmann idealiserede som Edith og i øvrigt under flere andre navne i sin litterære produktion. Hun havde både udseende og et pænt lille talent, og talent havde også Anna Seeger, der ifølge Frederik Graae kunne stange en vise ud med saftigt lune. Graae var den gang en hyppig gæst hos Kehlet og var den aften, da der blev begået revolverattentat mod Estrup, næsten alene med syngepigerne, eftersom folk var ilet til byen i sikker forvisning om, at »noget måtte ske« efter dette drastiske anslag imod konseilspræsidenten. Graae var den aften ved at løbe af med den skønne Amanda, som Drachmann endnu ikke kendte den gang! Demimonden var, som vel overalt i verden, skriver Graae, konservativ til fingerspidserne, og de syngende piger på tribunen var næsten alle dybt forargede over typograf Rasmussens attentat mod Estrup på Toldbodvejen. Kun Amanda Nielsen syntes klar over, at sagen kunne ses fra to sider.

Sagføreren og forfatteren Frederik Graae, der har skrevet en bog om Lorry, og som vi derfor siden skal vende tilbage til, lagde ikke over for den unge pige skjul på, at han personlig havde ønsket, konseilspræsidenten havde haft en mindre solid knap i sin frakke.

Københavns Montmartre

Det centrale Frederiksberg er ofte blevet kaldt Københavns Montmartre. Selv om det flere steder i pressen blev fremført for omkring et halvt hundrede år siden, da Sommerlyst og Alleenberg forsvandt, at dette tilnavn ikke længere havde nogen gyldighed, kan man såmænd godt forsvare at benytte det også i vor tid. Vel er forlystelseslivet gået tilbage på Frederiksberg i de senere årtier, men det er gået endnu mere tilbage andre steder i hovedstadsområdet.

Ryet som et sted, hvor man tog ud for at more sig, er endnu ældre end navnet Frederiksberg. Da de fra Amager indforskrevne hollændere efter de tragiske svenskekrige 1658–60 havde svært ved at få udbytte af den gamle ladegårdsjord, de havde fået overladt, kom det til dem som en gave fra himlen, at dronningen købte en af gårdene ved deres landsbys hovedgade, hvis frisiske præg med store forhaver visse steder endnu er bevaret. Hun lod her opføre den bygning, der stadig ligger ved indgangen til Frederiksberg have og kaldes Prinsens gård. Dens første beboere var ellers prinsesser, som rykkede ind i 1669, men de blev efterfulgt af prins Frederik, som siden blev konge under navn af Frederik den Fjerde. Dette kongelige engagement i den gamle hollænderby reddede den simpelt hen fra undergang. Københavnerne begyndte at ligge på landet hos bønderne i Hollænderbyen, og værtshuse begyndte at skyde op. Om vinteren deltog kongelige herskaber i de gamle amageres fastelavnsfestligheder på runddelen. Og som kronen på vær-

ket lod Frederik den Fjerde opføre Frederiksberg slot og anlægge de store parker, ligesom han i 1704 lod anlægge den nuværende Frederiksberg Allé, som dog foreløbig kun var beregnet for ham selv og hans hof. Undersåtterne måtte benytte den vej, som nu passende fik navnet Gammel Kongevej.

Allerede i første halvdel af 1700-tallet meldes om et væld af værtshuse i Allégade, Smallegade og Bredegade. De første i den åbnede Frederiksberg Allé kom i 1780'erne, og i den følgende tid skød det ene større forlystelsessted op efter det andet i den gamle bondeby. Mest berømt var vel Lars Mathiesens værtshus, som siden er indgået i Lorrys store kompleks. Den gang var der endnu brede grøfter på begge sider af gaden, og man skulle over en træbro for at komme ind til Lars Mathiesen – vel nok forrige århundredes mest litterært omtalte værtshusholder. Han drev traktørstedet i Allégade 7 fra 1804 til sin død så sent som i 1852. Bygningen, der i 1915 blev købt af Lorry Feilberg, er ikke forandret meget i det ydre siden Lars Mathiesens glade dage.

Vejen går min tro
over Vesterbro,
Lars Mathiesen venter
med sin glædes skat ...

Sådan synger studenterne i Hostrups »Genboerne«, og mange berømte mænd har i den uprætentiøse beværtning i Allégade fejret deres studentereksamen med brask og bram. Man har mange skildringer fra bevægede sold i Lars Mathiesens lave stuer og af hjemturene til staden, hvor de fulde studenter generede tilfældige forbipasserende, øvede hærværk og provokerede til klammeri og slagsmål, så datidens

Jeronimusser kunne forsikre, at aldrig havde ungdommen dog været mere ryggesløs og mere blottet for fremtidsudsigter. De fleste af dem tog dog ikke varig skade på deres sjæl. Blandt de værste ballademagere var mange senere professorer og præster, ja endog en biskop.

Der verserer et hav af anekdoter om Lars Mathiesen, ligesom han – ligervis som sin langt senere efterfølger Lorry Feilberg – benyttede sig af bestemte slagord og talemåder, vist i reglen af egen avl. »Det slår lige til!« sagde han således traditionelt, når en gæst gav ham et større pengestykke, der skulle gives igen på. En sømand, som var udsat for denne replik og troede, at han mente det, stak den store, stærke værtshusholder en på planeten, idet han udbrød: »Det gør jeg osse!« Selv om Mathiesen nok kunne have forsvaret sig, tog han lussingen som en mand, erkendende at han i højeste grad selv havde været ude om sig.

Under englændernes belejring af København satte han sig som sædvanlig ved et bord mellem sine gæster – lutter englændere, skotter og hannoveranere – og lod sig traktere. Det frydede ham at drikke de gæve krigsmænd sønder og sammen, så hele banden til sidst lå under bordene, mens han selv var tilsyneladende ganske uberørt af de stærke varer.

Også ganske som Lorry Feilberg – og for øvrigt også en anden værtshusholder på Lorry-området før dennes tid, Carl Kehlet – klædte Lars Mathiesen sig på en særpræget måde, sandsynligvis for at virke original. Han bar den jævne bondes dragt og trak undertiden en tyk islandsk trøje udenpå, ligesom han evigt og altid havde en nathue siddende på sin blanke skaldepande! Når han førte forsædet under punche-soldene, trak han sit eget glas op af lommen. Rahbek og Oehlenschläger var blandt hans venner, og mellem de mest

hårdføre unge drikkebrødre, der holdt til i hans værtshus, var den senere digter og præst Poul Martin Møller, hvem det lykkedes endog at lokke den unge Hauch til et »ørkesløst og letsindigt liv«, som han senere så tilbage på med skam. Poul Martin Møller førte an i de mest forvovne løjer og gale streger, og en mand som Lars Mathiesen forstod at goutere denne unge galgenfugl. Møller kvitterede siden ved at gøre ham til romanfigur.

På den anden side af gaden lå Hallebyes traktørsted, hvor nu det berømmelige Allégade 10 ligger. Hallebye var lille og pillen – den diametrale modsætning til den store, grove kollega overfor. Han var på mange måder en foregangsmand. Således startede han allerede i 1829 en hestecomibus fra den nuværende Vesterbros Passage til Frederiksberg Runddel; men han måtte lade den gå ind igen, eftersom den stred imod det københavnske vognmandslaugs privilegier!

Samtidig med forlystelseslivets udvikling i Allégade i 1800-tallets første halvdel, begyndte der for alvor at komme liv i Frederiksberg Allé. Det var, som om gøglet fra Vesterbro, der efter Dyrehavsbakketiden dominerede hele Vesterbrogade fra Frihedsstøtten og godt forbi det nuværende Vesterbros Torv, blev forlænget udefter i en anelse pænere udgave – og vel at mærke kom til at vare hele sommeren igennem. Ikke blot store steder som Monigattis pavillon, Alleenberg og Sommerlyst – for ikke at tale om Alhambra – trak publikum til alleen, men også en masse små. Før århundredets midte havde en række koner fået studeplads til at sælge frugt og kager ud gennem alleen, og i århundredets anden halvdel skød en hel række drikkeboder op på fortovene, åbnet i 1872 af aktieselskabet Drikkehalerne i Frederiksberg Allé. Det lyder slemt, men var ganske

uskyldigt. Der måtte nemlig ikke sælges alkoholholdige drikke.

Alleen, der var spærret i hver ende af en port, blev åbnet for almindelig kørende trafik i 1833; men også efter den tid blev den undertiden spærret af – og vel at mærke ikke på grund af kongelige indtog eller parader. Man kunne nemlig leje alleen til væddeløb og anden tant og kun lukke publikum ind mod entré, og kongens vagt sørgede for, at spærringerne blev respekteret. Arrangørerne betalte naturligvis bravt for det, og statskassen manglede, den gang som nu, altid penge.

Der var lagt godt op til, at Frederiksberg skulle være toneangivende i det københavnske forlystelsesliv, og det var derfor ikke underligt, at Georg Carstensen, da han røg uklar med sit eget »barn«, Tivoli, valgte området mellem Frederiksberg Allé og Gammel Kongevej til at anlægge den storlåede konkurrent Alhambra, som skulle gøre det af med Tivoli og i det hele taget med Vesterbro som forlystelsescentrum og helt overlade sejrens frugter til nabobyen Frederiksberg.

Hele stykket mellem Værnedamsvej og Alleenberg ejedes fra 1783 af den københavnske hestehandler Carl Henrik Ording, som i øvrigt Wessel udødeliggjorde med sin lettere ondsksfulde: »Den mand, som sælger heste, han gjorde vel sit bedste, ifald han gik sin vej, thi man ham lider ej«. Ording havde selv været ude om sig. Han led af en ulykkelig, ikke gengældt kærlighed til kunsten og indfandt sig ofte i Norske Klub i Sværtegade, hvor bl. a. Wessel holdt til. Han ville betale Wessel for at improvisere et kvikt vers, og det gjorde digteren så!

Denne Ording havde købt hele den såkaldte Hollændermark og begyndte at udstykke. Han beholdt dog selv et

stykke og opførte det lille landsted Vennersly og samtidig ved siden af landstedet Alleenlyst – ved nuværende Sankt Thomas Allé – som han snart efter solgte. Dette landsted kom musikhandler J. O. E. Hornemann i besiddelse af i 1853 gennem ægteskab med en enke, og det var dette landsted med dets tilliggende, som blev til Alhambra. Det havde tidligere været ejet af vekselmægler Gerson, hvis datter var så lille, at hun led direkte under det som voksen. »Du skal bare stå på dine obligationer, min ven,« trøstede hendes far, »så bli'r du stor!« Hornemann havde ikke den samme forstand på penges værdi som Gerson – i alt fald hed det sig, at han forbrugte hele den betydelige formue, som han havde giftet sig til. Det var vel forresten ikke så svært, når han gik i kompagniskab med Georg Carstensen om at skabe det vældige forlystelsessted, som skulle sige sparto til Tivoli.

Flot blev det med sin vældige mauriske hovedbygning med landets største koncertlokale, teater- og restaurationslokaler, søjlegange og indendørs springvand – og uden for med dets prægtige have med tusinder af lamper à la Tivoli, boder, estrader og en hel del gøgl, omend ikke alt var tilladt. Det blev indviet i al sin pomp og pragt i 1857 på det nuværende område mellem Hauchsvej og Alhambrevej, der har bevaret dets navn.

I sin ansøgning om bevilling havde Carstensen anført, at der i hovedstaden var en stor trang til adspredelser, som ikke måtte forveksles med forlystelsessyge, hvad han naturligvis ikke ønskede at tjene penge på. Nej, han ville skabe et prægtigt forlystelsessted »af forædlende natur« – han satte aldrig sit lys under en skæppe – og for at imødekomme eventuelle indvendinger om, at stedet lå lovlig langt fra byen, gjorde han opmærksom på, at de store forlystelsessteder i Paris, London, Wien og Sankt Petersborg alle lå i

tilsvarende afstand fra byen, og at man desuden kunne regne med, at København snart ville nå derud. Dette sidste fik han jo i højeste grad ret i. Alligevel måtte det pompøse Alhambra lukke efter kun 12 års forløb. Det lyder ligefrem grotesk, at en skribent i et blad mente, det var de dybe vejgrøfter og den fare, de frembød, når man ikke gjorde sig den ulejlighed at lave gadebelysning, som efterhånden fik folk til at foretrække det konkurrerende Tivoli i mere civiliserede omgivelser.

I løbet af kort tid blev hele molevitten revet ned, og området blev udlagt til byggegrunde. Ganske kort tid efter Alhambras undergang, var stedet lige så civiliseret og bymæssigt som det indre Vesterbro ved Tivoli.

Hornemann havde bevaret en bygning som privat beboelse. Den blev senere købt af den fra Dansk Vestindien hjemvendte apoteker Riise, som gav den navnet Sankt Thomas efter øernes hovedstad. Allerede i Gersons tid havde der her ligget en have med eksotiske vækster, og Riise tilførte den yderligere træer, buske og blomster, som han lod indforskrive fra Vestindien. Efter hans død blev stedet – man kan næsten sige den frederiksbergske tradition tro – forlystelseshave! Her var ikke blot tribunesang i haven, men også store fester og stævner af forskellige organisationer og ikke mindst politiske. I 1896 arrangerede man i Sankt Thomas en kamp mellem den berømte bryder Magnus Bech Olsen og den frygtelige tyrk, sultanens hof-bryder Memisch, som under øredøvende jubel for første gang måtte ned med nakken. Det skete i øvrigt i overværelse af ikke blot det traditionelle sportspublikum, men også notabiliteter som Georg Brandes og venstreføreren Frede Bojsen!

Johannes Jørgensen har skildret den skønne have på samme tid. I de mest afsides kroge havde den nærmest karakter

af skov, ældgammel som den jo efterhånden var. »Man støder snart på et bord, der skjuler sig for verden mellem høje takshække,« skriver Jørgensen i en artikel om Frederiksberg, »snart finder man en dulgt bæk dybt inde under en lunds nedhængende løv. Og i havens udkant kan man en sollys formiddag opdage steder, der er som tagne ud af en krohave på landet – plankebænke langs et fyrretræsbord og leg af solstænk hen over bordets flade, stille summen af fluer i den hede luft og inde fra havens dybder rullen fra keglekugler og keglerejserens råb. Desværre er dette Frederiksberg dødsdømt«.

Sankt Thomas med dets prægtige have forsvandt få år efter, at digteren havde skrevet disse ord i 1893. Det blev afløst af en almindelig restaurant i byejendommen, der blev opført i dens sted. Sagføreren, som stod for dette nybyggeri, blev senere en kendt mand i forlystelseslivet – Lorrys Valdemar »Jernskæg«.

På den ulige side af Frederiksberg Allé var der overvejende marker i størstedelen af forrige århundrede. En enkelt villa havde der ligget på den forreste strækning, men ellers var der ingen bebyggelse på hele strækningen op til kirkegården, før Carl Brosbøll – »Gøngenhøvdingen«s berømmede forfatter, også kaldet Carit Etlar – tog fat som selvbygger herude i 1848.

Knap en halv snes år efter, nemlig den 16. maj 1857, kunne den sidste indehaver af Monigattis pavillon indvie sit nye etablissement ude ved den nuværende Asgårdsvej, koncertpavillonen Odeon. Restauratør Johansen havde i 1854 købt et stykke jord, der havde hørt til skolelærer- og klokkerembedet på Frederiksberg, som endnu dengang på ren landsbyvis blev delvis aflønnet med retten til at dyrke et vist stykke jord. Johansens pavillon af træ blev i 1885

afløst af den bygning, som i dag rummer Ungdommens Teater. I tiden som koncertpavillon musicerede den kendte musikdirektør C. C. Møller i Odeon, men det var ikke bare musik, Jens Johansen og hans efterfølgere diverterede publikum med. Der var også bugtalere, sabelslugere, tryllekunstnere og en »ildkonge« – for ikke at tale om professor Hartvig, som overhældte sig med brilliantstøv på tribunen og gik ned blandt publikum, så det kostbare støv dryssede af på deres dragter – sådan blev det i alt fald lovet i annoncerne. Støvet har næppe kunnet stå for en nøjere analyse, og det har professortitlen selvfølgelig heller ikke. At gøglere kalder sig professorer er der en lang og indgroet tradition for.

I 1869 blev pavillonen lavet om til Morskabsteatret, hvilket dog ikke hindrede, at man fortsatte med at give forestillinger, som lå nærmere gøglet end det egentlige teater. Således havde man i 1870 indforskrevet nogle franske herrer, »les clodoches«, som til hidsende og larmende musik introducerede cancanen i Danmark. Samme år skrev en lærd hr. Larsen i et konversationsleksikon:

»Cancan. Støi, larm; dernæst navnet på en ikke blot støjende, men usædelig og liderlig dandsebodsdans i Frankrig, og som kun dandses af den laveste pøbel. Den opstod 1822 og fik en vis politisk betydning derved, at politiet forbød den, medens man i dette forbud såe et indgreb i den personlige frihed«.

Fra Odeon skulle cancanen senere brede sig til andre varieté- og revyscener, dog fortrinsvis serveret af smække damer i udfordrende kostumer. Måske var det det skræmmende eksempel fra Frankrig, som fik Københavns politi til at undlade at skride ind, blot damerne var franske. Man benyttede sig i stedet af lejligheden til at kræve af danske varieté-damer, at deres kjoler skulle ned under knæet!

Runddelens glade hjørne

Det er svært at afgøre, hvilket forlystelsessted på Frederiksberg gennem tiderne, der har været mest populært, men mellem dem, der er berettiget til at kappes om titlen, er i hvert fald naboerne Sommerlyst og Alleenberg i den yderste ende af Frederiksberg Allé. Begge havde deres rod i 1700-tallet, og begge eksisterede endnu i indeværende århundrede, og selv om Alleenbergs forløber, hvad den kongelige bevilling angår, var en anelse ældre end Sommerlyst, skal vi her behandle Sommerlyst først – Ratzenborg, som den hed fra starten. Dels fordi den i modsætning til naboen har været forlystelsessted uafbrudt fra 1785 til nutiden, dels fordi den på en måde var grundlagt længe før, blot et helt andet sted. Den tyskfødte grønthandler, forhenværende spækhøker Georg Christopher Ratz, fik nemlig allerede i 1770 traktørbevilling til Københavns gamle Pesthus ved Kalvebodstranden – omtrent hvor nu Valdemarsgade løber ud i Sønder Boulevard. Han omdøbte stedet til Ratzenborg efter den skønne »Inselstadt« mellem Lübeck og Lauenburg, hvor hans slægt havde sin rod, og dette navn fulgte automatisk med over på den virksomhed, han grundlagde på Frederiksberg Runddel.

Han havde her i 1783 tilkøbt sig en bid af tilliggendet til en af de gamle hollændergårde i Allégade, som i en længere årrække siden 1750 havde været ejet af den kendte arkitekt Philip de Lange. Denne havde revet gården ned og ladet opføre en ny hovedbygning i stilfuld rokoko, som i

øvrigt stadig ligger inde bag den høje randbebyggelse i Allégade 6. Lange, som har opført så kendte bygningsværker som postgården på Købmagergade og mastekranen på Nyholm, ejede jorden helt ned til den nuværende Amicisvej, altså også den grund, hvor Alleenberg kom til at ligge, og hvor bl. a. ABC-teatret ligger i dag.

G. C. Ratz åbnede sit traktørsted, som ligger præcis på samme sted, hvor La Ronde og Den lille Kro ligger i dag, i sommeren 1785 efter at have fået kongelig bevilling den 29. december året før. Han havde ikke tilladelse til selv at brygge og brænde, men skulle købe sit øl og brændevin i København, ligesom det heller ikke var ham tilladt at beværte bønder og almue – en klausul, der fulgte med hver eneste beværterbevilling uden for København i de tider. Foruden sin hovedbygning, hvor han også havde privatbolig, opførte Ratz nogle såkaldte lejevåninger samt en stribe lysthuse ned langs Frederiksberg Allé – eller Konge- eller Slotsalleen, som den skiftevis kaldtes i 1700-tallet. Et stort plankeværk ud imod alleen var forsynet med en række luger, som kunne åbnes, så folk, der sad i de meget primitive lysthuse, kunne kikke ud.

Disse luger gav plankeværket en vis lighed med et krigsskib med kanonporte, hvorfor Ratzenborg ifølge Thomas Overskou også gik under navnet Blokskibet. Den senere digter og teaterhistoriker var herude som dreng sammen med sin far i 1807 for at kikke på engelske og skotske besættelsestropper. Ratz var på det tidspunkt forlængst død, idet han forlod denne syndige verden allerede i 1793. Hans enke drev foretagendet videre, men solgte det i 1805 til traktør Frederik Ludvig Lange. Det må på denne tid have været et såkaldt pænere sted, eftersom det fik bevilling til maskerader, hvilket kun blev givet til nogle ganske få ste-

der i København og omegn. En skildring fra 1823 tyder derimod ikke på, at Ratzenborg har været noget anset sted. Pseudonymet Fuldmægtig Petersen beretter, at opvarterne i den store forlystelseshave er nogle slemme bønderkarle med beskidte forklæder og endnu mere beskidte næver, og at de bevæger sig så langsomt, at man skulle tro, de havde blyloddet både om fødderne og hænderne. Når man ved, at pseudonymet dækker over redaktør Jacob Davidsen, vægrer man sig ved at fæstne 100 procent lid til denne karakteristik af Ratzenborg, der giver indtryk af, at det var et værre balladested. 6–8 musikanters skingrende toner trængte ubarmhjerdigt ud i alleen og generede fredeligt forbipasserende, når musikken da ikke blev overdøvet af drukne menneskers råb over punche- og brændevinsglassene. Det jævne borgerskab skyede dette sted, hvor kun de lavere klasser holdt til. Tjenestepigerne hørte til overklassen på Ratzenborg!

1819–20 havde der været vauxhall her, altså fyrværkeri og lysfester, hvortil man tog 1 mark i entré og forbød tobaksrygning såvel inden døre som i den store have. Det tyder ikke på slet så ringe tilstande som skildret af Davidsen. Det har vel blot været et jævnt og folkeligt sted af en forholdsvis harmløs beskaffenhed; men efter Langes død blev det et ganske anderledes nobelt sted. Det blev i 1845 købt af den københavnske billardholder, tidligere hovmester Carl Magnus Thorup, og det gamle Ratzenborg gik en glørværdig æra i møde.

Thorup lod den gamle hovedbygning nedbryde og opførte en ny, som stadig eksisterer som Avenue Teatret. Materialerne fra den nedrevne bygning blev benyttet til opførelsen af en ny pavillon på Østerbro. Den lå tæt ved indgangen til Holmens kirkegård og ragede helt ud på den ene af dobbelt-alleerne, som nu hedder Dag Hammarskjölds

Allé. Den blev senere kendt som sangerindetemplet Alleenlyst. Netop som den ny bygning ved runddelen var ved at være færdig, traf Thorup tilfældigt sin gamle kaptajn fra postskibet, hvor han selv havde været hovmester. Kaptajnen hed Sommer, og da Thorup efterlyste et godt navn til sit nye forlystelsesetablissement, foreslog kaptajnen ham at opkalde det efter ham. På den måde skulle det være gået til, at Ratzenborg i sin nye skikkelse kom til at hedde Sommerlyst!

Det blev et storstilet sted med »en række gentile og smagfulde lysthuse« i stedet for det gamle »blokskib«, bag hvis tjærede »skrog« med lugerne folk sad omtrent som høns på deres pinde, så smalle som bænkene var. Nu fik man kulørte ruder ud til alleen i stedet for lugerne, noget som også Alleenberg tog op, så hele den sidste del af Frederiksberg Allé på højre side blev en række sammenhængende lysthuse.

I haven på Sommerlyst var der lidt for enhver smag. På tribunen underholdt et større tyrolerselskab, som drog det københavnske borgerskab til runddelen, og Thorup sørgede for, at de kunne blive ypperligt beværtet i det grønne såvel som inde i den nyopførte hovedbygning. Hans smørrebrød og kaffe havde ry som det bedste, der blev serveret i Københavns omegn. Blandt de mange forlystelser i haven var der karruseller, kegle- og skydebaner samt en koncertsal, hvor der dog ikke udelukkende blev spillet. Der var også undertiden fremvisning af dværge og kæmpekvinder og andet gøgl, og naturligvis var der også et danselokale. Der var blot dette, at de honnette borgere fra staden ikke sådan uden videre dansede offentligt – det var noget, man overlod til »soldater og tjenestepiger«. Disse »soldater og tjenestepiger« går igen i snart sagt utallige skildringer af forlystelses-

livet i forrige århundrede – når de er med i selskabet, er publikum straks klassificeret som mere eller mindre rækkerpak.

Troels-Lund fik engang som ung student besøg af en studenterkammerat i sit hjem i Gammel Bakkehus. Da vennen var gået, sagde familiens tjenestepige, at ham kendte hun da godt – hun havde engang danset med ham i Sommerlyst. Denne letsindige udtalelse bevirkede, at fru'en trak sin søn til side til en samtale under fire øjne og betydede ham, at denne kammerat ikke var værdig omgang for ham! Den gamle Lund var embedsmand i Nationalbanken, og hans søn kunne sandelig ikke stå på fortrolig fod med folk, der dansede i Sommerlyst. Den uegnede unge mand var af adelig æt og hed Kaj Morgenstjerne!

I omtrent den samme tid havde selveste H. C. Lumbye musiceret hos Thorup indtil Tivolis åbning, og han kvitterede for en morsom tid ved at komponere den fejende »Thorup Concert Salon Polka«.

I foråret 1868 solgte Thorup etablissementet til firmaet Mini & Bidstrup, og det var nu periodisk mest kendt som sangerindeknejspe af en yderst folkelig art. »Nu ligger etablissementet så øde,« skrev Herman Bang nogle år senere, »om formiddagen hjem for de gamle pensionister, som drikker deres ensomme kop kaffe på verandaen, om eftermiddagen tilhold for soldater og deres kærester – elskovspar, som lokkes herud til karrusellen, førte af mindet om refrænet i en gammel sang, en gadeviser fra den tid, da Sommerlyst blev besunget som »Porten til Frederiksberg«.«

Denne svundne tid var Herman Bangs barndom, da hørte Sommerlyst for alvor med til København, og onklerne førte børnene derud i ferien, »vi pudsede og fine i broderede trøjer og blanke matrosuer med lange bånd«. Den tid var

ganske forbi. Glemte var de små mænd i miniatureteatret, tryllekunstneren, glaspusteriet og den tyrkiske butik, »hvor en hamborgjøde sad på hug og solgte muhamedanske rosenkranse og ægte rosenvand på pægleflasker«.

»Jeg synes i lang tid kun, jeg har hørt om Sommerlyst, når det skiftede ejer,« fortsætter Herman Bang. »Rundt om dukker nye anstalter op, omhvirvlede af reklamens trompetstød, nye tribuner fyldes med løjer, forladte af den sunde sans. Kortskørtetheden, der er veltalende nok til at kunne udtrykke sig tydeligt på fremmede tungemål, har bemægtiget sig selv de prøvede anstalters scener. Sommerlyst har konservativt og uden spræl bevaret traditionerne og – været lige ved at dø af hæderlighed og kedsommelighed. Der er vist folk, der har glemt det lige til navnet, og som ikke har været der siden deres konfirmation. Thi konfirmanderne – den skik har holdt sig – de skulle og skal den dag i dag drikke kaffe med cognac i Sommerlysts have«.

Men så en dag i efteråret 1884 er Bang i Sommerlyst, hvor der er omkring 100 mennesker samlet i den ganske stilfulde store sal – lokket af løfter om ægte sigøjnermusik. Løftet blev holdt, forsikrer Herman Bang i Nationaltiden. Det *var* ægte ungarsk musik, folkemelodier og Ouverurer, der glider over i hinanden, mens musikanternes lidenskab er »enstonig vild som enstonig smægtende« under Munczy Lagos inspirerende ledelse. Rank og mørk står han på podiet med skægget bølgende ned ad det brede bryst, mens hans violins strenge tolker alle Ungarns længselsfulde sange, og orkestret stemmer i på omkvædet. Selv Herman Bang vugges af denne tryllemusik »til drøm om solskinsdage og om brune kvinder og en solhed flod, der glider mellem pile«. Tyrolersangene, der havde været populære årtier igennem, bragte bud om bjerglande, mens sigøjnermusik-

ken er ild, fortvivelse og trods, de melankolskes musik – »i toner som disse kunne Hamlet have druknet sin sjæl«.

Der var altså lyspunkter i Sommerlysts kedsommelighed. Det synes der også at have været i den store udstillingssommer 1888, hvor København stod på den anden ende og gjorde alt for, at dens million gæster skulle befinde sig godt. Et stort antal af dem var svenskere, og Sommerlyst engagerede en svensk trup til at optræde i nationaldragter i koncertlokalet. Syngepiger var der fremdeles, i 1890'erne blandet med mandlige sangere, bl. a. skuespillerne Hunderup og Alfred Møller som glunten og magisteren. Sin store renæssance fik Sommerlyst først, da den unge, energiske Fritz Petersen efter århundredskiftet satte sig til rette i direktørstolen og vendte fuldstændig op og ned på det hele. Han havde startet sin karriere ved nogle provinsteatre og havde en tid været inspektør i Casino i Amaliegade, hvorfra han havde sine gode forbindelser. I 1904 blev Sommerlyst hele det glade Københavns samlingssted, først og fremmest fordi direktøren havde fået den geniale idé at invitere den for-gudede lystspildigter Gustav Esmann derud som konferencier – et begreb, der ikke var helt analogt med det, vi forstår ved en konferencier i dag.

Stort blev det udbasuneret i pressen, at Esmann, den vitige, elegante satiricus, som hånede sit publikum efter for-godtbefindende og altid slap godt fra det, skulle holde konferencer på Sommerlyst. Hans første optræden, den 24. maj, blev den helt store københavneraften. Stuvende fyldt var der – det »muntre, letbevægelige, allestedsnærværende, sensationslystne« publikum mødte op, de fleste i håb om at se munden blive lukket på denne gavflab. Rygende nervøs var han, da han skulle bestige tribunen. Han hev det meste af en flaske champagne i sig og trådte frem for alt folket, over-

legen og vittig og bidende satirisk, snakkende løs uden manuskript om begivenheder, der var sket i København samme dag. Var han ved at tabe tråden i sin premierenervøsitet, lykkedes det ham at kokettere med sin egen forlegenhed og dække sig ind med selvironi. Hans succes var enorm. Og han fortsatte sine konferencer sommeren igennem under usvækket publikumsinteresse, behandlende snart dybt alvorlige emner som prostitution og uhyret Københavns grådige tribut af purunge kvinder fra forstæderne, snart morsomme emner fra dagens almindelige debat – altid lynende aktuel og næsten altid med en satire, der ramte publikum som piskesmæld.

Forgudet som aldrig før mødte digteren pludselig døden i form af en revolverkugle, affyret af en ung kvinde, der mente, han havde lovet hende ægteskab, men havde opdaget, at han allerede var gift i forvejen. Det var den 5. september 1904, han blev fundet død om morgenen i en lejlighed oven over cafe Paraplyen på Rådhuspladsen.

På det tidspunkt var Sommerlyst forlængst blevet til den litterære varieté, som bl. a. Holger Drachmann havde drømt om at skabe, og selveste digterkongen havde ikke følt sig for stor til at læse op på Sommerlysts tribune. Han kom ilende til København den 21. juli fra sit elskede Skagen og takkede ligefrem rørt den unge Fritz Petersen for invitationen, og for at han havde skabt denne varieté, som var så velegnet til at højne smagen hos det forlystelsesglade københavnske publikum. Langt ud i den store have stod folk i tætte stimer uden at kunne komme ind.

Gustav Esmann fik en tid en efterfølger som konferencier, forfatteren og kritikeren Jens Petersen, som måtte give sine konferencer et helt andet drej for ikke uhjælpelig at falde igennem ved sammenligningen med sin forgænger.

Esmanns konferencer har næppe nogen siden formået at gøre ham efter. Petersen slap dog ganske heldigt fra sin optræden – også han var kendt af publikum, selv om han ikke havde skrevet ret meget. Hans litterære produktion ud over artikler i blade og tidsskrifter indskrænkede sig til romanen »Motivet ubekendt«, der siden efterfulgtes af novellesamlingen »Hjerter« efter hans tid i Sommerlyst. Jens Petersen var glødende anarkist og en ildnende inspirator for andre kunstnere, ikke mindst malere og blandt dem først og fremmest Aksel Jørgensen, der delte hans radikale politiske overbevisning. Petersen var en af tidens store debattører og en fremragende oplæser, men han er blevet skildret som en kunstner, der slumpedede sig selv bort i småportioner, som snakkede sig selv sønder, bidende kvikt og sarkastisk – for i en sen nattetime at gå hjem på sit fattige kammer og briste i gråd! Ludfattig var han, men det havde Esmann også været, skønt han havde tjent masser af penge. Esmann levede stærkt og var bestandig i stor gæld.

Petersen var den rene boheme – fuld af modsætninger, skriver Andreas Vinding, antisemit og samtidig selv jøde, forvredet i sit seksualliv og hensynsløs i sine domme. Da han i 1921 begik selvmord ved at hoppe over bord fra et dampskib i Nordsøen, blev han i næsten samtlige nekrologer kaldt »Danmarks sidste boheme«. Det er der jo nogle stykker siden, der også er blevet karakteriseret som.

Også direktøren for Sommerlyst, den succesombruste Fritz Petersen, fik en krank skæbne. Han blev snart efter direktør for både Casino og Dagmar-teatret og Københavns store teaterkonge; men pludselig i november 1910 indledte en kreds af skuespillerinder en drastisk aktion imod ham og krævede ham fjernet af de respektive teatres ejere. Det hed sig om ham, at han kun gav dem roller, hvis de var villige

til »at hengive sig til ham«. Justitsminister Bülow mente, at anklagerne var alt for løst underbyggede til, at der kunne rejses anklage imod direktøren, men kort efter trak Fritz Petersen sig frivilligt tilbage fra Dagmar og tilbød at afgive også Casino, når sæsonen var slut. De klagende damer krævede ham imidlertid fjernet fra begge teatre straks, hvad han også gik med til den 25. november. Ved sin afgang bemyndigede han Poul Reumert til at bringe teatrenes damer hans dybeste undskyldning. Den 28. marts året efter døde han af en akut lungebetændelse – endnu kun ung, men dybt nedbrudt. Han havde været en voldsomt lysende komet på den københavnske teaterhimmel, havde skabt det nye Sommerlyst, hvis succesfulde litterære varieté gik i graven med ham, og han havde på Casino for første gang i Danmark sat den udødelige operette »Den glade enke« op. Han stod på sin karrieres højdepunkt, da han brat blev styrtet i afgrunden. »Som man reder, så ligger man,« sagde mange forargede københavnere; men pressen var stort set ikke så fordømmende, som man måske kunne have ventet det i det endnu overvejende bornerte København, hvor »klunketiden« stadig var herskende.

Sommerlysts store lokale blev i 1919 omskabt til Fønix-teatret og har siden heddet Frederiksberg Teater og Avenue Teatret, hvad det hedder igen efter perioden som beat-tempel under navnet Hit House. Der er stadig liv på runddelens glade hjørne, hvor mennesker har moret sig i godt op imod 200 år.

Den siamesiske tvilling Alleenberg

Så er der Alleenberg – en næsten siamesisk tvilling til Ratzborg-Sommerlyst, hvis have den hang sammen med i den yderste ende af Frederiksberg Allé. Begge forlystelsessteder lå på samme gamle bondegårds jord, og begge kan føre deres oprindelse som traktørsted tilbage til 1700-tallet. Alleenberg-navnet hører det følgende århundrede til, men det startede så småt samme år, som Ratz fik bevilling til traktørstedet på nabogrunden, blot en anelse tidligere.

I april 1784 søgte en kok ved navn Poul Dons bevilling til på jordstykket ned imod landstedet Sanssoucis store park mellem Frederiksberg Allé og Gammel Kongevej – endnu mindet i cafenavnet Sanssouci i Madvigs Allé – at indrette et traktørsted til beværtning af »såvel personer af distinktion som andre respective liebhavere, såvel herskaber som hofbetienter«. Han fik tilladelsen af rentekammeret den 18. august samme år. Det noteres, at det »sålænge ingen ulemphed deraf flyde, og alleen er åben for alle og enhver, må være de giester, som sig sammesteds indfinde, tilladt at stige af deres vogne ved verts huset, men derpå bør vognene strax henkiøres for at holde i runddelen«.

Dette turde være det første officielle dokument om oprettelsen af en parkeringsplads i hovedstadsområdet!

Der var i den følgende tid flere forskellige ejere, eller rettere lejere, af dette traktørsted, som hurtigt blev kendt og skattet også i det københavnske borgerskab. Antoine Bournonville kan i sin dagbog i 1792 berette, at der til forret-

ningen hører en smuk sal for borgerskabet, hvor der gives koncerter, og i »En kiøbenhavnsk grosserers ungdomserindringer« fortæller Marcus Bech om en af barndommens udflugter til Frederiksberg i 1798:

»Det var dengang en lang reise fra Toldbodgaden derud, og når vi kom til Værnedamsveien, toges ned til Egholmsdal, en restauration i samme med store haver. Her bededes, og imedens drak vi caffe, hvortil hamburger-kager. Efter en times beden med hestene fuldførtes den videre reise til en bekiendt god restaurant, madam Richter på det nuværende Alleenberg. Her blev steget af, og efter at have bestilt aftensmad til kl. 8 spadseret inde i haven«. Folk fylkedes allerede den gang – ikke blot i Frederik den Sjettes regeringstid – om det kongelige slot, hvor der var festlig musik på terrassen, når de høje herskaber holdt taffel.

I 1806 blev traktørstedet købt til privat beboelse og blev først igen åbnet for offentligheden i 1818, da det blev overtaget af traktør Frederik Mathias Lyng. Han byggede en ny hovedbygning og gjorde det atter til et kendt og agtet sted i det københavnske borgerskab, ikke mindst på grund af sin populære kones gode mad. Det var god, gammeldags dansk mad, som ikke serveredes bedre i noget grossererhjem, hævdedes det af adskillige af de gæster, som siden har udtalt sig skriftligt om deres kulinariske erfaringer her. Flere folkelige viser om madam Lynges traktementer udkom på tryk i de år, hun efter sin mands død drev stedet alene. Siden solgte hun etablissementet til en velstående københavnsk øltapper Jørgensen, kaldet Øl-Jørgen, der drev det fra 1836 til 1841. I en beskeden pavillon i haven lejede en markant personlighed sig ind – den iltre grundtvigianske prædikant Jacob Lindberg, som samlede arbejdere og andre småfolk om sig og førte Grundtvigs kamp imod den offi-

cielle kirke med en sådan barsk styrke, at mesteren selv undertiden blev ganske betænkelig derved. Hvor folkelig han end var i sit kristelige partiarbejde, må han alligevel have dannet en ganske ejendommelig kontrast til den småborgerlige hygge og morskab i Øl-Jørgens forlystelseshave.

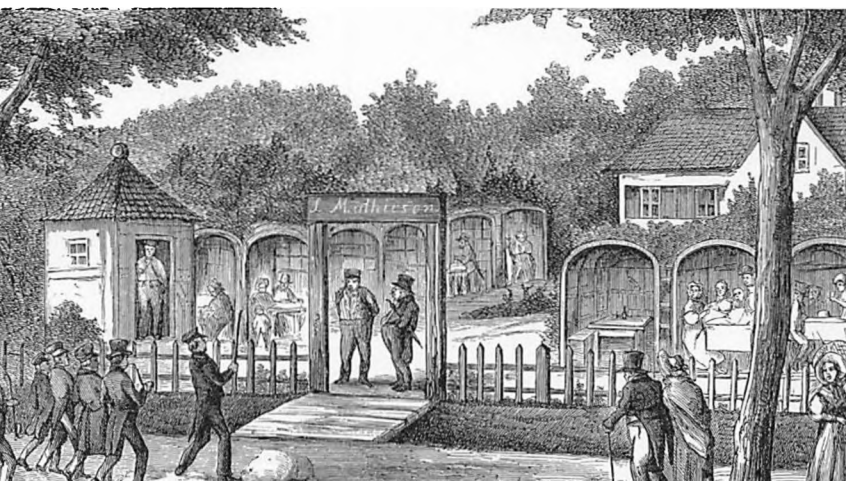
I godt 25 år boede forfatteren Claudius Rosenhoff til leje i et beskedent værelse i traktørstedets hovedbygning. Han var en overordentlig flittig skribent, som skrev om alt muligt mellem himmel og jord i blade og bøger og tidsskrifter, og som gang på gang kom i konflikt med myndighederne for overtrædelse af bestemmelserne om trykkefriheden. Det var især hans ugeblad »Den frisindede«, man var ude efter. Rosenhoff døde i Alleenberg for 101 år siden – den 19. januar 1869. Det hed ved hans død, at han som improviseret digter havde lagt et ganske ualmindeligt talent for dagen, »og hans utallige, altid vellykkede digte over øjeblikkets gjenstande og begivenheder hævder ham med rette den første plads blandt danske digtere i den retning«. Han kendes næppe af mange i vor tid; men en overordentlig stor del af det, han har skrevet, både prosa og poesi, giver udmærkede tidsbilleder fra Frederik den Sjettes og Christian den Ottendes tid og – knap så vigtigt – også fra årene efter den fri forfatnings indførelse, hvor Rosenhoff kom til at nyde en beskedent understøttelse af staten som en af de skribenter, som tidligt tog til orde imod det enevældige styre.

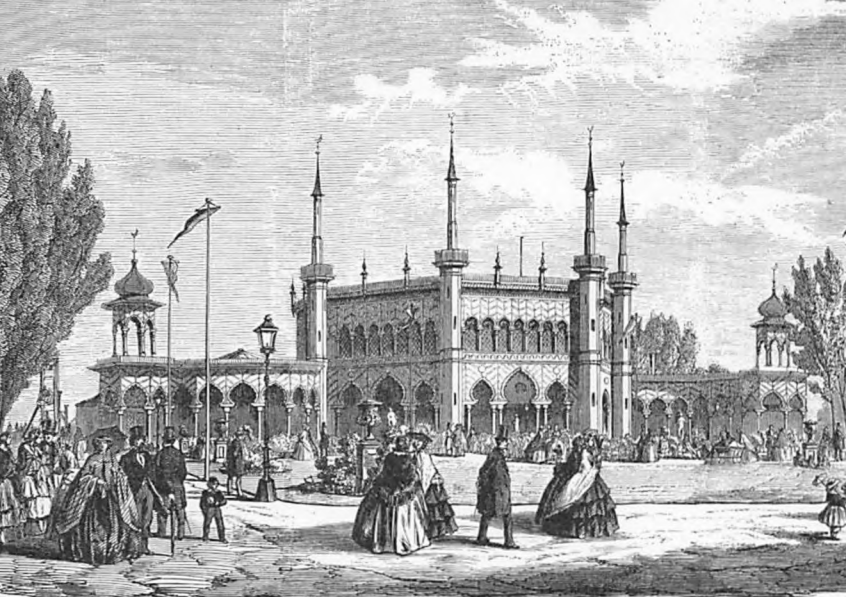
I 1841 rykkede chokoladefabrikant Christian Kehlet ind og skabte det berømte Alleenberg, et formeligt Tivoli to år før Carstensens grundlæggelse af Kjøbenhavns Sommer-Tivoli inde på Vestervolds forterræn. Forfatteren Eddie Salicath har i 1943 antydnet, at Carstensen på det nærmeste stjal ideen til Tivoli ude hos Kehlet i Frederiksberg Allé! »Nu, hundrede år efter, er det vanskeligt nok at indkredse

Sommerlyst såvel som naboen Alleenberg havde næsten altid stor trængsel i haven. Til venstre de karakteristiske lysthuse ud imod Frederiksberg Allé, som fandtes begge steder.

Bred og smilende står Lars Mathiesen og tager imod studenterne i Allégade. Grøften i forgrunden kendes fra Oehlenschlägers barndomserindringer. Der var den, han engang dumpede i på vej til skole.

Neden Sticke
for Parten til 1000 Rdlr. og 50 Stk.
G. Bølling.

ACTIE I ALHAMBRA.

Undertegnede af Actieselskabet Alhambra ved Generalforsamling den 19de Juli 1856 valgte Controlcomitee bevidner herved, at

Hr. *Anders Foged*

er deelagtig i benævnte Actieselskab med en Actie til Beløb Rdlr. 25, er Fem og Tyve Rigsdaler Rigsmynt, og nyder denne Acties nærværende eller fremtidige rettmæssige Eier for sin Andeel alle de Rettigheder, som Selskabets Statuter hjemle.

Denne Actie er forsynet med Rente- og Dividende-Coupons fra 1ste Januar 1857 til 1ste Januar 1887.

Kjøbenhavn, den *22. Januar 1857*

CONTROLCOMITEEN FOR ALHAMBRA
H. W. Marshall J. Meyer Frederik Meyer

Storslået blev Alhambra i al sin mauriske pragt, men forlystelsesstedet nåede ikke at slå Tivoli ud, som det egentlig var hensigten.

Alhambra-aktierne blev noteret pænt i starten. En halv snes år senere kunne de købes for en kop kaffe – uden cognac.

begivenhedernes gang,« skriver forfatteren, »men sikkert er det, at de planer, som Carstensen charmerede sig en bevilgning til at realisere hos en selskabelig og efterhånden frihedssirritabel monark, det, der blev til Tivoli, det hævdede Kehlet var ideer, Carstensen frimodigt havde lyttet sig til hos ham«.

Det er nu nok så meget sagt. Carstensen havde set den slags mange steder i udlandet, det ligesom lå i luften, at noget sådant på et eller andet tidspunkt også skulle skabes i København. I øvrigt var der andre, der havde været til kongen før Carstensen med nøjagtig tilsvarende planer, ligesom »forlystelsesråden« jo allerede forinden havde arrangeret flere store fester, der fristede til at skabe noget tilsvarende af permanent art.

Men det turde stå fast, at det, chokoladefabrikanten lavede i Frederiksberg Allé, var en forlystelseshave i den store stil, der i mangt og meget mindede om det senere Tivoli. Chr. Kehlet, hvis ældre bror Reimar T. Kehlet allerede i 1829 havde skabt forlystelseshaven Rosenlund på Værnedamsvej, døde i 1845, men han havde allerede fra starten slået Alleenbergs succes fast med syvtommersøm og gjort stedet til det absolut førende i branchen på Frederiksberg. Han havde tilkøbt et stort område og anlagt skønne løvgange, lysthuse og asfalterede promenadegange, og over det hele strålede lyset fra eget gasværk – endnu mange år før der var tale om offentlig gasbelysning i København. I et kinesisk lysthus var der musikalsk underholdning, og det var der for resten også mange andre steder både indendørs og ude i det fri. Karruseller, skydebaner og alskens gøgl manglede ejheller. I en stor koncertsal præsenterede man Webers »Aufforderung zum Tanz« og arier af »Tryllefløjten« for københavnerne, ligesom også seriøse sangere og

sangerinder stundom lod sig smitte lidt af gøglet, der omgav dem. I hvert fald reklamerede en kendt operasanger, som Kehlet havde engageret, med, at han udsatte hele aftenens fortjeneste til den blandt publikum, der kunne gøre ham hans »passager af betydeligt stemmeomfang« efter med samme styrke og renhed! Det minder om samme tidsalders »stærke mænd«, der også væddede med publikum.

Som noget ganske særlig kuriøst præsenterede Kehlet en mini-jernbane, som man kunne få en køretur i formedelst 8 skilling. Og det var vel at mærke flere år før, den første jernbane åbnede i Danmark!

Undertiden arrangerede Kehlet særlige fester, som tiltrak tusinder af mennesker. Hans georginefester, hvor hele det store haveanlæg var smykket med blomster og kulørte lamper, var særlig populære. Prægtige ildfester og de uundgåelige ballonopstigninger trak også deres vældige publikum og satte i lang tid naboen Sommerlyst i skyggen. I 1860'erne gik det noget tilbage. Den store pavillon i »mellemløven« – haveområdet var delt i tre sektioner – blev sangerindepavillon med kvidrende sangfugle anbragt på højryggede stole på en forhøjning, der var tilstrækkelig lav til, at den nære kontakt med publikum, der var genrens forudsætning, kunne etableres. I den specielle teaterbygning opførtes dog endnu i 1880'erne Casortiske pantomimer ligesom i Tivolis berømte påfugleteater. Stedet var imidlertid forlængst blevet overfløjet af Sommerlyst – ja, det hed sig i 1860'erne, at Alleenberg efterhånden kun var for dem, der hverken havde råd til Tivoli eller Sommerlyst. Med andre ord de obligate »tjenestepiger og soldater«. Skal man blive i en stædig litterær tradition, må man straks herefter fortælle, at der immervæk var slagsmål. Ifølge Herman

Bang stod det ellers ikke alt for godt til med Sommerlyst i den periode.

På et enkelt punkt sakkede Alleenberg ikke agterud for Sommerlyst. Det var, hvad konfirmanderne angår. De to steder kappedes om de små herskabsers gunst, når de med penge på lommen skulle ud i alleen for at spille voksne for en dag, og det synes, som om Alleenberg i slutningen af århundredet og i begyndelsen af det følgende har taget teten på dette felt.

I en artikel om den eventuelle afskaffelse af konfirmationen, som flere kirkelige autoriteter gik ind for dengang, hed det i tidsskriftet *Vor Jord* i 1907: »Konfirmanden og særlig konfirmandinden overvældes med fine klæder, smykker og andre unyttige gaver, som ofte ganske optager deres interesse. Hertil kommer, at mange unge – særlig af de mindre bemidlede – af slægt og venner udstyres med mønt på lommen i en målestok, som de ikke før har kendt. Dette gør mange af dem tummelumske – og medfører, at de i de større byer slår gækken løs. I København har man det lidet opbyggende syn at se konfirmander af begge køn ture om på forlystelsessteder og beværtninger. Teatre og varieteer er overfyldte af konfirmander, som – imellem forsagelsesløftet om søndagen og altergangen om tirsdagen – tilbringer mandag aften på varieteer og højroestet klapper ad vovede viser, som foredrages af letpåkledte varietédamer. Under disse forhold er det intet under, at selve kirken begynder at blive betænkelig«.

De omtalte varieteer var næsten udelukkende Sommerlyst og Alleenberg. Gennem mere end et halvt århundrede var det fast tradition, at konfirmanderne skulle tilbringe andendagen ude ved »porten til Frederiksberg«, som man

kaldte Alleenberg og Sommerlyst, da Herman Bang var der som konfirmand. Skikken synes først gået af mode under første verdenskrig.

Det mere og mindre, alt efter den øjeblikkelige standard, hæderkronede forlystelsessted Alleenberg blev nedlagt i 1923, efter at den kendte reklamemand Sylvester Hvid og veksellerer John Hansen havde købt området nogle år før. Det var oprindeligt meningen, de ville have opført hver en privat villa, men det blev i stedet til et stort garageanlæg og en fransk pigeskole, som begge ved en skæbnesvanger fejltagelse blev bombet af engelske fly i slutningen af anden verdenskrig. I interemistiske bygninger på garageområdet havde man i 1930'erne og senere varieteen Montmartre, som efter krigen blev til ABC-teatret.

Politikens poet »Pyt« fik altså ikke helt ret i, at al stemning på dette sted ville blive slået ihjel, når Alleenberg var blevet lukket. Det muntert-fugtige pseudonym skrev i avisen den 17. juli 1923:

O, vid, o Hvid, du os betager,
vil du vansire nu Alleenber'
og bygge grå og grimme bilgarager
med piller af cement og gitter der?

Hvor folkets brede lag i glædestrang sig
en festlig aften gik i karrusel
og kastegyng, hvor soldaten svang sig
med pigen, skal hver stemning slås ihjel.

Men livsglæden fejrer stadig sine triumfer på Alleenbergs gamle grund, ligesom den også fortsat gør det på det forhenværende Sommerlyst. Man er med til at bevare det centrale Frederiksbergs gamle status som Københavns Montmartre.

Digteren og syngepigen

I 1947 modtog Det kongelige Bibliotek en tyk pakke, indeholdende 550 breve fra Holger Drachmann, skrevet for mere end et halvt århundrede siden. Afsenderen af pakken var fru Amanda Gerlach, der boede i det danske asyl Stift Rosenborg i Hamburg, hvor hun afgik ved døden 6 år senere i en alder af 87 år. Hun udtalte til pressen, da brevene var kommet Det kongelige Bibliotek i hænde, at også »de slemme« var med – hun ville ikke gå i graven med en ufortjent glorie om panden. Men hvad digteren end kan have skrevet til hende i »de slemme« breve, vil hendes navn alligevel bestandig være ombølgnet af en forunderlig aura af ynde og poesi. Den gamle fru Gerlach var nemlig digterens forgudede Edith – syngepigen, som han forargede det københavnske borgerskab over al måde ved at udråbe til »den store, noble kvinde« i selveste snobberiets højborg, Det kongelige Teater.

Hun blev født på Vesterbro i 1866 som datter af den svenskfødte arbejdsmand Jöns Nilsson og blev vel selv døbt med hans efternavn, men skrev sig altid som Amanda Nielsen. Hun voksede op på den daværende Vesterbros Badevej – kaldet »Balladevej« – som senere fik navnet Eskildsgade. Hjemmet var ikke fattigt, hendes far var arbejdsmand og havde stabilt arbejde, indtil han kom til skade. Det gik derefter slemt tilbage for det lille hjem på Vesterbro, og Amanda – yngste datter af tre – måtte tage arbejde som sypige. Det tjente hun 8 kroner om ugen ved gennem hårdt arbejde fra tidlig morgen til sen aften.

En dag var hun med en veninde, der søgte job som sangerinde, ude på Alleenberg for at tale med den artistiske direktør Grey, der straks blev betaget af hendes type og engagerede hende i stedet! »Har De noget kostume, De kan optræde i?« spurgte han uden videre, og temmelig overrumplet svarede hun, at hun havde da en rødhættedragt, som hun engang havde syet til en karnevalsfest. Det kunne ikke være bedre! Grey tilbød hende 3 kroner pr. aften og 5 om søndagen som begyndelsesløn, og den lille Amanda var ganske overvældet. Næste sæson løste Grey hende fra kontrakten, da hun fik en chance for at komme med et selskab på turné i Finland, men hun kom oppe i de tusind søers melankolske land til at længes så skrækkeligt efter København, at hun blev fysisk syg. Skønt hun havde gjort stor lykke, så direktøren ingen anden udvej end at løse hende fra kontrakten og returnere hende til Grey på Alleenberg!

Da hun var 19 år, fik hun tilbud fra Carl Kehlet fra Allégade om at synge hos ham for 100 kroner om måneden og slog straks til. Den 1. september 1885 kunne man læse følgende annonce i den københavnske dagspresse: »C. Kehlets Kafé chantant, 1ste Optræden af den yndede Chansonette Amanda Nielsen samt Optræden af Nordens største Dameselskab«. To år senere traf hun, mens hun endnu optrådte hos Kehlet, den fejrede digter Holger Drachmann, der fra en oprørske ungdom på yderste venstrefløj var havnet helt i den modsatte grøft og var blevet nærmest højremand, hvad da også havde skaffet ham en udnævnelse til ridder af Dannebrog.

Arbejderpigen, der tjente til dagen og vejen ved et lidet borgerlig agtet job som syngepige, påvirkede den store digter næsten lige så meget, som han påvirkede hende, måske mere. Støt og roligt vendte Holger Drachmann tilbage til

sin ungdoms idealer, og i de sidste år, han levede, havde den store offentlighed tilsyneladende helt glemmt hans periode som overløber. Tusinder af arbejderfamilier kaldte deres døtre Edith – det navn, digteren havde givet syngepigen i romanen »Forskrevet«.

Under et andet navn havde hun optrådt allerede i 1887 i romanen »Med den brede pensel«. Digteren lader heri sin mandlige hovedperson, der er maler – han var jo også selv oprindelig maler og holdt aldrig helt op med at arbejde med pensel og palet – træffe to unge piger i Frederiksberg Have, hvor han sætter sig hos dem på en bænk. Hun, der sad nærmest, var temmelig fyldig, og hun var den mest inladende, mens den anden ikke sagde ret meget: »Den anden var slankere, blond, gjorde dette ubestemte indtryk af dame og af småpige i uopløselig modsigelse ... og hendes stemme røbede samme usikkerhed«.

Efter at de var faldet i snak, inviterede han pigerne ind i en af forlystelseshaverne i Allégade, hvor man, når døren ind til cafelokalet åbnedes af og til, »så et stærkt lysskær, som brødes med en tæt tobaksdamp, og man hørte høje, skarpe kvinderøster, overdøvende eller overdøvet af håndklap og fortepianospil. Det syntes at være sang«.

Brunetten forsvinder for at møde en ven, den slanke blonde pige på 21 somre bliver tilbage sammen med den næsten dobbelt så gamle kunstner. Hun drikker champagne og han bourgogne. Det ender med, at hun bliver noget beruset og vil hjem. Han går med hende og sørger for at hun kommer i seng, men lister straks efter på tåspidserne ned ad trappen.

Amanda Nielsens møde ved Drachmann skal nok have formet sig nogenlunde, som han har skildret det i romanen. Hun havde på den tid et lille værelse i Kingosgade 6. Efter

»Med den brede pensel« lovpriste han den unge kvinde i »To dramatiske digte«, »1001 nat« og i »Sangenes bog« og endelig i romanen »Forskrevet«, hvor han gav hende navnet Edith. Hun sang på den tid hos Rantzau i Kisten, som fik betydeligt tilløb af et mere honnet publikum, end han ellers var vant til. De kom for at »se giraffen«, og Amanda Nielsen har næppe kunnet forarge nogen ved sin sang. Hun sang Drachmannske viser som »Den spillemand snapped fiolen fra væg«, »Se det summer af sol over engen« til Stephan Fosters smukke melodi og den muntre vise »En gammel skarnbasse« med refrænet »Fyld mit bæger«.

Kærlighedsforholdet mellem digteren og hans muse var ikke nogen ublandet glæde. Drachmann var stærkt knyttet til kone og børn, og Amanda var i en stor del af sin fritid sammen med en manufakturhandler Mossin, som havde friet til hende, hvilket hun dog havde afvist, idet hun var klar over, at hans mor ikke ønskede en syngepige som svigerdatter. Efter at digteren definitivt havde forladt sin kone i 1892, uden at de dog blev skilt før 1903, rejste han sammen med sin Edith til Hamburg, hvor hun fortsatte som sangerinde, og hvor de levede sammen i nogle år, indtil det utaknemmelige skarn begyndte at kaste sine øjne på en anden ung kvinde! Da de kom fra hinanden, tog det dog temmelig stærkt på ham, og han skrev endnu en række store værker under indflydelse af sin længsel efter hende. Amanda Nielsen giftede sig i slutningen af 1890'erne med den tyske grosserer Gerlach, der døde mere end 40 år før hende. Holger Drachmann døde i 1906 med Ediths navn på læberne, skønt han på det sidste havde været gift et par år med den unge Soffy Drewsen.

Litteraturforskerne er ret enige om, at han gennem de år, de stod hinanden nær, øvede en stor kulturel indflydelse på

hende, mens hun påvirkede ham stærkt i demokratisk retning. Man har dog sikre udsagn om, at hun allerede før, hun havde lært digteren at kende, havde langt højere interesser, end det var almindeligt blandt arbejderpiger. I sin fritid fra Kehlets cafe chantant gik hun i teatret, og på sine rejser og i sin fritid i øvrigt læste hun meget. Det var dog først og fremmest Drachmann, der lærte hende sprog og højnede hendes kulturniveau, som det hedder i Johannes Ursins Drachmann-biografi.

Mens Edith optrådte i Kisten ved Tivolis hovedindgang, opkastede digteren i romanen »Forskrevet« tanken om at skabe en litterær varieté for at højne hendes lidet agtede metier. I efteråret 1890 skrev aviserne næsten daglig om planer om at virkeliggøre digterens tanke. Morgenbladet kunne den 7. december fortælle, at Drachmann havde sikret sig den nødvendige økonomi til varieteen, og nogle dage efter skrev Politiken, at digteren havde indledt forhandlinger med brygger Jacobsen om køb af National. Denne plan strandede på, at bryggeren krævede, der kun måtte udskænkes Carlsberg øl i etablissementet, hvis han skulle stå som indehaver, og det ville Drachmann ikke gå med til.

Digteren havde ellers udarbejdet et detaljeret forslag til den litterære varieté, hvori det bl. a. hed: »Jeg agter at oprette – eller drive et i forvejen bestående – etablissement for god, sund folkelig adspredelse, hvor musik, sang, deklamation, kombinerede numre, også dramatiske scener, småstykker, folkelivsbilleder er hovedindholdet. Målet er at få mere dannede såvel som bredere publikum i tale netop der, hvor vore nuværende teatres område slipper op, og førend de nu bestående varieteer, cafe chantant'er etc. tager fat. Strømmen går fra teatrene mod de nu bestående forlystelses-

etablissementer af lettere art. Niveauet i de sidste bør hæves og vil kunne hæves«. Han skildrede derefter nøje, hvordan et sted som National under »en digter med et anset og populært navn« kunne laves om til en fortræffelig litterær varieté, »en mere stiliseret, forædlet cafe chantant«. Kendte navne såvel som debutanter skulle ansættes, og en enkelt gang om ugen eller hver fjortende dag skulle aftenen have en særlig litterær eller kunstnerisk karakter: »Hjemlige eller fremmede komponister skulle dirigere, forfattere oplæse, særlige aktuelle sange foredrages der«.

Med henblik på Carl Jacobsen og hans mange penge opsatte Drachmann vedstående regnskab.

Det detaljerede forslag var underskrevet af Drachmann den 4. december 1890, og den rige brygger på Valby bakke var som nævnt absolut ikke uinteresseret. Men nul litterær varieté i hans National uden eneret på ølleverancen for Carlsberg. Og så var det legetøj ødelagt.

Drachmann søgte selv adskillige gange i det følgende år at rejse penge, men det mislykkedes. Den 14. december 1891 skrev Herman Bang til ham fra Norge, at nu skete der noget med hans planer her: »Kristiania Tivoli er i dag skredet til virkeliggørelse af Deres litterære varieté, og såvel etablissementet som jeg vil gøre alt for efter bedste evne at udarbejde Deres kunstneriske planer«.

En kort tid i 1904 blev Sommerlyst som omtalt andetsteds noget i retning af det, Drachmann havde ønsket at skabe, men det holdt ikke. Bedre slog ideen igennem i Tyskland, hvor de såkaldte überbrettler opstod for siden at forsvinde og give plads for et utal af natkabaretter. »Således endte Drachmanns planer i et kredsløb,« skriver Ursin, »men resultatet blev en betydelig højnelse af niveauet«. Mange år senere var det også Drachmanns planer om en

INDTÆGT

af teatret (skuespil, koncert, sang) à 500 kr.	
pr. aften	15.000
af cafe og restaurant i teatret under forestil- ling samt billarderne à 200 pr. aften	6.000
Afgift af garderobe og programmer	600
	I alt kr. 21.600

UDGIFT

Bevillingshaveren, tillige som skuespiller ...	5.400
6 skuespillere og skuespillerinder	12.000
1 sanger eller sangerinde	6.000
1 do.	3.600
1 do.	3.000
1 do.	2.400
2 do. à 1.800	3.600
1 maskinmester	1.800
	I alt pr. år 37.800
	pr. måned 3.150
Orkester	2.000
Kontrol	450
Tryk og annoncer	900
Belysning	1.000
En restauratør	350
Leder af det samlede etablissement	3.000
Andre udgifter	750
	Kr. 11.600
	Overskud pr. måned 10.000

litterær varieté, som inspirerede Lorry Feilberg til at skabe sin Riddersalen.

Mens den store skuespillerinde Johanne Luise Heiberg kort før sin død nåede at ytre sig med stor sympati for Drachmanns planer, havde vittighedsbladet Punch kun hån til overs for dem. Han var jo fra sin lille udflugt over på den politiske højrefløj svunget tilbage til venstre og skulle atter kanøfles. Man skrev, at digterens drøm var at blive knejpevært, og at han, der var født til kunstens langemand, i stedet var blevet dens tommeliden. Og ved juletid diverterede man sine læsere med dette smagfulde vers på en ikke ukendt melodi

Denne dukke med sin krop
kan så yndigt skrige,
den skal Drachmann amme op
til en syngepige.
Tænk, hvor litterært det bli'r,
thi de glade syngepi'er
må man ikke kramme
– det gør deres amme.

Tivolis varieté var kendt af den ganske stad som Kisten og dens galleri som Kistelåget. Punch foreslog genialt at give Drachmanns litterære varieté navnet Dårekisten!

Den er a' Kragelund

I syngepigernes storhedstid var skipper Kragelund en hyppig gæst i diverse københavnske sangerindeknejper, når hans skude var i land. Ifølge en datidig skillingsviser havde han en aften så længe sagt dikkedik til en af de yngre sangerinder på tribunen, at det pludselig havde kostet ham en hundredlap! Visen bar på omslaget den omstændelige titel: »Variation over det nyeste mundheld: Nå da, Kragelund, er De der med fingeren igen?«

Nu er Kragelund jo ikke noget særlig almindeligt navn i Danmark; men en helt anden Kragelund, som vist ikke engang var i familie med skibskaptajnen, var på samme tid for alvor ved at gøre sit navn gældende i københavnsk musikliv. Det var Lorenz Kragelund, som allerede da havde komponeret en lang række kvikke melodier i valsetakt, og forfatteren af skillingsvisen om den pigeglade kaptajn havde meget passende benyttet navnefællens succesfulde »Klinkevalsen« som melodi for sine vers. Efterhånden som Lorenz Kragelund blev mere og mere berømt, blandede publikum de to personer sammen – eller rettere, man glemte fuldstændig skibskaptajnen og identificerede den populære komponist, som var musikdirektør i en række københavnske danserestauranter, med den Kragelund, der dikkedikede pigerne med en finger.

Det var især gennem samarbejdet med den myreflittige visedigter og varietévært William Rantzau, Kragelund op-

nåede den store berømmelse. Rantzau så en chance til at drive gæk med sin gode ven og skrev den fornøjelige vise »Åh Kragelund, åh Kragelund, er du der med fingeren igen?« om den i denne forbindelse ganske sagesløse musiker. Den var Rantzaus »Døgnflue nr. 31«. Han nåede at digte omkring 4000 af dem, inden han opgav ånden.

Slagordet »Den er a' Kragelund« blev derimod lanceret om komponisten. Det skal være gået til på den måde, at en publikummer en aften havde råbt op til ham på tribunen midt under et nummer: »Storartet! Hvem har skrevet den?« Med klædelig beskedenhed sang musikdirektøren til de storartede toner »Den er a' Kragelund!« Det er set visse steder, at vendingen herfra skulle have bredt sig ud i byen, så den efterhånden var på alles læber. Det lå så let på tungen og kunne bruges i de mest forskelligartede situationer. Den store udbredelse fik udtrykket dog nok først, da Rantzau havde benyttet det et par steder i hans og Kragelunds største succes, som stadig kendes af de fleste mennesker og spilles hyppigt, når radioen byder på gammel dansemusik: »Jomfru, vil De med i skoven?« Den blev til i 1860'erne, da Rantzau en kort tid ledede sangerindepavillonen på den daværende ø i Tivolisøen.

Rantzau døde for egen hånd i sin bedste alder, mens derimod Lorenz Kragelund blev 91 år gammel og først døde i 1916. På hans 90 års fødselsdag var han genstand for megen hyldest. Her skal citeres digtet »Den er a' Kragelund«, som stod i vittighedsbladet Kaviar den 3. oktober 1915 – et blad, man ellers sjældent får lyst til at citere, eftersom det var overvejende så reaktionært, perfid og racistisk, at end ikke det gamle Punch fra en helt anden tidsalder kunne hamle op med det. Men her er hyldestsangen til den gamle Kragelund:

Jomfru, vil De med i skaaven,
skaaven, skaaven,
gamle Kragelund,
gamle Kragelund
fylder jo halvfems i maarven.
Han i alle fald
spille vil til bal
lystig og glad til champagneproppens knald.
Alle vore fædre
vil ham gerne hædre,
ingen spiller bedre:
»Den er a' Kragelund!«

Ak, desværre er det skade,
skade, skade,
sangen går i stå,
thi jeg danse må
med i hanses galoppade.
Jeg må sige stop.
Nu jeg hører op.
Penneskaft og blækhus de danser i galop.
Med halvfems på bagen
spiller han på hagen
rundt om kransekagen:
»Den er a' Kragelund«.

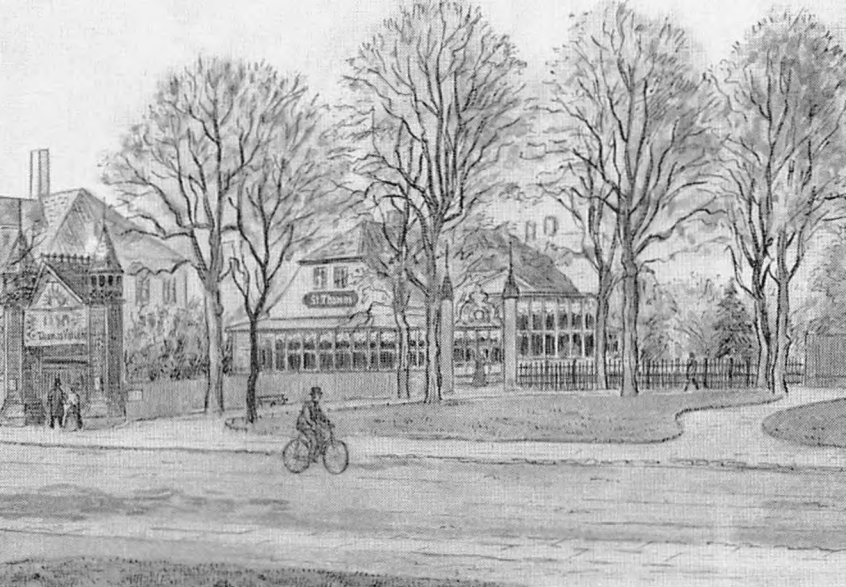
Anton Wilhelm Theobald Rantzau var syv år yngre end Kragelund, men døde nitten år tidligere! Han var søn af en urmager og blev selv udlært som isenkræmmer, men var fra en ung alder interesseret i den lettere underholdningsgenre. Han skal have skrevet vers allerede som 10-årig. Efter forrige århundredes midte grasserede en sand mani af dilet-

tantskuespilleri i København, og den unge Rantzau kastede sig ud i det med liv og sjæl. Tidligt fik han dog også kontakt med professionelle kunstnere, idet hans ene søster var operasangerinde, indtil hun blev gift med teaterdirektør M. V. Brun, og hans anden søster gift med den populære kammeranger Christian Hansen, i hvis hjem Rantzau traf sammen med en mængde unge kunstnere.

Axelline Lund, ung malerinde, som blev gift med maleren F. C. Lund, boede i samme ejendom på Gammel Kongevej som kammerangeren og har skildret dette hjem, hvor den unge Rantzau havde sin jævnlige gang, i de gladeste vendinger:

»Det var et velhavende hjem; der kom mange gæster, og altid var der liv og lystighed. Det var et sjældent smukt ægtepar, begge statelige med udmærket figur og holdning; han for det meste i blå kjole med blanke knapper og stor brillantnål i skjortebrystet, hun i meget elegante toiletter. De levede overordentlig lykkelige sammen, og han var den hjerteligste far for de mange børn. Lidt uordentligt gik det undertiden til, når begge var til prøver eller spillede, men det glemte man aldeles for det gemyt og den glade stemning, der altid herskede. Der blev spillet komedie, ja, vi dansede endog ballet, komponeret og instrueret af balletdanser Carpentier, og vore tilskuere var ikke de mindst kritiske. H. P. Holst, Faber, Liebe, Erik Bøgh, jomfru Ida Rantzau, senere gift med teaterdirektør Brun og mor til sangerne, med mange flere. Aldrig glemmer jeg, når Erik Bøgh sang sine morsomme viser ...«

Det er pudsigt nok, at Erik Bøgh også kom her, for han rettede senere i livet de mest forbitrede angreb imod syngepiger og varieteer – efter manges opfattelse fordi Rantzau efterhånden blev en lige så dygtig visedigter som Bøgh og

Sankt Thomas – navngivet af en hjemvendt vestindienfarer – var en såre landlig idyl, hvor senere Sankt Thomas Allé blev anlagt.

Olympen på Vesterbro – nu Vester Bio – var en af de få sangerindepaviloner i Københavns kommune, som fik varig bevilling. Her ser også ud til at have været pænt og ordentligt. Ellers havde far og mor i forgrunden nok heller ikke taget børnene med.

Carl Kehlets Café chantant – senere Lorry – reklamerede en overgang med
»Nordens skønneste kvinder«. Utvivlsomt en eufemisme, men ...

... man kom
i hvert fald ganske
tæt på idealet,
da man engagerede
den yndige
Amanda Nielsen.
Hun blev foreviget
i litteraturen af
Drachmann, bl. a.
under navnet
»Edith«.

nød en betydelig større popularitet end han på sine ældre dage. Han var en halv snes år ældre end Rantzau, som tidligt lavede sit tykklingende fornavn Wilhelm om til William. Axelline Lund var lidt yngre end Rantzau.

Det var altså et ret udsøgt selskab, den unge isenkræmmer-svend bevægede sig i, og det er ikke umuligt, at hans tidlige bekendtskab med Bøgh har givet ham de første impulser som viseforfatter. Da han var sidst i tyverne, blev han forelsket i primadonnaen i en sangerindetrup, som netop var kommet til København fra Fyns land og ved sin skønhed og ynde på kort tid formelig havde lagt København for sine fødder. Det var Karen Sophie Valentin, en køn ung pige på 24 år, som ledede Det Valentinske Selskab. Rantzau begyndte at skrive viser til selskabet, og et par år efter kunne han gifte sig med den fejrede stjerne og sige disken farvel for bestandig. Det var i det populære syngepigetempel Valhalla, hvor selskabet slog deres folder i 1860'ernes midte. I 1866 fik Sophie, der blot en måneds tid efter brylluppet var blevet ramt af et apoplektisk tilfælde og var blevet livsvarigt lammet og ganske ude af stand til at optræde mere, bevilling til selv at drive sangerinde-salonen Imperial, der var indrettet i Studenterforeningens tidligere domicil i Boldhusgade 1. Her sås for første gang det blanke metal-skilt »Reserveret direktionen«, som siden skulle følge William Rantzau i hans lange karriere som varietédirektør i Kisten, National, Belle Alliance, Over Stalden, Store Ravnsborg og et par steder mere. Det sad fastskruet i væggen ved siden af et bord, der stod i kroen helt op imod tribunen, hvor Det Valentinske Selskab fortsatte uden Sophie.

Blandt de viser, Rantzau havde skrevet til Sophie Valentin, mens hun endnu var forgudet for sin klokkeklare sangstemme af hele København, var »Et bondebryllup«, »To

og to i rad, se, hvor pænt de følges ad«, »En sekstur, ak, i det lille ord« og »Brev til pigernes Jens« – gemytlige småting, som røber et godt gehør for folkelig smag. Han udgav i 1868 en samling af sine bedste viser, og siden udkom den ene efter den anden af hans »døgnfluer«, som stort set var af samme skuffe, men som også rummede satiriske ting af døgnaktuel karakter såvel som enkelte mere alvorlige ting som hyldesten til arbejderen, »De grove hænders nytte«, og en storpolitisk satire med den fransk-tyske krig som den knugende alvorlige baggrund:

Da Wilhelm fra Frankrig skrev til sin madam,
da læste vi stadig i hvert telegram:
Så vidt ved Guds førelse har jeg det bragt,
at femhundred huse i aske er lagt!
Den krig, som jeg fører, er from og reel.
Sågar en Vorherre jeg har for mig sæl!

Det var den selvsamme Wilhelm, der havde været årsag til, at Rantzau havde droppet dette sit døbenavn til fordel for det engelske William.

Den altovervejende del af Rantzaus vældige viseproduktion var dog lette, fornøjelige ting, der kun sjældent tangerede det platte, og som alle var velskrevne og ikke uden idé. Gennem det store salg af hans viser – ikke mindst hans soldatersang i 1864, som Hornemann satte musik til – blev de kendt i hele byen. Efterhånden var der ikke det barn fra skolealderens start, som ikke kunne en hel række af hans viser uden ad. Mælkedrengene fløjtede dem på gaderne om morgenen, tjenestepigerne trallede dem i køkkenet og under rengøringen i herskabets stuer om dagen, de Rantzau-ske viser, og allermest dem til Kragelunds lette musik, lød

fra kælder til kvist og fra morgen til aften. Der blev danset til dem i de store dansesaloner og de små dansekældre byen over, ligesom i øvrigt næsten al dansemusik på de billige steder var melodier, som havde været lanceret af syngepiger, der rejste sig fra de højryggede stole på tribunen og slyngede deres viser ud i de blå tobakståger.

En af sangerinderne fra Det Valentinske Selskab gik det i øvrigt ilde. Da hun havde sagt farvel til Sophie og William, startede hun sin egen sangerindeknejpe på Sankt Annæ Plads og tjente nok til, at hun kunne udvandre til Amerika. Da hun blev ked af at være der, sendte hun et brev til Rantzau, som nu var berømt varietévært, og spurgte, om han ikke ville engagere hende og sende hende penge til hjemrejsen, da hun ellers frygtede, hun ville dø af sult i det fremmede. Miss Burkel, som hun kaldte sig, havde vedlagt nogle fotografier, hvorpå man så hende på tribunen i al sin skønhed og pragt. Rantzau sendte hende penge og modtog hende på Københavns hovedbanegård, da hun vendte hjem via Hamburg. Det vil sige, med hendes fotografi i hånden gik han lige forbi hende uden i mindste måde at genkende hende. Lidt forlegen gik hun efter ham, tog ham i ærmet og sagde: »Er det ikke direktør Rantzau? Mit navn er miss Burkel!« Direktøren hilste hjerteligt på hende, og alt var fryd og gammen i et kort øjeblik, indtil han spurgte, hvor hendes datter var henne. »Datter?« »Ja, hende på billedet!« Tableau! Damen havde sendt ham et gammelt fotografi, og Rantzau kunne ikke engagere hende. Han gav hende lidt penge og måtte lade hende rejse igen. Hun døde nogen tid senere af sult på gaden i Hamburg!

Fra Imperial Salon kom Valentinerne til Slukefter i Tivoli og, da det skulle rives ned for at give plads for Tivolis nye Pavillon, senere kaldet Kisten, til sangerindepavillonen

på den daværende ø i Tivolisøen. Omsider, da den ny pavillon var færdig, kunne Rantzau rykke ind i Kisten som direktør for en varieté, der i en årrække skulle sætte sit markante præg på det lettere københavnske forlystelseliv.

William Rantzau havde stor succes som direktør i Kisten og tjente en efter datidens forhold ganske betydelig formue. Mens den store konkurrent National på den anden side af gaden i 1880'erne kæmpede for at finde den rette form og for at holde på publikum, hvad ikke lykkedes, kørte Rantzau med fulde huse i sin varieté, hvor syngepigerne fremdeles indtog en fremtrædende plads, omend ikke helt i den gamle form, hvor de sad på rad og ventede på, at det skulle blive deres tur. Der var internationale varieténumre imellem, ikke mindst franske sangerinder – alt fransk var jo blevet lige netop sagen, efter at franskmændene i 1871 havde lidt Danmarks skæbne og også havde fået bank af prøjserne. I 1884 vakte madame Anne Judic en sådan furore i København ved sin optræden i Kisten, at det blev sammenlignet med Pepita-galskaben i 1850'erne, som havde sat byen på den anden ende. Nogle år senere forsøgte madame Judic et come back i København, men mødte kun almindelig ligegyldighed.

I 1885 kom National i knibe, og det lykkedes direktionen at formå Rantzau til at påtage sig den kunstneriske ledelse af det store etablissement i et forsøg på at bringe det på fode. Man skilte sig hurtigt af med ham igen – under påskud af, at man ikke var rigtig tilfreds med hans medbragte manerer! Der var sket det, at et enkelt nummer havde vakt decideret mishag, men Rantzau havde straks taget det af plakaten.

National har ømmet sig ved at være gemytlig, hed det i en københavneravis i anledning af Rantzaus afsked, men

man havde simpelt hen ikke råd til at spille fornem længere. Så sendte den fine bestyrelse Rantzau på engageringsrejse til Tyskland og høstede guld ved hans brogede fangst. Aktieselskabet National lukkede øjnene for de korte skørter og tjente penge som aldrig før: »Men da man vågnede af rusen, fandt bestyrelsen sig liggende i et kunstens tempel med tømmermænd af letfærdige refrainer og 13.000 kroner tjente i synd. Fristeren hr. Rantzau fik 2500 kroner og blev jaget som syndebuk ud i ørkenen. Det var en kort proces – men mon skørterne i fremtiden bliver længere af den grund?«

Rantzau var nu i en kort tid ude at prøve vingerne andre steder, men vendte snart igen tilbage til Kisten og fortsatte successen. Det var ikke National-bestyrelsens skyld, at hans damer gjorde skørterne længere, men simpelt hen et krav fra Københavns politidirektør! Det gjaldt forunderligt nok kun danske damer, til trods for at netop de udenlandske på den tid var begyndt at optræde i ret udfordrende kostumer. Det var især de franske sangerinder, hvis viser Rantzau skal have ladet sig smitte af, ifølge Carl Muusmann, så de mistede en hel del af deres gamle, umiddelbare folkelighed og blev pjattede revysange med dumme omkvæd.

Muusmann bryder sig heller ikke om hans vise »Der vandrer en yngling ved Ladegårds å«, selv om han nævner, at den ikke blot slog an i studenter- og kunstnerkredse, men også langt ind i borgerskabet, hvor de dansende brølede i kor til musikken: »Er du med på den!« Dette var ikke Rantzaus opfindelse, men publikums eget lån fra den gamle vise »En jæger gik at jage«, som passede fint til »ynglingen«, når sangen blev brugt som dansemelodi. Dens musik var i øvrigt af selveste Weyse – skrevet til Overskous »Der van-ker en yngling ved Tiberens bred«, en hymne til Bertel

Thorvaldsen. Rantzau var ret hæmningsløs, hvad angår valget af melodier, skønt han havde udmærkede komponister til at skrive for sig, og han også selv var ganske ferm til at lave visemelodier. Men han skrev jo så mange viser til sine skiftende damer, at behovet for melodier var uhyre.

Den største af hans danske trumfer var den frodige Julie Westermann, som var begyndt som syngepige allerede før 1864-krigen og stadig yndede at optræde i kæk marineuniform som den gang, da alle sangerinder var uniformerede. Gang på gang vendte hun tilbage til Rantzau, og mange af hans døgnfluer var skrevet specielt til hende. Hun havde en overgang åbnet et konditori i Gothersgade, hvor hun serverede kager og stærke drikke og holdt hof i bagværelset for artister og gamle beundrere fra de steder, hvor hun havde optrådt. En dag kom også wieneren Frey indenfor. Han var forretningsfører for et cirkus og engagerede hende ikke blot til en turné Europa rundt, men også til at blive Frau Frey. Hun kom siden, efter mandens død i udlandet, tilbage til København med cirkus Renz og blev atter sangerinde hos Rantzau. Hun endte på Dyrehavsbakken, hvor hun stadig enten som tyroler eller i marineuniform sang sine patriotiske sange med et dannebrogflag i hånden eller sine rantzauske viser, som hun havde høstet sine første store laurbær på. Efterhånden kom publikum kun i Sans-Souci for at høre den ældre dame synge og se hende slå smut med øjet. Men man har ikke indtryk af, at hun blev betragtet som nogen latterlig person – hun var den muntre, kåde bedstemor, som alle holdt af, og hun var til det sidste Bakkens store trækplaster. Den 12. maj 1903 blev hun ramt af et slagtilfælde og døde.

Det hed i en af nekrologerne, at hun var Bakkens berømteste syngepige overhovedet gennem tiderne, og det er da

vist også først i vor egen tid, at hun eventuelt er blevet overgået i berømmelse. »Ingen ved, hvor gammel hun var,« hed det også; men det er i alt fald blevet opklaret senere. Hun var født i Assens den 15. november 1843, hvor hendes far var toldassistent. Allerede som 15-årig var hun stukket af hjemmefra og havde taget arbejde som sangerinde i Odense, kom siden til Århus og derefter, endnu kun ganske ung, til København, hvor Rantzau hurtigt fandt den kvikke unge pige, som faldt i god jord i hans varieteer.

»Efter et liv i fattigdom og usselhed er Julie Westermann omsider død,« skrev et andet blad. »Bakken har mistet sit berømteste navn og en stor tiltrækning«. Historikeren Vidar Bruun blev helt rørstrømsk, da han nogle år senere skulle skrive om hende: »Ved hendes død havde man ikke engang en blomst til overs for hende!« Det kan vist ikke være rigtigt. Et vældigt følge af syngepiger og alskens gøglere fulgte hendes kiste til graven på Assistens kirkegård, og så mange nysgerrige slog følge, at det var ved at udarte til rene skandalescener. Men hun forlod denne verden, da naturen stod i det skønneste flor, så hvis ingen af hendes mange trofaste kolleger har haft råd til en blomst, så havde de sikkert hugget nogle buketter i en eller anden have undervejs fra Bakken til Nørrebro. At hun skulle have levet et liv i fattigdom, bestrides af Tivolis nutids-historiker Alfred Jeppesen, som hævder, at hun forstod at holde hus med sine beskedne indtægter, så hun ydermere ofte havde været i stand til at hjælpe andre.

Det vakte betydelig opsigt, da Amanda Nielsen, Holger Drachmanns Edith, blev engageret til at optræde i Kisten. Københavnerne havde jo genkendt hende fra hans roman »Med den brede pensel«, og Kisten fik i den periode, hun optrådte, betydelig søgning fra kredse, som ellers ikke satte

deres ben sådanne steder. Drachmann tilbragte ofte en times tid i Rantzaus selskab ved det berømte direktørbord, mens hun var engageret hos ham, og på hans 25 års jubilæums-aften sang man en hyldestsang, som var digtet af selve den store skjald, som var den tids mest omtalte danske digter. Kort tid efter røg Rantzau uklar med Tivolis direktion, som ejede bygningen, og han tog sit gode tøj og gik – men holdt dog først en afskedsfest, som der stod gny om i lange tider. Der var lang kø, da billetsalget åbnede, og masser af mennesker måtte gå skuffet bort uden at kunne komme ind. Også denne aften sang Amanda Nielsen sine kønne små Drachmann-sange.

Rantzau overtog en kort tid ledelsen af varieteen i Tivolisøens fregat Sankt Georg og slog siden sine folder andre steder. På den gamle havs 50 års jubilæum i 1893 blev han hyldet efter alle kunstens regler i Tivoli. Man havde i dagens anledning opført en tro kopi af den gamle Slukefterpavillon fra før Kistens tid, hvor Rantzaus viser for første gang havde lydt i Tivoli. Tusinder af mennesker sloges om at komme indenfor i det lave, petroleumbelyste sangerindelokale for at høre pigerne synge de kære gamle strofer: »I Odense og Århus man lærer ingenting – men i Slukefter er man mere med på dingeling«. Man flokkedes om Rantzau og sang hans døgnfluer, og visedigteren takkede rørt. I et avisreferat hed det, at publikum dånedede, da orkestret intonerede: »Åh Kragelund, åh Kragelund, er du der med fingeren igen«.

Rantzau var på sine ældre dage begyndt at få sans for spil, men desværre for ham selv nøjedes han ikke med at rafle ved bordet med det blanke metalskilt, hvor det måtte være begrænset, hvad han kunne tabe. Han begyndte at spille på Børsen. Panamakanal-aktier og andre usikre ting

og sager. Det endte med et brag. Hele den store formue røg. Han kom i stedet i uoverskuelig gæld.

Skal man tro på den berømte kapelmester Olfert Jespersen, og lad os da endelig det, så gik den berømmelige forlystelseskonge i døden for at sikre sig, at hans Sophie, som havde været lammet og hjælpeløs i samfulde 32 år, kunne komme ind på et alderdomshjem. Han vidste, at der ikke ville blive gjort eksekution for gæld ved børsspekulation i en selvmorders bo. Værdierne i hjemmet kunne, når de blev solgt, indbringe tilstrækkeligt til at sikre enken i resten af hendes dage. William Rantzau begik selvmord den 23. april 1897. Den i sin ungdom så fejrede sangerinde overlevede ham med hele 22 år. Hun kunne til det sidste glæde sig over, at hendes mands sange stadig jævnlig blev sunget. Det gør adskillige af dem endnu. »Jomfru, vil De med i skoven«, »Åh Susanne« og »Fra jeg i vuggen lå« er evergreens.

Den internationale varieté

Ordet varieté kommer af det franske ord for mangfoldighed. De rene sangerindepavilloner, hvor der ikke var anden form for underholdning, kunne altså ikke med nogen større ret kaldes varieteer; men allerede mens de var på deres højdepunkt, begyndte variationerne i programmernes sammensætning at gøre sig gældende – sangerinderne blev suppleret med komikere og dansere, flere og flere udlændinge holdt deres indtog på tribunerne, og der blev støt og roligt lagt op til indførelsen af den rigtige, internationale varieté i det københavnske forlystelsesliv.

Det var bare ikke så let, som genrens pionerer havde tænkt sig.

I 1872 blev et sommerlokale, som Kongens Klub på Østergade i nogle år havde haft i de skønneste grønne omgivelser på Vestervolds forterræn, omdannet til Cafe Boulevard, der senere efter en ombygning antog det finere navn Concert du Boulevard. Her gav ganske udmærkede orkestre koncerter, der blev opført korte operetteudtog og stundom vist forestillinger, som kunne minde noget om den senere varieté. Den store københavnske byggespekulant Hans Hansen, der senere krakkede og gik helt i hundene, opkøbte Concert du Boulevard og byggede National og året efter på det gamle sommerlokales tomter en prægtig koncertsal, der skulle sige sparto til alt, hvad man hidtil havde set i København af den slags. Her blev den internationale varieté for

alvor introduceret, sat i relief af tidens populæreste orkestre, Lumbyernes. Det gik bare ikke rigtig godt. Hansen solgte det og åbnede i stedet Dagmar-teatret, i hvis underste etage han var så letsindig at give varietéforestillinger, selv om han havde forpligtet sig til ikke at påføre de nye ejere af National, et aktieselskab, nogen form for konkurrence. Hansen, på grund af sin præsteagtige fremtoning kaldet Hellig-Hansen, blev idømt en så stor erstatningssum, at han gik ned med flaget og havnede på fattighospitalet.

Midt i 1880'erne forsøgte direktionen sig med at lade Georg Lumbye afløse af et wienerensemble – 10 sangerinder og et orkester under ledelse af musikdirektør Gothov Grünecke. Det var en fuldstændig fejl-disposition. Københavnerne elskede Lumbye og krævede ham tilbage. Man hylede og peb af sangerinderne og af »hr. Grin-ikke«, som åbenlyst vrængede næse ad demonstranterne, skønt han påstod, at en pibekonzert i Østrig betød det samme som begejstret bifald. Det hjalp ikke, at man præsenterede den internationale chansonette miss Harriet. Også hun blev hylet ud af den, og gentagne gange måtte politiet rydde salen. Så valgte direktionen at tage både chansonetten og wienerensemblet af plakaten og bede Lumbye om at vende tilbage. Det var i samme moment, man ansatte William Rantzaу som kunstnerisk leder og fyrede ham snart efter.

Man kunne ikke rigtig finde melodien i National. Det skulle jo helst være lidt mere stilfuldt i det fornemme lokale end i Kisten ovre på den anden side af gaden, hvor man med udmærket held havde indført den internationale varieté. En tid blev den store sal omdannet til teater og straks efter til almindeligt serveringslokale, men stadig uden større succes. Aktieselskabets bestyrelse skævede mere og mere indædt over til genboen, som forlængst havde indføjjet varie-

té-begrebet i sit officielle navn. Det var ikke længere Tivolis ny Pavillon, men Tivoli Varieté. Det var der bare ikke nogen, der kaldte det. Man sagde stadig Kisten. Et mindre lokale i tilknytning til varieteens galleri fik navnet Kistelåget, og i den korte tid, Rantzau havde flyttet sit direktørbord med den berømte plade over i National, foreslog et vittigt hoved at omdøbe det til Sarkofagen!

Efter Rantzaus afgang fra Kisten begyndte det at gå ned ad bakke her. Vidar Bruun mener, at det udartede til en ren kvindebørs i tiden indtil Wunsch fik fat i tøjljerne og styrede den gamle varieté ind i en heldigere bane.

Rantzaus afløser havde ellers i starten gjort, hvad han kunne. Han havde engageret en veritabel prinsesse i januar 1892, Pignatelli, som havde sendt sit kælne, noget fedladne portræt til direktionen sammen med en omhyggelig redegørelse for sine slægtskabsforhold, som synes at være hug- og stikfaste. Prinsessen havde en ganske køn stemme og blev da også behørigt hyldet af publikum med en lang række fremkaldelser, mens anmelderne var mere forbeholdne. En af dem skrev, at »hendes kinders embonpoint vil være forekommet en og anden noget ødselt anlagt«. Flere af hans kolleger udtalte sig i lignende vendinger, hvilket fik prinsessen til at indrykke følgende erklæring i pressen:

»Min skønhed er blevet besunget af så mange berømte digtere, og jeg har set så mange udmærkede mænd for mine fødder. Hvad min alder angår, er jeg endnu ung nok til at kunne tale om kærlighed. Det er muligt, at sorgerne har sat mærker på min pande, men derfra til at sammenligne mig med Methusalem burde dog vel være et langt spring. Jeg har aldrig sagt, at jeg elsker Boulanger. — Deres fyrstinde Pignatelli«.

Boulanger var en berømt fransk general og politiker, som

året før havde begået selvmord på sin elskerindes grav og havde afstedkommet en europæisk selvmordsbølge, der også drog hærgende hen over Danmark.

Mange år efter blev københavnernes mindet om den forlængst glemte italienske prinsesse, eller hvad hun nu var – ikke alle var lige overbevist om hendes titlers ægthed – da fabrikant Zacharias i sit reklameblad Kultorvets Nyheder tog sig for at hylde Tivoli på havens 75 års fødselsdag. Han gjorde det bl. a. ved at bringe portrætter af alle, der gennem tiderne havde optrådt i Kisten. Under fyrstindens fyldige træk havde en ugalant rimsmed skrevet disse linjer: »Du var en fed og gammel kone, se snart at komme på din trone«.

I 1893 høstede National omsider en ganske betydelig succes ved at præsentere den verdensberømte serpentine-dans i den underskønne miss Lotti Foys gribende udførelse. Hun dansede i flagrende gevandter, som blev udmalet i pressen som et vidunder af farver, et hav af skinnende grønt, lysende guld og flammende rødt. Succes hele vejen igennem. Et par år efter kom Thor Jensen til roret, tidligere vært i sangerindeknejsen i bunden af Tivolis fregat og sammen med Rantzau i tilsvarende etablissementer i det kendte forsamlingslokale Belle Alliance på hjørnet af Linnésgade og Frederiksborggade og på Store Ravnsborg, hvor nu Det ny Scala ligger. Thor Jensen forstod sin metier, og omsider havde københavnernes taget den internationale varieté til deres hjerte – eller i hvert fald den mindst kritiske del af publikum. De rene teaterentusiaster så med bekymring på varieteernes fremgang. Teaterdøden lurede forude.

Thor Jensens største succes var dog slet ikke noget udenlandsk nummer, men en køn ung pige, som hed Dagmar Hansen. Hun skal have et kapitel for sig selv.

Efter at Jensen havde sluppet tøjlerne, gik det atter ned ad bakke, indtil Thomas S. Lorenzen dukkede op. Han var som ganske ung kommet fra Sønderjylland til København for at arbejde i Øresund i Nyhavn, som hans morbror ejede, og da denne købte hotel National, fulgte Lorenzen med. Som portier i hotellet fik han kik på varieteen, som var blevet omdøbt til La Scala, men efter ganske kort tids forløb havde måttet lukke. Han overtog den i sommeren 1898 og siden også hotellet, og så gik det ellers rask fremad. Lorenzens Scala Varieté efter berlinsk mønster startede med den strålende præsentation af de fem unge Laurisson-søstre i sribede tricot'er og sorte strømper med kokette sløjfer på strømpebåndene. Fine ting i nips. Successen var altså slået fast fra starten, og det var endda et overvejende velstående publikum, der troppede op her. De bredere masser søgte Cirkus Varieté i Jernbanegade – cirkusbygningen, som i vintersæsonen blev drevet som varietéscene. Kisten var der ikke rigtig nogen, der regnede med længere. Peter Wunsch var endnu ikke dukket op.

Cirkus Varieté var startet i september 1886 på den betingelse, at overskuddet blev skænket til et invalidehjem. I første sæson så man danserparret hr. og fru Geneé og deres lille 8-årige datter Adeline, som siden blev hele Englands fejrede balletstjerne. Desuden musikalske klovner, sudanesiske spillemænd, en svensk dobbeltkvartet samt Georg Lumbyes berømte orkester, der var blevet vraget i National.

Det var i Cirkus Varieté, den populære sang »Jim og jeg var venner alle dage«, blev sunget og spillet første gang. En amerikansk negerklovn havde haft stor succes og havde bedt Olfert Jespersen om at lave en sang til ham, som han kunne synge på dansk. »Jim« blev en øredøvende succes, og Jespersen fandt, at den passede så godt til Jackson, at han

slet ikke nænnede at tage penge for den. Senere tog Carl Alstrup sangen på sit repertoire.

I marts 1901 var Lona Barrison det store nummer i Jernbanegade. Hun havde som purung sammen med sine søstre vakt stor jubel i National med deres sange og danse; men Sisters Barrison var siden blevet skilt fra hinanden, og den yngste af dem var draget ud i den store verden alene og havde optrådt på en lang række af de førende varietéscener. Hun blev fulgt af sin mand og impresario, hr. Fleron, som havde skaffet hende topengagementer ikke blot i Europa, men også i USA. Under hendes optræden i Hamburg var Holger Drachmann blevet en smule betaget af hende – der skulle jo ikke så meget til – og havde skrevet disse ord til hende:

Forkælet, forkætret,
forfar'n og naiv,
så glad som en sissen,
så svaj som et siv;
en frygt for alle fruer
en fryd for alle mænd
går Lona sin vej
over hjerterne hen.

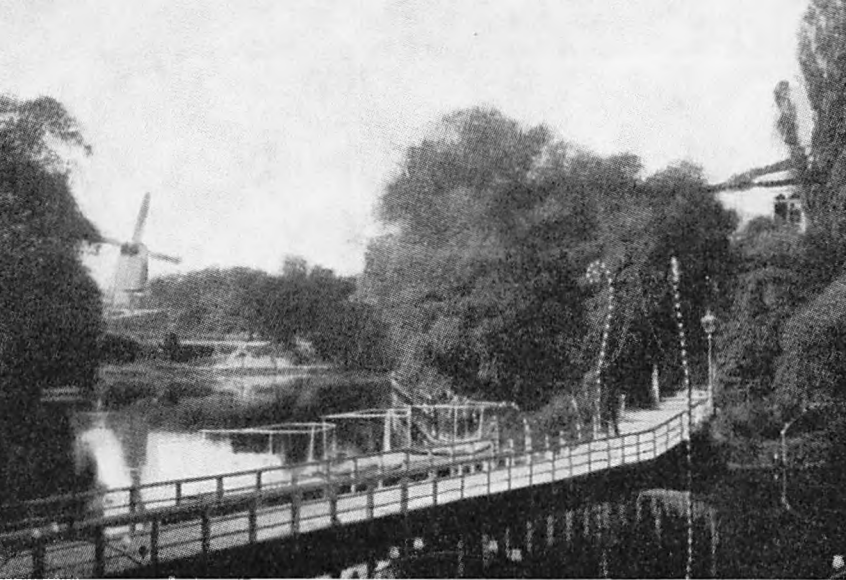
Nu optrådte hun i Cirkus Varieté med nogle muntre drikkeviser, som Drachmann havde skrevet specielt til hende. Da det rigtige cirkus senere rykkede ind i Jernbanegade, blev Lona også engageret her; men politimester Theodor Petersen nedlagde forbud imod, at hun måtte synge sine sange siddende på ryggen af en hest, hvorpå ægteparret omgående pakkede deres kufferter og sagde Danmark farvel.

I 1903 skaffede varieteen et af tidens største navne i genren til Danmark – den unge, skønne danserinde Cleo de

Merode, som ifølge Tippe Lumbye ikke var særlig dygtig til at danse, men som fik sine engagementer på grund af rygterne om, at hun var den belgiske kong Leopolds elskerinde. Han blev af samme årsag kaldt kong Cleopold i hele Europa og det nordlige Amerika! Der var den spinkle sandhed bag historien, at Leopold den Anden, som havde hørt noget om hendes afstamning fra en østrigsk adelsslægt, havde ønsket at tale med hende en aften, han havde overværet en forestilling, hvori hun deltog som purung balletpige i et større korps. Hun havde haft en samtale med ham under fire øjne, og straks gik jungletrommerne. En smart impresario tilbød hende en kontrakt, ifølge hvilken hun skulle have 4500 franc om måneden for at spjætte lidt med benene og se sød og genert ud på diverse varietéscener. Det svarede til 30 gange en dansk ministers løn, så der er ikke noget at sige til, at pigebarnet slog til. Det blev til turné rundt i Europa og Amerika og altså omsider den 16. oktober 1903 premiere for et andægtigt og benovet københavnerpublikum i Jernbanegade.

Tippe Lumbye, som interviewede den skønne for midt-dagsbladet »Klokken 12«, spurgte hende direkte, om det var rigtigt, at hun var kong Leopolds elskerinde. Med nedslåede øjne benægtede hun det – hun havde aldrig andet end danset for ham og ført en flygtig samtale med ham. Samme forklaring gav hun langt senere, da hun nedskrev sine memoirer.

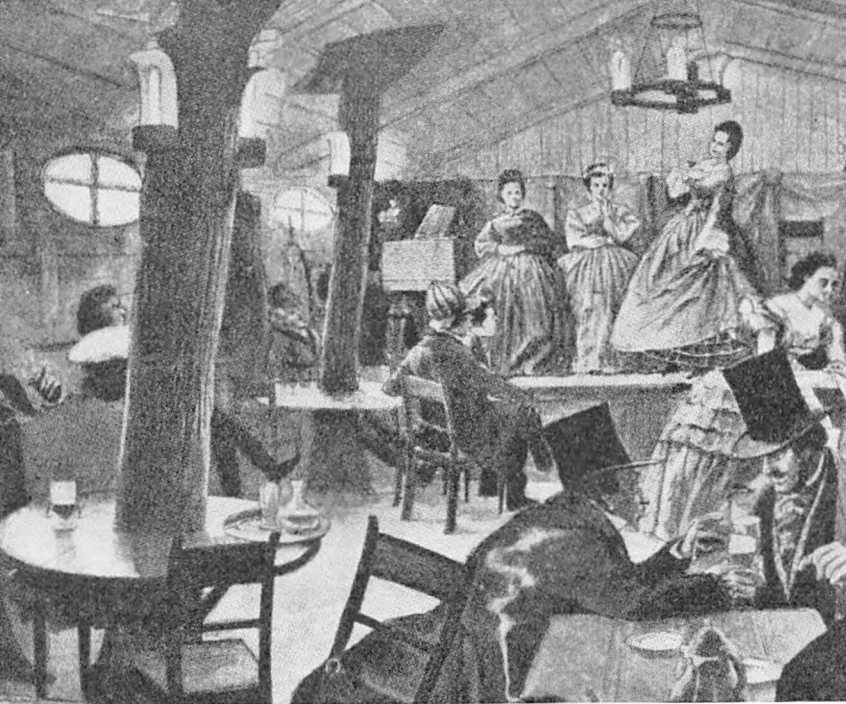
Så sent som den 2. januar 1966 kunne Poul Neve skrive i Berlingske Tidende: »Forleden udbrød pariserne: Cleo de Merode – lever hun endnu? Hun må da være mindst 100! – – Det var, som om en svunden tid var stået op af graven. – – I den internationale kunstnerverden findes aldeles afgjort ingen, hvis fysiognomi blev kendt så viden om som

Skillingsbroen over til Tivoligøen med dens gemytlige sangerindeknejpe. Møllen i baggrunden står, hvor man nu finder karréen ved Rådhuspladsens nordside.

Rafael Viale ledede pavillonen på Øen i 5 år og er her fotograferet sammen med sine sangerinder i 1865. Mester selv samt hustruen Louise sidder, mens pigerne Bertha, Thora og Emma må stå op.

Tivolis første Slukefter, hvor træer blev benyttet både som bordben og støtter til at holde det primitive loft. Det er det Valentinske selskab, der underholder.

Og her ses pigerne i nærbillede – i midten den forguede stjerne Sofie Valentin, som blev gift med William Rantzau.

Cleo de Merodes klassisk skønne hoved med de fromme, udtryksfulde øjne ...»

Hun levede altså endnu i 1966 – i en alder af 96 år! Nu er hun formodentlig gået bort til de evige varietétribuner.

Jeg har et par gange flygtigt nævnt navnet Wunsch i forbindelse med Kisten, som efterhånden havde fået et temmelig ilde ry. Han hed Peter til fornavn og var født i 1866, var blevet udlært som varemægler og havde startet selvstændig virksomhed i 1898 som agent for nogle tyske og engelske firmaer. 1899 blev han tillige herreekviperingshandler, og som om det ikke var nok, virkede han også som forretningsfører og revisor for flere restauratører. Det er sikkert her igennem, han har fået kik på Kisten, som nylig var blevet kaldt en plimsollsk ligkiste – den engelske minister Plimsoll havde jo været så bandsat uheldig, at hans navn var blevet analogt med en synkefærdig skude, skønt han tværtimod havde fået gennemført love imod de hensynsløse skibsredere, som sendte sådanne ligkister i søen. Peter Wunsch fik ikke bare stoppet de værste lækager i den synkende skude, da han afviklede sine andre forehavender og blev varietévært i Kisten i 1903. Han fik fikset den op, så den gamle pavillon på kort tid igen var mellem de toneangivende varieteer i København. Efterhånden fik den mere og mere præg af boulevardteater, omsider i 1918 knæsat i navnet Apollo i stedet for Tivoli Varieté.

Hos Wunsch optrådte i 1912 Ernst Rolf som ung og ukendt kunstner. Han skulle siden vende tilbage til København, ombølget af hele Europas beundring og begejstring. Allerede i 1905 var Carl Fischer begyndt at slå sine folder i Kisten, men hans gennembrud skete først i 1910 med visen »Så var det hele ødelagt«. Nu blev Valdemar Schiøler-

Linck, som allerede nød et formidabelt ry efter sin optræden i Over Stalden og på Sønderbros Teater på Amager, hentet ind til Kisten af Wunsch og kom til at danne et ubetaleligt komisk par med Carl Fischer. Men det er jo dårlig nok blevet historie endnu – de optrådte sammen i masser af år og gør det endnu jævnligt på grammofon.

Wunsch trak sig tilbage fra Apollo i 1923, hovedsagelig fordi han nogen tid forinden havde startet et bogtrykkeri og samtidig havde hænderne fulde af organisatorisk arbejde. Efter at han en tid havde været bryggeridirektør sideløbende med sit virke som varietévært, var han i 1918 blevet formand for Centralforeningen af Hotelvært- og Restauratørforeninger i Danmark, fra 1934 præsident for samme og efter sin afgang som kollegernes trofaste og energiske tillidsmand i 1938 landsorganisationens ærespræsident. Han var overordentlig initiativrig som foreningsmand såvel som varieté- og teatermand og tillige tilpas fantasifuld, men besad en medfødt evne til altid at have det store overblik, som kendetegner den rette organisationsleder. Peter Wunsch døde i august 1945.

I hans tid var der ved at gå panik i den københavnske teaterverden. Tre varieteer på det forreste Vesterbro bejlede med stort held til publikums gunst, og nedgangen i besøget på de rigtige teatre var faretruende. Kun de helt store navne kunne stadig trække fulde huse. Der skete efterhånden en ændring i dette billede, dels fordi som nævnt Kisten blev lavet gradvis om til rigtig teater, dels fordi det samme skete med Scala ovre på den anden side af Vesterbros Passage. Cirkus Varieté lukkede under første verdenskrig og blev omdannet til biografen World Cinema.

Scala fejrede jo store triumfer i Thomas S. Lorenzens tid, men endnu mere succesombrust blev varieteen under hans

efterfølger, den tidligere Ringkøbing-købmand Frede Skaarup, som på kort tid havde tjent en stor formue ved at starte Danmarks første udlejningsselskab for film. Han var ellers ved at få en uheldig start.

»Må Scala og Tivoli Varieté lukke?« hed det i avisoverskrifterne i efteråret 1912, da Lorenzen takkede af, og Skaarup var ved at gøre klar til den første af de store udstyrsrevyer, der gjorde ham til Københavns forlystelseskonge i pengerigelighedens år under og lige efter verdenskrigen. Justitsministeren havde forbudt varieteerne at give kabaretforestillinger, som benyttede mere end en enkelt dekoration – og det krævedes ydermere, at denne dekoration ikke måtte have nogetsomhelst at gøre med indholdet af kabaretten, ligesom der heller ikke måtte anvendes egentlige rekvisitter. Sådanne bestemmelser var katastrofale for Peter Wunsch, som allerede havde spillet flere kabaretter med skiftende dekorationer og stort personale, og endnu mere katastrofale var de for Skaarup, som havde sin kabaret klar og havde bestilt seks store dekorationer og rekvisitter i mængder af de ypperste mestre i denne specielle branche – dekorationerne således af den unge Robert Storm-Petersen og den gamle, berømte teatermaler Carl Lund, der især var kendt fra Tivoli. Både Wunsch og Skaarup havde store formuer på spil.

Det lykkedes i oktober at få ændret de skrappe bestemmelser, så begge forestillinger kunne løbe af stabelen. Skaarups tog næsten vejret fra københavnerne. Det var udstyrsrevyen »Den trådløse«, som havde premiere den 18. oktober 1912, kort efter at det tyske luftskib Hansa havde aflagt besøg i København og i samme tid, som den trådløse telegraf var ved at slå igennem herhjemme. Af revyens solister var det damerne, der siden opnåede størst berømmelse – Olga Svendsen, Stella Kjærulff og Ella Gregers. Et kor på

25 damer i skiftende kostumer og i et enkelt nummer delvis anbragte på ryggen af 10 islandske heste, sprællevende vel at mærke, sagde sparto til alt, hvad man hidtil havde set af international varieté i Danmark.

»Det var en varietéaften, til hvilken selv grånende varietégæster ikke har oplevet magen til i København,« skrev en anmelder dagen efter. »Kor og danseoptrin med et væld af skønne og velskabte unge kvinder i kostumer præget af smag og stil, vekslede ustandselig. Der var betjente, postbude, brandmænd, sporvejsfunktionærer, tyve nationer fremstillet af tyve evaer, Tivoligarden til fods og til hest osv.« Aftenens store clou var luftskibet Hansa, som pludselig svævede ud over tilskuerpladserne fra tribunen med Ella Gregers ombord!

Skaarup red i de følgende år på en bølge af højkonjunktur, der fostrede masser af »nye rige«, »gullaschbaroner«, som stoppede alt på dåser og solgte det til tyskerne som konserves og levede i sus og dus – samtidig med at nøden var forfærdende i den københavnske arbejderklasse. Skaarup gik ned, da de hektiske samfundsforhold ændredes, skriver teaterhistorikeren Robert Neiiendam, og han tilføjer: »Han havde vovemod og en brændende, både naiv og beregnende interesse for teatrets yderside, det flotte og blændende«. Til hans største fortjenester hører nok, at en lang række af de senere tiders største revyskuespillere og skuespillerinder havde deres gennembrud på hans scene.

Skaarup, hvis første forestilling var blevet kaldt varieté i pressen, var blevet teater- og især revykonge. I den hektiske gullasch-tid var det Adler Petersen, der var varieteernes konge – eller varieteernes Skaarup, som han også blev kaldt. Han var uddannet tjener, men havde i den pengeregelige tid under krigen tjent en formue på en fornem spiserestaurant,

Borgersalen, som lå på hjørnet af Blågårdsgade og Nørrebrogade. Han købte i 1918 det nuværende Valencia og lavede den gamle dansebule om til en varieté med så høje priser, at man simpelt hen aldrig før havde set noget lignende i København. Det blev naturligvis straks et statussymbol for millionær-opkomlingene, der deltog i den forrygende dans om guldkalven, at lade sig se i Palais de dance, som etablissementet blev kaldt. Da guldfeberen løjede af, og de fleste af gullaschbaronerne havde mistet deres kæmpeformuer, mistede også Adler Petersen de fleste af sine penge, dog ikke flere, end at han, efter at have opgivet Valencia, kunne åbne varieteen Barberina og senere Roma, der efter hans tid blev til den berømmelige Zigeunerhallen på Jagtvej.

Det var på den tid forlængst forbi med at give kæmpefester i millionærvillaen ved Bagsværd sø, hvor gæsterne havde en tjener hver og spiste af guldtallerkener, mens et stort orkester i fuldt liberi musicerede. Københavnske spekulanters grove udnyttelse af krigskonjunkturerne var endt med en forskrækkelse. Det hævdes i øvrigt, at varietékongen selv ikke gav anledning til så megen forargelse i den jævne befolkning som hans gæster. Adler Petersen skulle allerede tidligt have købt sig en vis aflad ved en stor gavmildhed imod krigstidens mange nødstedte.

Disse templer for meningsløsheden

Det var ikke mange af det københavnske åndslivs kendte navne, som offentligt på nogen måde sagde god for det, man irriteret kaldte »syngepige-uvæsenet«. Erik Bøgh formelig rasede imod det – omtrent som sprogmanden Levin mange år før havde vendt sig skarpt imod omdannelsen af vinterlivet Casino til en lille dramatisk scene, der fik Erik Bøgh som direktør! Den pilne Levin, der ikke kunne tænke sig nogen anden københavnsk scene end den kongelige, frygtede, at »råhed og vansmag« ville brede sig fra Amaliegade ud over hovedstadens kulturliv. Ligesom en anelse kultur blev bevaret, selv om der opstod private teatre i København, kom tribunesangerinderne heller ikke til at kvæle storbyens teaterliv. Det var i betydelig større fare, da den internationale varieté mange år senere slog igennem og en tid affolkede de rigtige teatre.

Det er ikke til at forbavses over, at heller ikke Herman Bang brød sig om syngepigerne og om deres efterfølgere, varieté-stjernerne, som efter hans opfattelse var to alen af ét stykke, blot med den forskel, at man i varieteerne serverede usædeligheden på tysk og fransk. End ikke på sine oplæsnings-turneer i provinsen undgik han dem. Man kunne måske hævde, at han bare kunne have holdt sig fra dem, men det er jo en journalists fornemste opgave at holde sig orienteret om alt, hvad der sker, og Bang var i varieteerne gennembrudstid først og fremmest journalist. Hans artikler i Nationaltidende er glimrende tidsbilleder og meget læste

den dag i dag, skønt vittighedsbladet Punch regnede dem for kedelige. I hver brevsprække i byen stikker der et eksemplar af Nationaltidende, og i hvert eksemplar af Nationaltidende står der en artikel af Herman Bang, skrev man engang i bladet – »intet under at selv brevsprækkerne gaber!«

Herman Bang holdt meget af at rejse i provinsen, her fik han ro til at tænke, småbyernes ensformighed gjorde sjælen stilfærdig; men provinsbyernes forlystelsesliv stemte ham sørgmodig. Her mødte han tranghed og fattigdom på øjenlyst, livsglædens bitreste bæreme:

»Disse templer for meningsløsheden i form af klovner og grotesksangere og negre, som puster hinanden mel i ansigtet, og for kødets lyst i form af trikoter og viser med vovede omkvæd – disse templer breder sig, hver ravnekrog har sit. Men ude i den store verden – dér står dog som et blændskin af elektrisk lys, af skønne legemer, af luksus, af massens jubel omkring navnet og hvad det gemmer«. Bravoursangerinden frk. Olga Berszinskaja traf han i sin tid i en storvarieté i Bruxelles, syngende polske viser for et begejstret publikum. Nu traf han hende i en billig provinsvarieté i Danmark, gammel, afdanket og halvfed, indlemmet i den sidste bagtrop af den brødløse kunsts hær.

Men det er ikke bare provinsen, som ikke kan leve op til varieteens højere plan i udlandet. »Se blot vor bys National,« skriver Herman Bang i 1890, »en kold, aldrig helt opvarmet sal, mer end halvmørk, skiden – med disse tolv, seksten frysende tilskuere, som døsiges drikker foran de slørede vægspejle, der gråt og glansløst gengiver det grå billede«. Et fire mands danseorkester »flagrer som vildskudte fugle – vingskudte i en luft, hvor de ikke hører hjemme«. Tilskuerne skriger med på valsenes verdensberømte refrainer, »som om de vrængede ad deres døde munterhed«.

På teatret havde digteren den gang endnu kun høstet fiasko, men han havde en levende forestilling om, hvordan publikums smag kunne højnes, også vest for Valby bakke. Gennem sine romaner og artikler i pressen var han forlængst blevet et berømt navn i det ganske land, og han var i stand til at trække fulde huse overalt til sine oplæsningsaftener, selv om han ikke altid var lige taktfuld over for sit publikum. Vennen Peter Nansen har fortalt, at han en aften holdt bogen op for ansigtet og rakte tunge og vrængede næse ad publikum, som ikke forstod hans fine pointer – men som til gengæld forstod, hvad det var, han foretog sig, idet bogen ikke var i stand til at skjule hans miner og gebærder. Der er næppe tvivl om, at digteren selv af det store publikum blev betragtet nærmest som et varieté-nummer, og Gustav Wieds grovkornede satire over hans oplæsningsaftener i »Livsens ondskab« er såmænd nok ikke alverdens meget fortegnet. Han kalder ham lidt ondskabsfuldt Henri de Madsen og lader ham være engageret som trækplaster for et traditionelt »Bal i den borgerlige«. Da publikum forventningsfulde har indfundet sig i salen, forlyder det, at den berømte digter ligger på en chaiselongue inde i kunstnerværelset og indtager morfin. Staklen er jo så svagelig – man siger, han lever udelukkende af champagne og kaviar! Da tæppet omsider går op, ser man teatrets salondekoration med fløjdøre i baggrunden, et firbenet mahognibord i midten og til venstre for bordet en chaiselongue, mens en amerikansk gyngestol er anbragt til højre. På bordet ligger en tommestok.

»Fløjdøren var lydløst blevet sneget op på klem, og ad den derved frembragte revne vred Henri de Madsen sig ind. – Bly og beskeden listede han på tåspidserne ned til lamperækken, og legende genert med sin venstre øreflip bukkede

han. – En bragende klapsalve hilste ham. Byen kvitterede for berømmelsen«. Under allehånde teatralske falbelader fremsagde han et uforståeligt, såre modernistisk digt, »Fugleedderkoppen«.

»Han deklamerede ikke alene med munden, men med øjnene, med ørene, med hånd, med arme, ben og tomme-stok! Intet sekund var hans person rolig. Snart sad han på kanten af bordet, snart midt inde på pladen. Snart lå han henslængt på chaiselonguen, og snart vuggede han sig orkanagtigt i gyngestolen. Og to gange løb han på alle fire ud gennem fløjdøren og ind igen! ... Og stadig lød versene klare og sonore fra hans læber. Hans skrattende stemme blev dyb og fuldtonende. Man levede med. Man så urskovens dunkle dybder. Så fugleedderkoppen liste sig over sit bytte; gribe det med sine leddede arme, holde det fast, suge det ud, spyttede det fra sig ... og betagelsen steg til ekstase, da digteren endelig, frem fra bordet, ind under hvilket han *nu* var krøbet, udslyngede disse sidste linjer ...«

Her følger så slutningen af det groteske digt, som i sig selv er en parodi: »... da han havde endt, således, sit digt med et skrig, et nødråb, henstrakt som en død, under bordet; da lå også Gammelkøbing for Henri de Madsens fødder«.

Adskillige memoirefortællere har set og hørt Herman Bang som oplæser, og man får indtrykket af, at Gustav Wiedes parodi på ham ikke er helt ved siden af. Han har i det borgerlige foreningsliv været en slags erstatning for klovner og grotesksangere og negre, som puster mel i ansigtet på hinanden i »disse templer for meningsløsheden«, som man hjertens gerne besøgte, men ikke talte højt om, når man kom hjem til lilleemor og børnene.

Oh Dagmar!

»Der bor en sangfugl i hendes bryst, og den bor kønt,« skrev anmelderen Chr. Hjort-Clausen efter den kønne og veldrejede Dagmar Hansens debut i National i 1896. Det varede ikke længe, før hele byen sang med på hendes små sange og først og fremmest landeplagen gennem 15–20 år, »Oh Dagmar, oh Dagmar, vil du være min, så vil jeg være din ...« Det blev fra starten den helt store, øredøvende succes. Hun fik under stormende jubel overrakt etablermentet Nationals fornemme guldnål, og så at sige alle mandfolk i byen var mere eller mindre åbenlyst forelskede i hende, adskillige af dem på en alt andet end diskret facon, opildnet af teksterne til hendes viser, som alle handlede om letlevende københavneres små erotiske oplevelser.

Den mest nærgående opmærksomhed kølnedes noget, da den skønne gav sit første interview – et af de allerførste interviews i dansk presse overhovedet. Journalisten bad hende besvare et spørgsmål, som alle mandfolk i den ganske stad havde på deres læber, nemlig: hvor gammel er pige-barnet? Modstræbende rykkede hun ud med den fatale sandhed, at hun kun var 15 år. Hun fortæller, at hun var fuldt voksen, hvad formerne angik, i en alder af 13 år, men alligevel skulle gå med korte barnekjoler. Man var ikke vant til at se velformede pigeben dengang, og hendes spillelærer kunne ikke dy sig for ved flere lejligheder at svirpe hende lidt hen over læggene med violinbuen. Sit første frierbrev modtog hun på sin 14 års fødselsdag. Den unge mand havde

regnet hende for at være omkring en snes år. Den aften tudede hun sig i søvn af sorg og græmmelse over sin skrækeligt unge alder ...

Dagmar Hansen havde allerede inden sit engagement hos Thor Jensen på National haft teenage- eller backfish-roller, som det hed dengang, både på Casino og på en provinsturné, uden at der var blevet lagt videre mærke til hende. Men nu var der altså blevet lagt mærke til hende for alle pengene. Så overvældende var hendes succes – og den forargelse, hun vakte i de mest snerpede kredse af borgerskabet – at hun gemte sig bort et helt år i Sverige!

Det næste store gennembrud fulgte i 1899, da Fugmann engagerede hende til den populære varieté Over Stalden i Charlottenlund. Det indvarslede en succes gennem en lang årrække, som man ligefrem har kaldt Charlottenlunds Dagmar-epoke! Statsbanerne og sporvejene måtte sørge for ekstrature flere gange om søndagen, når københavnernes strømmede til skovs for at juble over deres alle sammens Dagmar, når hun kvadrede »Jeg gør det ikke med den nye kjole på« og selvfølgelig den uopslidelige »Oh Dagmar«, der var slået fast som hendes kendingsmelodi og uløseligt knyttet til hendes person. Den var hendes image, ville man vel sige i dag. Selv i vor tid er Dagmar Hansen blevet nævnt som den mest berømte af alle de kunstnere, der gennem tiderne var knyttet til Over Stalden, og det siger sandelig en del. Man behøver blot at erindre om, at en af kunstnerne fra etablerementets seneste tid var Osvald Helmuth. Hun er vel også den eneste af sin tids varietéstjerner, som har fået sin statue. Den står foran Skovriderkroen, som blev opført på tomterne af Over Stalden, efter at etablerementet var blevet revet ned i 1936. I de sidste årtier blev det ikke længere kaldt varieté, men revyteater og teaterrestaurant. Flere af

vore berømteste revyskuespillere og skuespillerinder har fået deres store gennembrud i Over Stalden.

Det er næppe for meget sagt, at denne overgang fra sangerindepavillon til revyteater væsentligst skyldtes det lykkelige indfald, Th. Fugmann fik, da han engagerede Dagmar Hansen. Den fejrede diva boede en tid i det lille bomhus på Strandvejen, hvor i øvrigt sidst Fugmann selv havde sin bopæl. Det blev siden flyttet hen i skovbrynet ved siden af den moderne storstadsrestaurant, og der har det stadig sin plads.

En af de mest glødende beundrere, Dagmar Hansen havde i den første tid, hun optrådte hos Fugmann, var et medlem af en dværgrup, fortæller Halvor Petersen i det fine tekst- og billedværk »fra de gode gamle dage i Gentofte Kommune«. Den lille mand fulgte hende, hvor hun gik og stod, og da han en skøn sommerdag var listet efter hende, da hun ville spadsere en tur i skoven, satte hun sig ned i det grønne og tog ham på skødet, som havde han været et lille barn. I det samme kom kronprins Frederik, som boede på slottet, forbi på sin daglige spadseretur.

»Nå, der sidder De jo godt!« sagde han muntert, idet han fik øje på dværgen på den berømte sangerindes knæ. Dvær-gen så ulykkeligt op på kronprinsen og svarede: »Jamen, hvad skal jeg arme mand gøre med den store pige!«

Restauratør Fugmann var glødende lokalpatriot, og når nogle af hans sangerinder søgte et sted at bo, anbefalede han dem altid varmt at slå sig ned i Gentofte kommune, for der var menneskene meget rarere end alle andre steder. Det fik Dagmar Hansen ikke umiddelbart indtrykket af, da hun i sin fars navn købte en grund i kommunen i året 1900 og lod opføre en smuk villa nær Øresunds bred. Det var på

A. N. Hansens Allé, der hørte under gården Aurehøj, men hvor der forlængst var skudt store, fornemme villaer op. Det skal have medført en formelig panikagtig stemning blandt de fornemme villabeboere – sikkert først og fremmest fruene – da det sivede ud, hvem det var, der skulle flytte ind i det ny hus. En indremissionsk smørgrosserer gik fra dør til dør og samlede underskrifter for at formå myndighederne til at bremse denne skrækkelige vanhelligelse af deres dyrt erhvervede enemærker mellem Strandvejen og Øresund. Han gik endog så vidt som til at true med, at hun ville blive hindret i at flytte ind, hvis de ansvarlige myndigheder ikke i tide forbød hende det. Denne aldrende og voldsomme aktivist må alligevel have opgivet at stampe imod brodden. I alt fald flyttede den skønne ind i oktober måned – endda samme dag, som man indviede Hellerup kirkeovre på den anden side af Strandvejen.

Dette, at den forgudede diva var blevet villaejer, hævede hende ligesom lidt op i nærheden af overklassen, så selv snobbende madammer begyndte at se lidt mere velvilligt på den talentfulde unge dame. I juni 1902 vakte hun furore på væddeløbsbanen, hvor storborgerne og den endnu højere overklasse mødte op for at blive set. Det hedder i en avisreportage af denne celebre begivenhed:

»Men hvad er det? Pludselig drejer alle hoveder sig som efter en snor. Dagmar kommer, ledsaget af en yngre bror. Opsigten, det vækker, viser storstaden København i al dens glans. Siden frk. Dagmar er blevet villaejer i Hellerup synes hun at have erhvervet sig en ikke ringe agtelse. Hun skrider frem i snehvid dragt, beskuet, beundret, tegnet og fotograferet. Alle ser efter hende: kammerherre Münther, direktør Rée, teaterchef, grev Danneskjold-Samsøe, oberst Lütken,

baron C. Blixen-Finecke, baronesse Wedel, general Engelbrecht ... alle, ja selv på dommertribunen: Alfred Benzon, grev Knuth og sekretæren Wegener. Alle! «

Det var ikke mange af varieteens syngende og dansende piger, som i samme grad tiltrak sig et travpublikums og snobbende journalisters opmærksomhed. Udbuddet var stort. Masser af »tjenestepiger med en smule djævelskab i kroppen«, som forfatteren Albert Gnudtzmann har udtrykt det i en fortræffelig bog om København i 1907, drømte om en karriere på de skrå brædder, men opdagede tidligt, at selv til de laveste på scenens rangstige, korpigerne, stilles der temmelig store krav. Så var de modne til varietétribunen, hvis de ellers havde krop til at bære et kostume og frejdighed og stemme til at lire en vise af.

»Består hun prøven nogenlunde og ikke henvises til Bakken og andre obskure tingeltanglers tarveligste kipper,« skriver Gnudtzmann om den vordende debutantinde i rampelys, »får hun engagement ved en af byens større varieteer med en gage, der i de fleste tilfælde bevæger sig omkring og ofte under et halvt hundrede kroner om måneden og i de exceptionelt heldige kan stige til 100 à 120 kroner. Og hun er dermed indskrevet i de københavnske chansoneters lag«.

Muligheden var der for en videre karriere i rampelyset og kæmpeindtægter på de store europæiske varieteer, men den var såre lille. Så let, som det gik den purunge Dagmar ifølge visen, hun slog sig op på, var det altså kun i de yderst exceptionelle tilfælde at gøre karriere på de store tribuner. I øvrigt var hendes lykke jo først gjort, da hun *havde* sunget visen for det store publikum. Dens tekst bringes i fuld ordlyd bagest i denne bog.

Efter ti års strålende karriere giftede frk. Dagmar sig med

en tysker og blev fru Heinemann, men verdenskrigen bragte hende tilbage til København, hvor hun fortsatte kæden af successer i Over Stalden. Hun var ikke længere varietésangerinde, men fuldt accepteret skuespillerinde i den lettere genre. Og det var jo for øvrigt også der, hun var begyndt i sin pure ungdom.

En opadstræbende bulevært

Cand. phil. Laurentius Feilberg, som var søn af en præst på Stevns, blev et af de store navne i det københavnske forlystelseslivs historie. Gennem Holger Drachmanns digtning og især gennem *myten om Drachmann* havde Carl Kehlets gamle syngepigetempel i Allégade et vist (næppe særlig fortjent) ry på sig endnu i 1896, da Kehlet solgte foretagendet til Feilberg for selv at blive restauratør i Zoo.

Laurentius Feilberg, også kaldet *Lorry*, var ikke blot akademisk borger, men havde også flirtet lidt med muserne og storbyens bohème i sine unge dage og havde ellers med flid kastet sig over journalistikken. Endnu langt ind i sin karriere som varietévært skrev han til det alt andet end velrenommerede Middagsposten og mentes endda at være bagmanden for skandaleredaktøren Johannes Hansens ækle snagen i andre menneskers privatliv, ikke mindst Holger Drachmanns. Det var i øvrigt gennem Middagsposten, Feilberg lancerede sine pudsige reklameslogans om »æblekage som vor mor lavede den«, »det store, usandsynlige kolde bord« og »festligt, folkeligt, fornøjeligt« – udtryk og vendinger, som den gang var splinternye og tildels af Feilbergs egen avl, omend i flere tilfælde med inspiration fra udlandet.

I 1891 var Lorry Feilberg trådt ind i restauratørernes rækker, idet han den 5. juni dette år åbnede et mønsterbageri med tilhørende alkoholfri natrestaurant i Vimmelskaflet 36. Her kunne gæsterne i sene nattetimer sidde og drikke mælk med æbleskiver til og samtidig se bagersven-

William Rantzau.

•Lorry• Feilberg.

Dagmar Hansen.

Julie Westermann.

I Operetten var der flere sangerinder på tribunen end de sædvanlige 4-5, men der var også megen anden underholdning. Her er det en mandlig sanger, der træder frem i et antræk, der var en større scene værdig.

dene i arbejde gennem en tyk glasrude. Mærkelig nok var det politiet og ikke bagernes fagforening, der forbød dette arrangement. Her havde kunderne ellers kunnet sidde og holde øje med, at bagersvendene ikke snød næsen i bolledejen, hvad de stundom fik skylden for i bagerier i almindelighed.

Efter overtagelsen af Kehlets Cafe chantant, hvor »Nordens skønneste kvinder« havde kvidret i forføreriske gevandter, ombyggede Feilberg hele herligheden og skabte Operetten og Bondestuen, der stod i snæver forbindelse med hinanden. Han fortsatte traditionen i Operetten med lidt bredere anlagte varietéforestillinger end hidtil, men stadig med sangerinder på rad og række som det bærende element. Dameholdet var ifølge advokaten og forfatteren Frederik Graae »en bedrøvelig fortidslevning«. Blandt gæsterne var det letlevende piger og de såkaldte »Saxogade-drenge«, der førte an. I starten synes Feilberg ikke at have nærret større uvilje imod dem. Det var i alt fald ved at lytte til deres sædvanlige omgangstone, der naturligvis var rigeligt isprængt tidens nyeste slang, restauratøren skabte mange af sine bevingede ord.

Da han gjorde Bondestuen en anelse pænere ved at omskabe den til Landsbyen, nægtede han dette publikum adgang, og på en af de kvindelige stamgæsters fornærmede: »Hva' skaver du dig for, gamle Lorry?« skal han afvisende have snerret: »I en landsby kommer der ikke skøger!«

Men det var altså fra dette publikum, han havde udtryk som »Vi flækker ikke vind« og »vi spiser ikke søm«, som skaffede Operetten stort ry gennem Middagsposten. Der var tale om slangudtryk for henholdsvis at vakle hjem i en brandert og at vågne om morgenen med »en blegrød smag i munden«. Det blev efterhånden til viserefrænet: »Vi spiser

ikke søm, vi flækker ikke vind, vi sætter ikke vandgrød i vinduet ind«, der kom til at hærge byen efter mund-til-mund metoden. Det afstedkom et indlæg i Politikens nytårsnummer 1909 af professor Vilhelm Andersen, hvori det bl. a. hed:

»Det har kreperet mig som tegn på københavnerens smag at se Frödings nydelige tekst »Tre trallande jäntor« her i byen erstattet af det rædselsfulde vås: »Vi spiser ikke søm, vi flækker ikke vind osv.« De kan vist selv fortsætte. Vil De nu ikke hjælpe mig med at få i hvert fald vore småpiger til i stedet at synge originalen eller nedenstående danske oversættelse«. Professoren bragte så en yndefuld fordanskning af »Där gingo tre jäntor«, men den slog ikke an.

Selv Johannes V. Jensen beskæftigede sig med Lorrys og »Saxogade-drengene«s særprægede lyrik. Han kaldte refrænet »en tåbelig og højt elsket folkevis«.

Allerede mange år før havde Feilberg populariseret udtrykket »Man skal flytte ét ben ad gangen«, som var kommet spontant en dag, da han skulle forklare en gæst betydningen af det gamle fyndord »Festina lente«. Feilberg synes gæstens replik var så komisk og på mange måder rammende, at han gjorde den til sit eget valgsprog.

I januar og februar 1911 begyndte der at versere rygter om, at Lorry Feilberg omgikkes med planer om at indrette en Drachmannstue med forskellige minder om den afdøde digter, hvis navn var knyttet til hans forgængers sangerindetempel. Der rejste sig mange advarende røster imod denne plan, ikke mindst fra Drachmanns nære bekendtes side. Man ønskede ikke digterens minde udnyttet af en varieté-vært. Lorry var ved at skrinlægge planen, men så skrev Frederik Graae til ham fra Nykøbing, hvor han havde sin advo-

karvirksomhed, og fortalte, at Drachmann personligt under et ophold hos Graae på Falster havde ytret ønske om helst at blive mindet i kroerne! Så fejede Lorry alle betænkkeligheder til side og gik i gang.

»Det var ikke dydefulde overvejelser, der førte ham til tid efter anden at omskabe templet for sangerindedyrkelsen, men en spraglet og stoltserende erindring om egne piratdage i bohemens verden,« skrev Eddie Salicath. Kai Friis Møller har kaldt Lorry Feilberg »den opadstræbende bulevært«.

Hvordan man end ser på varietéværtens initiativ, lykkedes det ham i alt fald med store kunstneres bistand at skabe noget temmelig enestående i københavnsk restaurationsliv. Den senere professor Aksel Jørgensen, der allerede havde et stort navn i dansk kunst, dekorerede væggene med motiver fra Drachmanns liv og digtning. Det berømte vægmaleri »Drachmann kommer til himmerigets kro« er blevet karakteriseret som »en af de betydeligste maleriske bedrifter fra denne epoke og et fremragende værk inden for dansk historiemaleri i det hele taget«.

Der er naturligvis tale om et fantasibillede, men heller ikke vægmaleriet »En aften i Operetten år 1901« havde noget med virkeligheden at gøre. Graae fortæller, at Drachmann kun en enkelt gang besøgte Operetten, og da han dagen efter kunne læse i Middagsposten, at han havde deltaget i et større bourgognesold, satte han aldrig mere sine ben i nogen af Feilbergs etablissementer. Graae selv, der på billedet sidder ved Drachmanns side i selskab med en lang række kendte kunstnere, havde svært ved at blive sur på Feilberg. Da han en aften havde kikket indenfor, mens han var i staden for at hente sin kone, som var på besøg hos sin

familie på Frederiksberg, kunne han dagen efter læse i Mid-dagsposten: »Overretssagfører Fr. Graae fra Nykøbing F. gæster i disse dage København – uden frue!« Advokaten bar ikke nag. »Sådan var Lorry nu engang,« konstaterede han blot med et skuldertræk.

De unge malere Vilhelm Wils og Anton Hansen bistod Aksel Jørgensen med at skabe det store værk og var beskæf-tiget med arbejdet i over et år. Kroen blev da også en sådan seværdighed, at den til stor fryd for restauratøren blev op-taget i Karl Baedekkers berømte internationale rejsefører. Ved indvielsen deltog en del af Drachmanns gamle venner, som i begyndelsen havde stejlet over varietéværtens snylten på en stor digters minde. De fejrede siden Drachmanns fød-selsdage i kroen og ydede derved Lorry Feilberg betydelig oprejsning. Da man i sommeren 1915 rejste en statuette af digteren i Lorrys have, var det selveste professor Otto Borchsenius, Drachmanns nære ven og vejleder i en årrække, der holdt afsløringstalen. Bagefter talte den socialdemokratiske agitator A. C. Meyer, som et par år efter blev teaterdirektør i det tidligere sangerindetempel Billigheden på Lorrys nabo-grund, og han sagde bl. a. – under henvisning til digterens egen fremstilling i »Med den brede pensel«:

»Her i haven, hvor Drachmann har elsket, skal nu gøg-ler og kunstner, proletar og bourgeois mødes i mindet om ham«. Somme mente, at digteren havde fortjent et noget større mindesmærke end Chr. Holtens beskedne statuette, som hurtigt fik øgenavnet »kakkellovnfiguren«. De kom-mende år skulle også vise, at Lorry ikke blev noget sam-lingssted hverken for proletarer eller gøglere, og at de kunst-nerne, man med nogen ret kunne indrangere under begrebet boheme, også holdt sig væk. Det var ellers først og frem-mest dem, Feilberg havde håbet at se. Til gengæld kunne

han fryde sig saligt over stort rykind af bourgeoisie, ikke mindst da digteren Kai Holberg holdt hof i Riddersalen og tilstødende gemakker.

I 1914 havde Feilberg af egen drift – dog kraftigt tilskyndet af Frederiksbergs birkedommer – lukket Operetten og jaget syngepigerne ud i den kolde sne. »Bulevæerten« var for alvor begyndt at stræbe opad. Han havde planer om at lave det dyrehavsbakkelignende gamle lokale om til en storstilet Varieté Byen, indrettet som Amagertorv på Holbergs tid med publikum siddende i husenes vinduer og ved borde på balkoner og altaner! Varietéforestillingerne skulle afvikles neden for på selve torvet! Da planen viste sig lovlig dyr at realisere, blev Lorry opfordret til at drage til Oslo og kikke lidt på Chat noir, hvor Drachmanns gode veninde – og på det sidste tillige svigerinde – Bokken Lasson drev en succesfuld kabaret med tydelige mindelser om Drachmanns ikke-realiserede planer for en litterær varieté. Lorry kom begejstret hjem og gik i gang med at omskabe Operetten til det, som skulle blive til den berømmelige Riddersalen, hvor en lang række fremragende kunstnere i de følgende år skulle samle et begejstret publikum.

Næste store nyhed i etablissementet Lorry blev Guldaldersalen, som blev indrettet i Lars Mathiesens gamle bekvæmhed, der nylig var blevet købt af Feilberg. Bygningen stod der endnu ret uforandret fra den litterære guldalders store dage og gør det for så vidt endnu. Feilberg døde, inden salen stod færdig i al sin glans; men hans enke allierede sig med den kendte byggesagfører Valdemar »Jernskæg« Nielsen, som siden skulle blive mindet som den ene af det københavnske forlystelseslivs to store Valdemarer. Den anden var Palace Hotels Waldemar Jensen.

Det var ikke mindst »Jernskæg«s skyld, at Lorry i 1920'

rne og 1930'rne blev en af Københavns store turistattraktioner, hvor man kunne tilbringe et helt døgn blot ved at gå fra den ene af kompleksets restauranter til den anden. Tidligt sørgede han for at få musiktilladelse til haven, hvor politiet kort forinden havde standset Feilbergs genopliven af »Nordens skønneste kvinder« – dog hovedsagelig fordi den efterligning af den gamle sangerindepavillon, han havde ladet stable op i haven, stred mod Frederik den Sjettes byggeservitutter for Allégade-grundene!

I Lorrys have holdt jazzen sit indtog i 1921, og københavnerens undren var stor – for at sige det mildt. Abe- og urskovsmusik kaldte nogen det. Det store flertal af befolkningen var overbevist om, at denne outrerede musikalske mode meget snart ville blive manet i jorden.

Guldaldersalen blev den fornemste islæt i det mangesidede forlystelsesetablisement i Allégade, og de feilbergske syner om et guldaldermuseum med interiører à la Lars Mathiesens lave stuer blev ikke toneangivende ved indretningen. Kai Friis Møller skrev i 1950, at nu har Aarestrup, H. C. Andersen, J. L. Heiberg og mange andre fra salens gesimser »i en menneskealder med nogen undren bivånet megen selskabelighed af en art, som de i levende live aldrig havde drømt om at deltage i«.

Landsbyen lavede »Jernskæg« med teatermaler Bang-Sørensens bistand om til en bjergby i Tyrol med glød i alpe-toppene og blinkende stjerner i loftet. Det moderne Lorry var skabt – det Lorry, som atter i de senere år har gennemgået store forandringer for hele tiden at være med på noderne. Det vil der blive dvælet ved fra mange sider, når etablisementet om kort tid fejrer sit 75 års jubilæum.

Varieteen går videre

Allerede nu kan man tale om, at generationer har været trofaste gæster ved Landsbyens varietéprogrammer i Lorry. I 1930'erne og 1940'erne kunne det samme publikum, som elskede at synge med på de populære schlagere, når de projiceredes op på det store lærred til tonerne af Juhl Thomsens orkester, træffes i Holberghavens varieté i National-Scala, som også var skabt af Lorrys berømte Valdemar Nielsen. Og hvem af de blot nogenlunde satte københavnere husker ikke Zigeunerhallen på Jagtvej, som også var sat i sving af »Jernskæg« og kørte strygende med sønnen Asger Nielsen som direktør?

Højdepunktet her var »firsernes glade København«, hvortil ideen var fostret af direktørens søster, den senere Tivoli-direktør Inge-Lise Bock. Egentlig var det ikke så meget 1880'erne, men i langt højere grad 1890'ernes københavnske varieté, man genskabte på Jagtvej i 1930'erne. Det sikre hovednummer var Dagmar Hansen, som debuterede midt i halvfemserne – her dog ikke genopfrisket i egen nette person som i Riddersalen i 1920'erne, da Dagmar Heine mann gentog hele sit gamle repertoire under publikums ellevilde jubel, men med Astrid Neumann i rollen som den forgudede varietéstjerne fra National og Over Stalden.

Journalisten Viggo Schiørring, som har flere bøger om København og københavnere bag sig, kalder forestillingen en genopvækkelse af »det københavnske specialitetsteater«,

den store varieté, som endnu i 1880'erne ikke havde sat syngepigeinstitutionen i skyggen. Det skete først omkring 1892-93: »Men så florerede genren til gengæld i mindst en snes år, og København var med sine 2-3 storvarieteer og mindst lige så mange mindre lokaler for den lette, brogede internationale underholdning en af de europæiske hovedstæder, hvor varieté-begrebet næsten dominerede«.

Begrebet tålte altså et kraftigt genopkog i Zigeunerhallen i 1930'erne.

Det var også denne varieté, der lancerede Holger Hansen som »Fællessanger«. Det skete, da man havde fået den idé, at også tjenere, garderobedamer og andre ansatte skulle på scenen i aftenens løb. Holger Hansen klædte sig ud som vinkyer med læderforklæde og gik med et vinglas i hånden op på tribunen og fik folk til at synge med på sine jævne visetekster. Også publikum fik lov at optræde, og Johannes Wahl – »det syngende X« – blev opdaget på den måde!

Ideen med det syngende personale udelukkede folk uden underholdende talenter fra ansættelse i Zigeunerhallen, og det var fagbevægelsen ikke glad for i en tid med megen arbejdsløshed. Man droppede den da også, da der fra faglig side blev rejst indvendinger – og bevarede det store publikum af arbejdere, som også søgte den populære varieté.

Zigeunerhallen stod formelig på gloende pæle i årene umiddelbart før den anden verdenskrig. Her gøglede Wandy Tworek på livet løs i spidsen for sit orkester – man sejlede op ad åen adskillige gange hver eneste aften, og den store jubel udløstes, når den lille troldmand legede kanarie-fugl med sin violin. Børge Rosenbaum, en senere tids Victor Borge, var fortrinsvis konferencier. Jævnlig gik han og Wandy Tworek op i restaurant Solsikken ovenover og underholdt et mere intimt publikum med festlige improvisa-

tioner. Nogle af dem blev snart efter topnumre i det store lokale nedenunder.

Solsikken blev under krigen omdannet til swingrestauranten Hot-Spot, hvor især Leo Mathiesen fejrede store triumfer i besættelsens år. På dette tidspunkt var etablissemmentets tidligere maskinmester Jørgen Haagen Schmidt ikke længere ansat på Jagtvej. Han var blevet montør på Citroën og fik derved dæknævnet »Citronen« i modstandsbevægelsen, hvor han blev en af krigstidens mest berømte sabotører.

Børge Munck Petersen skaffede en lang række kendte skuespillere og entertainere til Zigeunerhallen i dens glansperiode – Hans W. Petersen, Osvald Helmuth, Lily Broberg og Viggo Brodthagen, for blot at nævne nogle få. Publikum var yderst blandet, måske med en lille overvægt af, hvad man har kaldt et »udpræget familiepublikum«.

Men sjældent er en bragende succes i forlystelsesverdenen af varig art – Zigeunerhallen blev efter krigen ikke, hvad den havde været før de onde år. Endnu i 1948 kan Cai M. Woel i en Nørrebro-skildring tale om, at der udfoldede sig »en vis grønthandlerluksus« her, hvad han så forstod ved det – og han slog i øvrigt Prater i Stengade i hartkorn med det store forlystelsesetablissemment ved Nørrebros Runddel på det sæt. Prater, som var grundlagt i 1931 af direktør Ernst Rasmussen i en tidligere skotøjsfabrik, antog navnet Zigeunerhallen Prater, da grundlæggeren i 1962 solgte virksomheden til Svend Thinter. Det var en halv snes år efter, at den gamle Zigeunerhal på Jagtvej var bukket under og blevet omdannet til korsetfabrik. Man fortsatte her med en gammel tradition, der dog var tilpas lempet efter sin egen tid, selv om man i spidsen for danseorkestret havde den gamle veteran Harald Mortensen. Den populære kapelmester, som også var en festlig showman og en humørfyldt

entertainer, fejrede sin 75 års fødselsdag i bedste form i Prater – efter en livslang karriere i forlystelseslivet. Han havde sin debut allerede som 17-årig, spillede i 13 år sammen med Ernst Rolf og spillede og gøglede 8 år i Lorry og 17 år i Hollænderbyen, før han var med til at genskabe stemningen fra Zigeunerhallen i Stengade.

At forsøge herpå var et dristigt eksperiment, og at det lykkedes, skyldes nok især, at der ikke blev tale om en fuldstændig skruen tiden tilbage. Det gør man jo ikke engang i det nyeste skud på den gamle stamme, Varieté Palmehaven, og man gør det ejheller i Palace Hotels internationale varieté. Genren fornyr sig immervæk. Det sidste tiårs store nyskabelse er Tivoli Varieté, som har trukket verdensnavne hertil i større antal end nogen anden dansk varieté i genrens historie. Vi kan altså konstatere, at begrebet varieté eksisterer i bedste velgående og har gjort det uden afbrydelse, siden det dukkede op i forrige århundrede.

Ikke des mindre kan man i det store værk »Dansk kultur ved år 1940« læse, at de egentlige varieteer allerede på dette tidspunkt var ganske forsvundet. De var erstattet af danselokaler med artistunderholdning ind imellem, men det var ikke det samme. Nej, naturligvis ikke – men det er da ikke så underligt, da man omsider efter første verdenskrig tillod »dansen mellem bordene« – altså dans i samme lokale, som der serveres, og ikke blot i et specielt danselokale – at varietéværterne straks sadlede om og fornyede genren efter de ændrede betingelser. Værket fra 1940 nævner som typiske eksempler på den nye stil Lorry, National-Scala, Valencia, Ambassadeur, Lodberg og Prater – storvarieteer alle til hobe. Ved siden af var der dog endnu en del kabaretter, som kunne betragtes som udløbere af den litterære varieté, Drachmann drømte om, og som Fritz Petersen virkelig

gjorde på Sommerlyst, hedder det. Og et enkelt sted er bevaret den rigtig gamle folkelige tradition med et lille teater i haven, hvor der opføres hele komedier eller revyer med kun to personer.

Det må være Ny Ravnsborg ved Vester Fælledvej, man her har tænkt på, og vist er det, at denne folkelige varieté, som selv kaldte sig både kabaret og revy, havde mere af »den gamle pavillon« i sig end vel noget andet etablissement uden for Dyrehavsbakken har haft i de sidste 40 år. Og det endda til trods for, at der ikke var nogen kvinder med i de skiftende programmer.

Ny Ravnsborg lukkede først sine porte i 1950'erne, da haven, som kunne overdækkes i regnvejr, skulle laves om til møbelforretning. En omplantning til Sjællandsgade på Nørrebro lykkedes ikke. Stedets traditioner gik helt tilbage til firserne. I en lang årrække hen imod slutningen var det Christian Brochhorst og Christian Glatved – »Christian her og Christian der og Christian ved klaveret«, som det hed i en af viserne – der udgjorde hele personalet og spillede alle roller, også kvinderrollerne, i et forrygende tempo og med mindst 20 lynomklædninger pr. forestilling.

Noget tilsvarende skal man stort set helt tilbage til forrige århundrede for at finde i Københavns yderkanter og forstæder, dog med Korups Have og Brønshøj Tivoli som markante undtagelser, der holdt endnu et par årtier ind i indeværende. Sidstnævnte lå ved Frederikssundsvej, hvor nu »Irma« ligger. Schjørring var ude at besøge stedet, da de nye storby-ejendomme voksede op derude omkring 1930 – skyskrabere kalder han dem, de er på hele 5 etager! I et hjørne af dem er den ny Brønshøj kro indrettet: »Skrås over for på Frederikssundsvej ligger Brønshøj Tivoli, nu en ret kedelig bygning med restaurant og teatersal. Hvor er den

gamle skyggefulde have, hvor man sommeraftener i gamle dage sad og så revy? En mægtig rød ejendom strækker sig på hele terrænet. Hvor den lille tribune var, ligger nu blomsterforretningen Charming«. Ak ja, hvor er den sne, som faldt i fjor! Hvis man i dag havde kunnet se den beskedne lille have, ville man sikkert have trukket på smilebåndet.

Endnu mere beskedent var det sted på Amager, som smykkede sig med navnet Amager Tivoli. Det var indrettet i haven ved en gammel bondegård på hjørnet af Amagerbrogade og Øresundsvej, og indefter mod Christianshavn var der flere lignende etablissementer. Det, som lå bag værtshuset Syven, fortjener nærmere omtale.

På dette sted lå en lille forlystelseshave, indrettet i 1880'erne af restauratør Svend Nielsen, som er blevet kaldt de sundbyske forlystelsers far. Det var en primitiv sommervarieté bag cafeens lave bondehus, hvor ikke blot de traditionelle syngepiger, men også sangere, komikere og jonglører gav forestillinger på en tribune i det grønne. Ind imellem opførte man hele små teaterstykker. Da haven blev ham for lille, købte Nielsen en villa på hjørnet af Amagerbrogade og Kløvermarksvej og indrettede her den folkelige varieté Vennelyst. I den gamle have bag Syven opførte restauratør Anders Henriksen i 1902 Sønderbros Teater, som siden blev til den berømte Hollænderbyen.

Vennelyst blev Christianshavns store udflugtssted og tiltrak også publikum fra den anden side af havneløbet, ligesom amagerne naturligvis også fandt vej derind, når de havde lyst at komme ud at svinge træskoene. En kort overgang var der ligefrem international atmosfære i det lille forstadsværtshus! Det var i 1910, da en ritmester Lindner udsatte 5000 dejlige svenske kroner i præmie til den, der først satte over Øresund i flyvemaskine fra Kløvermarken til

Limhamnsfältet ved Malmö. Han betingede sig, at starten skulle finde sted i en tidlig morgentime, og resultatet blev, at hundreder af natteravnne strømmede direkte fra natværtshusene ud til Christianshavns Fællede for at se flyvning. I disse hektiske dage stod Vennelyst på gloende pæle døgnet rundt. En af flyverne, der havde i sinde at vove forsøget, var den svenske baron Calle de Cederström, som sammen med sin »lilla förtjusande« friherreinde samlede alle deres venner aften efter aften i Vennelyst.

De fik en lang næse, da daværende journalist Carl Th. Dreyer kl. 4 den 17. juli ringede Robert Svendsen op i København og sagde, at der i Malmö, hvor han stod ved telefonen, var den fortræffeligste vestenvind, en flyver kunne tænke sig. Få minutter efter lettede Robert Svendsen, og han landede kl. 4,35 ved Limhamn, 5000 kroner rigere.

Det var Vennelyst, der efter en ombygning blev til White Star, hvor den folkelige varietés tradition blev bevaret og frisket op med nogle nymodens narrestreger, som i mange menneskers erindring i nutiden virker lige så gammeldags som syngepigerne og det forstemte klaver i petroleumsllys. Ikke blot ved mindet om »krogen« er stedets navn blevet bevaret for eftertiden. Vilhelm Wils, som var med til at omskabe Lorrys gamle syngepigetempel og stod på fortrolig fod med stedets sidste sangerinder, fortsatte sit bekendtskab med dem i Vennelyst og White Star. »Fra en forstadsvarietés damegarderobe« og »Nanna fra White Star« er berømte malerier, som vil være med til at bevare det forunderlige steds amerikanske navn, som naturligvis blev fordansket til »Hvide Stær«.

Harald H. Lund er en af de mange, der i erindringsbøger har skildret dette fornøjelige sted. Det er især amatørteaterne, han erindrer. Her optrådte dyreimitatorer, der efter-

lignede søløver, høns og haner, en pige sang »Det var en lørdag aften«, og Jens fra Bornholm spillede på trækharmonika og sang sømandsviser. »Frem med krogen«, larmer publikum, og en vældig fiskestang med krog glider ud fra kulissen og griber fat i kunstneren eller kunstnerinden, der ikke faldt i publikums smag. Bakkens berømmelige miss Florens havde sin debut under sådanne vilkår på White Stars hårdt prøvede tribune.

Lad os da med hende vende tilbage til den kære gamle Dyrehavsbakke, hvor vi startede i de fjerne tider, da det var perspektivkasser og menagerier, glaspustere, invalider og tiggere, der prægede forlystelseslivet i Jægersborg Dyrehave, som netop har fejret sit 300 års jubilæum.

Den evige jubilar

Og hvad er Dyrehaven nu
mod før i gamle dage?
Da skulle alle og enhver
på kildevældet smage.
Da var der liv og lystighed
og ting at se i masse.
Nu hører man kun hist og her
en gammel lirekasse.
I madam Pätges telt gik alle ind.
Nu er hun død, begravet med,
det gamle skind.

Og det er unægtelig nogle år siden, denne jordefærd skete og var det også, da William Rantzau i 1862 skrev ovenstående tekst i en vise til en af de første syngepiger, han kom i kontakt med. Madam Pätges var jo Johanne Luise Heibergs mor ...

Bakken skiftede karakter, da Tivoli opstod. Den glans, der havde hvilet over forlystelsesstedet i den grønne skov trods de ganske primitive og i reglen ret grove forlystelser, visnede ganske, da kongehuset ikke længere bærede det med et årligt besøg som i landsfaderen Frederik den Sjettes tid.

Et opsving fik Bakken, da der kom tog til Klampenborg i 1864, men det blev alligevel ikke det samme som før.

I en bog om Dyrehavsbakken skriver historikeren Vidar

Bruun i 1937, at stedet har skiftet karakter, hvilket altså var en gammel historie. Tyroler-Ferdinand og hans brun-øjede datter samt abekatemutter er fjern fortid, »og af den store armé af syngepiger, som fik det til at løbe koldt ned ad ryggen på mangen skikkelig borgerkone, når hun hørte de mærkelige skrig inde fra sangerindeteltene, er der nu kun nogle få, ganske uskadelige eksemplarer tilbage«.

Bakken er fulgt med tiden, den har skiftet karakter endnu en gang i indeværende århundrede, og teltene er stort set blevet til pavilloner i muntre farver; men deres indehavere er stadig officielt teltholdere og medlemmer af Teltholderforeningen i Jægersborg Dyrehave, som i sin tid startedes af den populære »Jøde-Andersen«, som drev flere af Bakkens sangerindepavilloner. Sammen med Jensen fra Valhalla og Petersen fra Danmark, og hvad de nu alle sammen hed, grundlagde J. L. Andersen foreningen i 1885, og den fungerer stadig til alles tilfredshed.

J. L. Andersen var af samme støbning som Over Staldens restauratør Fugmann – han stillede betydelige krav til sine sangerinders moralske vandel. Det var i reglementet i hans pavilloner pigerne strengt forbudt at opholde sig nede i lokalet, undtagen når de var nede for at kradse penge ind.

Det hed også i reglementet, at »Cafe, Thee, Sigarer, Kage, stødt Sukker betales af Sangerinderne med fuld Pris, alle andre Varer efter Pris coranden til halv Pris (NB. for egen Person). Et Lys leveres hver Søndag til Garderoben. At gøre sig urenlig ved Opkastning eller lignende i Garderoben, er Bøden 1 Kr. til Rengøringspigen. Ved Sygdoms Tilfælde tages kuns Gyldig ved Fremvisning af Lægeattest, i Mangel deraf sendes en anden Dame, som Selskabet er tjent med, ikke Opfyldelse heraf fortabes Retten til Opkrævningsparten«.

Heraf fremgår altså, at den sangerinde, som var syg og havde skaffet sig attest for det, skulle have sin part af de indkasserede penge.

Da Andersen døde, testamenterede han den ene af sine sangerindepavilloner til teltholderforeningen – den, der siden blev kendt under navnet Alcazar. Flere etablissementer har gennem tiderne konkurreret venskabeligt om at være bedst indarbejdet i publikums bevidsthed. Cramers varieté har periodisk været det. Pudsigt nok, men det ældste billede, man overhovedet kender af en smule folkeliv ved Kirsten Piils kilde er malet af en kunstner ved navn Cramer så tidligt som i midten af 1700-tallet! Der var allerede på dette tidspunkt et par gøglere mellem kildegæsterne, så måske burde man i 1970 have holdt 220 års bakkejubilæum i stedet for 200 års. Eller nøjedes med i skøn samdrægtighed med den skov, man er indlejet i, at have sluttet med op om de 300 år ...

Den mest navnkundige varieté gennem ikke blot de sidste mange år, men også periodisk helt tilbage til grundlæggelsen omkring 1855, turde være Bakkens Hvile. Vidar Bruun hæfter sig især ved det glade liv, der udspillede sig her i de pengelige år under første verdenskrig, hvor det regnede med guldstykker til sangerinderne på tribunen, selv om »Køb blomster« endnu ikke var skrevet, hvad den blev nogle få år senere til netop dette etablissement. Bruun noterer dog, at der også stadig i 1930'erne er liv og glade dage i den gamle pavillon, hvor den uforlignelige Tom Belling med rumsterstangen som ene hane i kurven stanger sine saftige viser ud og i øvrigt fungerer som kunstnerisk leder.

Det var Tom Bellings sælsomme instrument, Helge Kjærulff-Schmidt kopierede under anden verdenskrig, da han sang visen »Vi er alle i samme båd«. Belling var med i hele

den udvikling, der førte tribunesangerinderne frem fra en nærmest ynkværdig stilling i offentlighedens øjne til den store renæssance, som ikke er kulmineret endnu. Belling døde i 1954 efter mere end 60 år på Bakken og overgås næppe af andre end »jøden under træet« fra første halvdel af forrige århundrede.

Bakkens Hvile og tilsvarende etableringer i skoven – i 1970 dårlig nok Sommerlyst, som kun har bevaret sangerinderne som et indslag i et mere alment varietéprogram – er ikke længere den sidste tragiske station på kunstens tornefulde vej, men er ofte et udmærket udgangspunkt for karriere andetsteds. Efter bakkesæsonen har sangerinderne masser af engagementer ude i landet og har dårlig nok tid til at tage en hårdt tiltrængt ferie. Fra deres kreds kan også i vor tid rekrutteres kvinder, der når langt og højt – det turde være overflødigt i denne forbindelse at nævne navne.

Som varieteen alle steder har forandret sig og ændret sig efter tidens krav og nye tiders muligheder, er ej heller alt ved det gamle i Bakkens Hvile. Paraden udenfor og rekommandørens markskrigeriske tirader er der ikke pillet ved – de er lige så uforanderlige som den blårædende Pierrot, der holdt sit indtog med den Casortiske pantomime omkring år 1800 og stadig er et af Bakkens største trækplastre. Men når man kommer indenfor i pavillonen, befinder man sig i anden halvdel af det 20. århundrede. Kunne en gæst fra forrige århundredes tran- eller petroleumsbelyste, parfume- og ølstinkende sangerindeknejper forville sig ind i Bakkens Hvile af 1970, ville han sikkert føle sig hensat til en festforestilling på et adeligt landslot. Men se til om han alligevel ikke efter et øjeblik glippen med øjnene i det elektriske lys vil nikke genkendende til det meste af sceneriet og måske endda også til et par af teksterne.

De nyeste af numrene ville derimod nok få ham til at fare sammen i rædsel og luske rødmende bort. Endnu bliver der råbt på de gode gamle, men publikum kræver også skrappe sager for pengene. Der er en forskel på datidens og nutidens tekster som på 1870-sangerindens dristige trækken flæserne en halv centimeter op over knæene under mandfolkens larmende, halvgenerte applaus – og vor tids strippere, der indlægges mellem sangerindernes vokale præstationer fra tribunen med de klassiske højryggede stole, der lanceredes for mere end 100 år siden.

Til gengæld har flere af de pigebørn, der har smidt tøjet i den gamle pavillon på Bakken i den nyere tid, større kulturel baggrund end nogen syngepige i forrige århundrede. En af stripperne i »Hvilen« var uden for »kildetiden« lærerinde i Wien og benyttede sin fritid i København til at lære samtlige stadens museer at kende. Det er vist et spørgsmål, om den buttede Malle Knallerup i sin tid gjorde det selv efter at hun var blevet adelig gift med sin stamhusbesidder ...

Hvem ved forresten, om det ikke var hende, der i 1860'ernes Valhalla på Vesterbrogade gav anledning til en af de mest yndede replikker, som damerne på tribunen har fyret af gennem tiderne, når »Køb blomster« og dens diverse forgængere har udløst en beskeden regn af mønter: »Er der ikke en ærlig greve eller baron mellem publikum i aften?« Den er stadig på repertoiret og lige så populær som: »Helere sedler, de slår ikke så hårdt«. De hører med til tribunesangen, disse kvikke replikker, serveret som var de født af øjeblikket og modtaget med jubel af publikum, skønt de kendes af hvert et barn. Der er endvidere tradition for, at det skal være den vægtigste af damerne, der har de kvikkeste af replikkerne. Det var det i Julie Westermanns tid og

i hendes formelige genganger Alvilda Ernsts, og også Cleo var godt skåret for tungebåndet allerede, da hun startede på Bakken hen imod sæson 1950.

Cleo ville have været et kapitel for sig, om denne bog skulle have været skrevet en snes år senere. Nu kendes hun af alle i det ganske land, hvad hun næppe havde drømt om, da hun og søster Snehvide kom hertil fra hovedlandet og søgte arbejde på Bakken – nærmest for sjov. For øvrigt er det vel ikke umuligt, at hun også kendes af alle og enhver om tyve år!

Flemming Bergsøe har kaldt de to klassiske sangerindepavilloner på Bakken, Sommerlyst og »Hvilen«, »noget snurrigt gammeldags, noget toulouse-lautrec'sk«, og denne karakteristik er endnu ikke ganske ved siden af. Men hvad sangteksterne angår – omend der også stadig er vemodige småsange på repertoireet – mærker man forskellen på den aktuelle nutid og 1952, da Bergsøe skildrede sit besøg på Bakken. Han finder teksterne påfaldende harmløse og blege eller rørstrømske og sentimentale, »sikkert ikke ukarakteristiske for tiden omkring 1900«. Cleo var jo ellers i fuld gang allerede på dette tidspunkt, og Alvilda Ernst i sømandsdragten havde allerede i mange år serveret sin »... men så sku' I se min søsters!« At såvel hendes som Cleos berømteste viser i dag minder om søndagsskoleunderholdning i sammenligning med de tekster, man har hørt på Bakken i de sidste par år eller tre, er så en helt anden sag ...

Bakken har holdt mange jubilæer og gudskelov for det. Hvorfor forsømme en eneste lejlighed til at feste lidt ud over det sædvanlige?

300 års jubilæum holdt man som tidligere nævnt i 1885 og 350 års i 1935. Man skønnede altså, at gøglet må være

begyndt et par år efter, at Kirsten Piil skulle have fundet sin kilde, og det er jo ikke historiske realiteter. I 1970 er der hold i jubilæumsfestlighederne – 300-året for den jagt-glade Christian den Femtes ophøjelse af Boveskoven til kongelig dyrehave og 200-året for Struensees magtovertagelse, som rigtig slap gøglet løs i skoven.

Snart vil man kunne fejre 40-året for det sidste krav om at få Dyrehavsbakken fjernet! Dette krav var ellers periodisk en ren »søslange i agurketiden« helt tilbage fra 1840'erne, da Tivoli reducerede Bakken til en lavere forlystelse. Når man i Tivoli kunne købe vand fra Kirsten Piils kilde på flasker, holdt de finere folk sig borte fra Bakken. Det kunne højst blive til en enkelt visit derude om året på den store skovtur med familien.

Den store renæssance fik forlystelsesstedet i 1934, da S-togene fra 15. maj begyndte at anløbe Klampenborg station hvert tyvende minut. Denne skelsættende begivenhed bør i 1974 give anledning til en stor 40-års fest! Stedets vældige opblomstring, som altså var skabt af DSB, varer endnu ved med uformindsket styrke.

Nu behøver Dyrehavsbakkens venner end ikke at ytre ønske om at få det gamle forlystelsessted fredet. Ikke en sjæl ville i dag drømme om at pille ved den status, den sprællevende arvtager af det gamle kildemarkeds traditioner indtager i nutiden.

Udvalg af gamle viser

KØB BLOMSTER, KØB BLOMSTER

Sunget første gang i sangerindeteltet på Dyrehavsbakken, 1927

Tekst: Eugen Matray · Musik: A. Engelhardt

Ensom i staden står hun, det skind,
spejder i gaden, bitter i sind,
bøjet af sorgen, kummer og nød,
næppe i morgen ejer hun brød.
I pjalter og laser hun længe har rendt,
sin fader og moder hun aldrig har kendt,
hun slår sig igennem så godt hun formår,
nu hæver hun stemmen, men trevent det går:
Køb blomster, køb blomster, en rose så rød,
fra morgen til aften er visnet og død.
Køb blomster, køb blomster, en rose så rød,
fra morgen til aften er visnet og død.

Endelig løber hun på et par,
blomster de køber, penge hun har,
hvem var vel manden, se hendes skræk,
hvem var den anden? Nu er de væk.
Hun griber til barmen, hun vakler en stund,
så presser hun sammen den bævende mund.
Ak, det var just ham, som hun ofrede alt,
den mand, der er skyld i, at hun dengang faldt.
Køb blomster, køb blomster, en rose så rød,
fra morgen til aften er visnet og død.

Som danserinde, hyldet i guld,
lykken var hende dengang så huld,
herlige dage, da hun var smuk,
nu er tilbage sorg kun og suk.
Hvad ungdommen fejrer, forsvinder igen,
når blomsterne vejrer for vindene hen.
Foran teatret der har hun sin færd,
der vandrer hun modig og tigger enhver.
Køb blomster, køb blomster, en rose så rød,
fra morgen til aften er visnet og død.

Gengivet med tilladelse fra
Skandinavisk Musikforlag A/S

DEN GAMLE VARIETÉ

Fra »Taksameterkusken datter«
Sunget første gang på Nørrebro Teater, 1901
Tekst og musik af Fr. Ricard

Det er min afskedsfest i trommesalen,
til sidste plads er fyldt det kvalme rum,
nu ser man først, hvad den kan rumme, salen,
og hvad jeg ejer for et publikum.
Der er vel godt en otte hundred men'sker,
foruden hvad der findes på balkonen,
alverden er her, selv den fulde svensker,
som synger med og sprøjter med sifonen.
De elsker den gamle varieté,
varieté, varieté,
de får et glas øl og en pi'e te',
og tænker: Hvad skal det nu bli'e te'.
De ler i den gamle varieté, varieté, varieté,
men der er dog vemod i al dens humør,
den skifter igen direktør.

Servering er der ikke mer, der hedder,
man ta'r det glas, som man kan nå i flæng,
og roser og violer i sjeledder
udstrør en ældre blegfed blomsterdreng.
Bedrøvet pianisten slår piano'et,
og så energisk blir det gennempryglet,
at svenskeren synes rørt, at det bør ha' no't,
og hælder et glas banco ned i flyglet.

Det sker jo så tit i varieté, varieté, varieté,
så det er en ting, man må tie te',
men se nu, der sættes en stige te',
spændt sidder den hele varieté, varieté, varieté,
der spilles en larmende dillegalop,
og langsomt går fortæppet op.

På en gang blir der ganske dødsensstille,
på scenen træder direktøren frem,
en tåre ser man ned ad næsen trille,
og nokken en og flere efter den.
At tale overstiger mine kræfter,
så larmes der med stokke og stole,
men Trommesalens guldmedalje hefter
jeg tavs på pianistens slidte kjole.
Da drøner den gamle varieté, varieté, varieté,
så højt som en jubel kan stige te',
og det er der intet at sige te',
og det var min egen varieté, varieté, varieté,
jeg har den forladt for en højere kunst,
men aldrig jeg glemmer dens dunst.

OH DAGMAR

Sunget første gang af Dagmar Hansen, 1895
Ukendt forfatter

Dengang jeg kun var så stor som så,
var der en ting jeg ku' ej forstå:
Alle de drenge, jeg så på min vej,
ville så gerne knuselske mig.
Alle fortalte, jeg var så sød,
buttet og lækker og yndig blød,
alle med mig ville lege straks;
de tog på veje straks:
Oh Dagmar, oh Dagmar,
vil du være min, så vil jeg være din.
Oh Dagmar, oh Dagmar,
gud bevar's hvor vi skal holde grin.

Ældre jeg blev, fik forstand og chic,
lyst til komedie jeg osse fik.
Så gik jeg til direktøren en da',
sagde jeg ville en rolle ha'.
Jamen, vil De bare tænke Dem,
sådan en herre kan være slem.
Først la' han ho'det på siden lidt,
sa' så så smeltende blidt:
Oh Dagmar, oh Dagmar,
vil du ha' en rolle, ja, så bli'r den fin.
Oh Dagmar, oh Dagmar,
gud bevares hvor det bliver grin.

Rundt jeg har fartet, Paris, Berlin,
drukket champagne sågar i Wien.
Men hvor jeg kom, overalt jeg så
herrerne for mine fødder lå.
Alle de kendte kun ét refrain,
alle de sa', at jeg var så »bien«,
og på en eneste melodi
hængte de alle i:
Oh Dagmar, oh Dagmar,
vil du være min, så vil jeg være din.
Oh Dagmar, oh Dagmar,
sig ja, det bli'r styrtende grin.

Nu som chanteuse jeg er begyndt,
flot skal jeg klare kostumens pynt.
Åh, jeg skal være så fin og fjong,
jeg har nu sådan min egen facon.
Bare nu publikum finde vil,
at det, jeg har, kan slå lige til,
og jeg skal ikke forlange mer,
bare jeg hører De ber:
Oh Dagmar, oh Dagmar,
din røst er så fin som en sart violin.
Oh Dagmar, oh Dagmar,
vær sød og vær rar og vær min!

FRA JEG I VUGGEN LÅ

(Militært sværmeri)

Sunget første gang 1884

Tekst: W. Rantau

Fra jeg i vuggen lå
og var så stor som så,
jeg blev så glad og kvik
ved regimentsmusik.
Og da jeg så blev stor
og kom fra far og mor,
en lille løjtenant
mit hjerte vandt.
Da pigebørn er uerfarene,
og han var løjtnant ved husarerne,
så røved han mit hjerte i galop,
en måned efter slog vi op.

Nu jeg til garden gik
og en gardist jeg fik,
forelsket i en fart,
uh, sikken knebelsbart.
Hans romerske profil
var i den rette stil,
men så fik jeg passion
for en dragon.
Han svært beslået var med kronerne,
og tilmed løjtnant ved dragonerne,
og det var tydeligt, ja, for enhver,
jeg blev hans lille hjertenskær.

Men tænk Dem, min dragon,
han søgte permission
fra elskovs-regiment,
hvor tro han havde tjent.
Og skønt min sorg var stor,
alt næste dag, jeg tror,
jeg fangede med list
en tollerist.

Jeg sværmed for evolutionerne,
når rundt han kørte med kanonerne,
og derfor valgte jeg til kavaller
den lille, søde kanonér.

Jeg mistede min skat,
han eksplodered brat,
for da kanonen sprang,
sang han sin svanesang.

En stille tåre randt,
men snart min sorg forsvandt,
thi før jeg så mig om
en frier kom.

Ja, højst forunderlig er skæbningen,
for han var menigmand ved væbningen,
og hermed listen glad jeg slutte kan,
thi han er nu min ægteemand.

NÅR KOMMER DEN GODE TID?

Sunget første gang 1862

Tekst: William Rantzaу

Melodi: »Åh Kragelund, åh Kragelund«

Vor tid, ak, den er slet og knap,
og pengepungen er tom og slap.
I København ej det humør
der er, som der har været før.
Al handel og kommerciel
trafik, ja, den er nok grumme fæl.
Så priser jeg den gamle tid,
den gang var Sørensen mer solid.
Åh, kommer dog, åh, kommer dog
aldrig mer de tider igen?
Åh, kommer dog, åh, kommer dog
ej den tid igen?

Folk klynker, så det er en gru,
halvtredie mark koster brødet nu,
og bollerne de bli'r så små,
de har en størrelse, ja, som så.
Hvad fisken står i, ved jeg ej,
men mutter hun tit fortalte mig:
I fordums tid rødspættens pris
var fire skilling i pundervis.
Åh, kommer dog ...

Før bonden ased og hang i.
Han tjente mønt, det er rimelig.
Men nu han har, den slemme krop,
nok skruet prisen for meget op.
Jo mer vi mærker tidens tryk,
des mer han fedes og bliver tyk.
Før fik han for sit smør en mark,
nu er han blevet en nærig knark.
Åh, kommer dog ...

CHARIVARI

Sunget første gang 1862

Tekst: William Rantzau

Melodi: »Lad dadle kvinderne hvo vil«

Den vise jeg vil synge her,
jeg den for Charivari kalder,
for rask jeg springer her og der
omkring, hvor det blot ind mig falder.
For mange ting der er passert,
og meget nyt er projekteret,
/: så det vist næppe var forkert,
om det blev revideret. :/

Men siger, jernbanen nu
skal gå til skoven, det er dejligt.
Hver kaperkusk er vred i hu,
for dem den kommer ubelejligt.
De stakler i de sidste år
har flakket om, når man formoder,
/: at de ved porten holder, får
man svar – nej, i Nyboder. :/

Da vores konge rejste om
for Fyn og Jylland at besøge,
ret mange søgte, hvor han kom
sin ordenssamling at forøge.
Man taler holdt i hver en egn
og viste sig som rette kerner.
/: Til tak der faldt en voldsom regn
af ridderkors og stjerner. :/

På Vesterbro nu fri musik
i hver en ølhal man kan finde.
Så meget aldrig før man fik
for sine penge nogensinde.
Der man betaler kun med tak.
Musik, som sagt, de gratis giver.
/: Hvert sangerselskab tænker: ak!
Gud ved, hvad enden bliver. :/

Alhambra, ak, ved dette navn
jeg bli'r uhyggelig til mode.
Ved den vist ingen fandt sin gavn,
om aktierne er mindre gode.
Enhver slags kunstner engageret
de har, men alt foruden nytte.
/: Det bedste var, man lidt genert
den ind til byen flytte. :/

ENDNU
EN SKÅL
KØBENHAVN

Bent Zinglersen inviterer læserne med på beværtninger i København. Denne gang på de gamle cafeer og restauranter, hvoraf mange desværre er forsvundet.

Turen går fra storbyens hjerte med Palace Hotel, forbi Bristol og Dagmar gennem Latinerkvarteret, over Nikolaj Plads, langs kanalen, hen ad Lille Kongensgade til Laurits Berjent, op og ned ad Østergade, forbi Rundetårn og Lille Rosenborg til »det glemte kvarter«. Derfra omkring Akselborg tilbage til byens berømteste hjørne, Paraplyen.

Læseren vil nikke genkendende til masser af disse rare og mindre rare steder, som Zinglersen fortæller om... Alle har de en historie, og Zinglersen fortæller den venligt og fornøjeligt. Hyggelig bog – lige så god som »en lille én«.

Ekstra Bladet

H A S S E L B A L C H

køb blomster
køb blomster

*Ensom i staden står hun, det skind,
spejder i gaden, bitter i sind,
bøjet af sorgen, kummer og nød,
næppe i morgen ejer hun brød.
I pjalter og laser hun længe har rendt,
sin fader og moder hun aldrig har kendt,
hun slår sig igennem så godt hun formår,
nu hæver hun stemmen, men trevent det går:
Køb blomster, køb blomster, en rose så rød,
fra morgen til aften er visnet og død.
Køb blomster, køb blomster, en rose så rød,
fra morgen til aften er visnet og død.*

Midt i 1870'erne var tribunesangen den helt store folkefornøjelse, og et præstekonvent krævede, at man omgående skred ind over for den usædelighed, der fandt sted i disse lastens huler!

I sin femte bog giver Bent Zinglersen en morsom og fornøjelig skildring af livet i den tids forlystelsessteder – sangerindepavillonerne – på Bakken og mange andre steder i det gamle København.

H A S S E L B A L C H